

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Diplomová práce

Mikuláš Touška

**Od boje proti nacismu k vítězství apartheidu
(Příspěvek k analýze vývoje Jihoafrické unie v letech 1939 až 1948)**

From the Fight against Nazism towards the Victory of Apartheid
(A Contribution to the Analysis of Developments of the Union of South Africa in the
Years 1939-1948)

Praha 2016

Vedoucí práce: PhDr. Jaromír Soukup, Ph.D.

Poděkování

Tato práce by nemohla vzniknout bez pomoci PhDr. Jaromíra Soukupa, Ph.D., který mi poskytl neocenitelné rady jak při mém výzkumu, tak během zpracování jeho výsledků.

Major Gustav Bentz z Archivu Jihoafrických národních ozbrojených sil, Jackie Lesatao z Národní knihovny a slečna Malogadi z Národního archivu mi mimořádně ochotně pomohli s vyhledáním dokumentů v archivních fondech v Pretorii.

Anně a Honzovi Skuhravým pak děkuji za péči a pomoc, kterou mi věnovali během mého pobytu v Jižní Africe, Anně pak samozřejmě také za jazykovou korekturu a cenné stylistické rady.

Tuto práci bych nemohl dokončit bez neustálé a trpělivé podpory své ženy Marty.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 2. srpna 2016

.....
Mikuláš Touška

Abstrakt

Tato diplomová práce se věnuje vývoji politického prostředí a společnosti v Jihoafrické unii v letech 1939 až 1948. Toto období charakterizuje nejen úzká spolupráce s Velkou Británií během druhé světové války, dočasné potlačení nacionalistické opozice a dominance Sjednocené strany vedené Janem Smutsem na jihoafrické politické scéně, ale také sociální napětí a stupňující se konflikt mezi převážně afrikánskou „bílou“ populací v Unii a neevropskými etniky. Bez ohledu na skutečnost, že Unie stála ve druhé světové válce na straně vítězů a že oběti, které musela přinést, byly ve srovnání s řadou jiných válčících zemí relativně malé, Smuts a jeho Sjednocená strana utrpěli v prvních poválečných volbách v roce 1948 fatální porážku. Tyto volby znamenaly nejen faktický konec Smutsovy politické kariéry a odchod Sjednocené strany do stálé opozice, ale také počátek vlády afrikánských nacionalistů na více než čtyřicet let. Tato práce má za cíl analyzovat změny společnosti a politického klimatu v Unii během druhé světové války a v prvních třech poválečných letech a důvody, které vedly k dlouhodobé dominanci nacionalistů v Jižní Africe.

Klíčová slova

Jihoafrická unie, Druhá světová války, Jihoafrické ozbrojené síly, Jan Christiaan Smuts, James Barry Munnik Hertzog, Daniel François Malan

Abstract

This thesis deals with the development of the political environment and society in the Union of South Africa between 1939 and 1948. This period is characterized not only by close cooperation with Great Britain during World War II, the temporary suppression of nationalist opposition and the dominance of the United Party led by Jan Smuts in the South African political scene, but also social tensions and escalating conflict between the mainly Afrikaner "white" populations in the Union and non-European ethnic groups. Regardless of the fact that the Union was in World War II on the side of the victors and the sacrifice that had to bring in comparison with many other belligerent countries was relatively small, Smuts and his United Party suffered a fatal defeat in the first post-war elections in 1948. These elections not only meant the actual end of Smuts' political career and departure of United Party to permanent opposition, but also the beginning of the rule of Afrikaner nationalists for more than forty years. This paper aims to analyse the changes in society and the political climate in the Union during World War II and in the first three years after the war and the reasons that led to long-term dominance of nationalists in South Africa.

Key Words

Union of South Africa, Second World War, Union Defence Forces, Jan Christiaan Smuts, James Barry Munnik Hertzog, Daniel François Malan

OBSAH

1	ÚVOD	9
2	UNIE NA CESTĚ K VÁLCE	15
2.1	NOVÉ DOMINIUM	15
2.2	ZDÁNLIVÁ „BÍLÁ JEDNOTA“	16
2.3	POSTOJ K NĚMECKU	19
2.4	HLASOVÁNÍ O VYHLÁŠENÍ VÁLKY A PÁD HERTZOGOVA KABINETU	20
3	PŘIPRAVENOST UNIE NA VÁLEČNÝ KONFLIKT	25
4	INSTITUCIONÁLNÍ RÁMEC A ETNICKÉ SLOŽENÍ UDF	28
4.1	DOBROVOLNÁ SLUŽBA	28
4.2	RASOVÁ OTÁZKA	30
4.3	OTÁZKA NASAZENÍ UDF MIMO JIŽNÍ AFRIKU	31
5	DOČASNĚ PORAŽENÁ OPOZICE	33
5.1	SMUTS A HERTZOGOVY SNAHY O UKONČENÍ VÁLKY	33
5.2	SNAHY O SPOJENÍ MALANOVY A HERTZOGOVY OPOZICE	35
5.3	MALAN A PIROW	38
5.4	AFRIKANER BROEDERBOND	39
5.5	OSSEWA BRANDWAG	40
5.6	VÁLEČNÉ VOLBY ROKU 1943	43
6	TAJNÉ OPERACE A KONTRAŠPIONÁŽ	46
6.1	NEPŘÁTELSKÁ A PODVRATNÁ ČINNOST NA ÚZEMÍ UNIE	46
6.2	SOE V JIŽNÍ AFRICE	50
7	VÁLEČNÉ NASAZENÍ UDF	53
7.1	ITALSKÉ DOBRODRUŽSTVÍ VE VÝCHODNÍ AFRICE	53
7.2	OPERACE IRONCLAD	55
7.3	SEVERNÍ AFRIKA	58
7.3.1	STRATEGIE MODRÉ VODY	58
7.3.2	POČÁTEČNÍ NASAZENÍ UDF V SEVERNÍ AFRICE	59

7.3.3	TOBRUCKÁ KATASTROFA	60
7.4	6. JIHOAFRICKÁ OBRNĚNÁ DIVIZE V ITÁLII.....	64
7.5	PER ASPERA AD ASTRA	66
7.5.1	PROGRAM JATS	66
7.5.2	BUDOVÁNÍ SAAF A NASAZENÍ V AFRICE	68
7.5.3	BOJOVÉ NASAZENÍ SAAF V EVROPĚ	70
7.5.4	OCHRANA POBŘEŽNÍCH VOD A ZÁCHRANNÁ SLUŽBA.....	71
7.5.5	PŘÍSPĚVEK JIHOAFRIČANŮ K LETECKÉ VÁLCE	72
7.6	JIHOAFRICKÉ VÁLEČNÉ NÁMOŘNICTVO	72
7.7	HODNOCENÍ ÚČASTI UDF VE VÁLCE	73
8	SOCIÁLNÍ A HOSPODÁŘSKÉ POMĚRY V UNII BĚHEM VÁLKY	75
8.1	OPATŘENÍ K ZAJIŠTĚNÍ BEZPEČNOSTI	75
8.2	PROPAGANDA	77
8.3	HOSPODÁŘSTVÍ UNIE VE VÁLEČNÝCH LETECH	80
8.3.1	ROLE TĚŽBY ZLATA V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ.....	80
8.3.2	LEGISLATIVNÍ OPATŘENÍ HOSPODÁŘSKÉ OBLASTI	81
8.3.3	VÁLEČNÁ EKONOMIKA	83
8.3.4	VÁLEČNÉ VÝDAJE A FISKÁLNÍ STABILITA	85
8.4	DEMOBILIZACE A PÉČE O VETERÁNY	88
8.5	DOMORODÁ VĚTŠINA BĚHEM VÁLKY	92
8.6	PEGGING ACT	96
8.7	UNIE NA SKLONKU VÁLKY	98
9	POVÁLEČNÉ OBDOBÍ.....	99
9.1	PROBLÉMY SOUŽITÍ VE MĚSTECH.....	99
9.2	INDICKÁ OTÁZKA.....	100
9.3	UNIE A ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ.....	102
9.4	HORNICKÁ STÁVKA ROKU 1946.....	104
9.5	FAGANOVA KOMISE.....	106
9.6	VOLBY ROKU 1948	108
9.7	NOVÝ KABINET – NOVÝ SMĚR	112
9.8	SMUTSOVA POSLEDNÍ LÉTA	115

10	ZÁVĚR	117
11	PRAMENY A LITERATURA	121
11.1	ARCHIVNÍ PRAMENY	121
11.2	PUBLIKOVANÉ PRAMENY	126
11.3	LEGISLATIVA	126
11.4	PERIODIKA.....	129
11.5	MONOGRAFIE A ODBORNÉ ČLÁNKY	129
11.6	DIZERTAČNÍ PRÁCE A PŘEDNÁŠKY	135
11.7	INTERNETOVÉ ZDROJE	135
12	SEZNAM ZKRATEK:	137

1 Úvod

Dne 5. září 1939 vyhlásila Jihoafrická unie válku Německu a jeho spojencům. Tento akt znamenal nejen konec „bílé jednoty“ politické reprezentace na platformě Sjednocené strany (*Verenigde Party*), ale také počátek období, kdy byla Unie politicky nejtěsněji svázána s Velkou Británií. Toto období ale trvalo necelých devět let a bylo ukončeno těsným, ale trvalým vítězstvím nacionalistické opozice.

Jihoafrická unie prošla během válečných let zcela mimořádným vývojem. Z převážně zemědělské země s nepočetnou a slabě vyzbrojenou armádou na periferii světového dění se stala industrializovaným, silně vyzbrojeným státem, který byl významným spojencem Velké Británie v jejím válečném úsilí. Symbolem i hybatelem této proměny se stal generál Smuts. Jeho válečná politika byla vedena nejen snahou o významný podíl Jižní Afriky na spravedlivé válce, ale také vizí, podle které měla Unie hrát v novém uspořádání světa daleko významnější roli, než v meziválečném období. Důsledkem Smutsovy válečné politiky byly ale také velké změny v sociální oblasti v důsledku početné migrace domorodého obyvatelstva z venkova do městských průmyslových aglomerací.

Během válečného období pokračovaly v Unii oba základní sociálně-politické konflikty. Jedním z nich se stal obecně známý konflikt mezi „bílou“ menšinou a domorodou většinou případně dalšími neevropskými etniky a snahy neevropských etnik o zrovnoprávnění. Určitá liberalizace resp. naděje na liberalizaci poměrů neevropských etnik však neměly dlouhé trvání. Druhý konflikt pak vycházel z afrikánského nacionalismu, snah jeho politické reprezentace o dominanci Afrikánců v Unii a větší nezávislosti na Velké Británii.

Tři roky po skončení války byly ve znamení stagnace Sjednocené strany, neschopnosti vlády vyřešit rostoucí mezirasové napětí i diplomatických neúspěchů na půdě OSN. Protipólem neúspěchů Sjednocené strany pak byla rostoucí síla nacionalistů, která krystalizovala v jejich volebním vítězství v květnu

1948. Toto vítězství bylo sice těsné a vítězná nacionalistická koalice dokonce nezískala ani většinu odevzdaných hlasů, ale bylo to vítězství trvalé. Rok 1948 znamená nejen konec vlády Sjednocené strany, ale také rychlou a zásadní změnu politického kurzu. Tento nový politický kurz byl pak určující pro osud Jižní Afriky po dalších více, než čtyřicet let.

Cílem práce bylo analyzovat změny, k nimž došlo ve společnosti i v politickém klimatu v Jihoafrické unii během druhé světové války a prvních třech poválečných letech. Na základě této analýzy dále určit hlavní důvody, které vedly k dominanci nacionalistického proudu politiky po volbách do poslanecké sněmovny roce 1948.

Práci jsem tematicky rozdělil na pět částí. První část, která je zpracována ve třech kapitolách se zabývá obdobím, které předcházelo vstupu Unie do války. Hlavním tématem první kapitoly jsou okolnosti, za kterých Unie vstoupila do válečného stavu s Německem a konflikt mezi proválečným a protiválečným táborem ve Sjednocené straně, který vyústil ve vládní krizi a pád Hertzogova kabinetu. Druhá kapitola zpracovává připravenost, resp. naprostou nepřipravenost Unie a jejích ozbrojených sil na nadcházející válku a roli, kterou Unii v očekávaném konfliktu přisuzovala Velká Británie. Tématem třetí kapitoly jsou tři specifika pojící se k jihoafrickým ozbrojeným silám, tj. rasová segregace, dobrovolná služba a otázka nasazení jihoafrických vojáků v zahraničí.

Druhá část se zabývá konfliktem mezi vládou a její probritskou politikou a nacionalistickou opozicí, jejími jednotlivými proudy a dočasnou porážkou opozice ve válečných volbách v roce 1943.

Jakkoliv jsou těžištěm práce politické a sociální poměry v Unii, není možné se vyhnout vojenským dějinám Unie v období druhé světové války, které tvoří třetí tematický okruh. Nicméně události vojenského charakteru zpracovávám s akcentem na jejich vliv na společnost, politiku a hospodářství Jižní Afriky v letech 1939 až 1945. První kapitola analyzuje „tajnou válkou“ na území Unie má tedy významnou linku na opoziční nacionalistické hnutí, jeho podvratnou

a teroristickou činností i spojení s tajnými službami nacistického Německa v prvním období války. Následující kapitola se zabývá budováním a válečným nasazením jihoafrických ozbrojených sil v Africe a v jižní Evropě a je rozdělena podle jejich jednotlivých složek; pozemní vojsko, letectvo a námořnictvo. Kromě relevantních válečných událostí jsem analyzoval také jejich dopad na veřejné mínění a hospodářství i vztahy Unie s Velkou Británií. Zvláštní postavení mají v tomto směru porážky, které Jihoafričané utrpěli na severoafrickém bojišti.

Čtvrtá část je poslední, která se zabývá válečným obdobím a jejím tématem jsou hospodářské a sociální poměry v Unii. Jihoafrická vláda zavedla již v prvních měsících po vypuknutí války zásadní opatření, která vedla k nebývalým změnám ve společnosti a hospodářský život byl zcela podřízen potřebám válečné ekonomiky. V této části se také zabývám cenzurou a válečnou propagandou, oblastmi, které se úzce vztahují jak k zacházení s informacemi, tak k monitorování veřejného mínění a jeho ovlivňování. Zvláštní pozornost jsem věnoval postavení neevropských etnik během války, změnám v sociálním složení obyvatel městských průmyslových aglomerací a snahám o liberalizaci poměrů. V této části je také důležitý sociální a ekonomický fenomén, který představovala péče o demobilizované vojáky.

Závěrečná pátá část pak analyzuje základní témata, která utvářela politické klima v Unii v prvních třech poválečných letech. Šlo především o vzrůstající mezirasové napětí, stávkové hnutí, vleklý konflikt s indickou menšinou a neúspěchy Smutsovy diplomacie na půdě OSN. Tyto problémy a hlavně jejich řešení pak byly předmětem předvolebního boje v roce 1948. V této části jsem také pro úplnost zpracoval základní směry politiky nové koaliční vlády a poslední léta života Jana Smutse.

Práce je založena na kombinaci analýzy primárních pramenů a odborných článků na jednotlivá témata. Velmi cenné byly také dvě dizertační práce: MONAMA, F. L.: *Wartime Propaganda In the Union of South Africa, 1939—1945* a BENTZ, G.: *Fighting Springboks, C Company, Royal Natal Carbineers: From Premier Mine to Po Valley, 1939—1945*.

Většina analyzovaných článků, které zpracovávají politická, sociální resp. ekonomická témata patří k liberálnímu proudu jihoafrické historiografie, která jednak akcentuje postavení neevropských etnik, jednak je velmi kritická nejen k afrikánskému nacionalismu, ale i k Janu Smutsovi. S těmito závěry lze jistě souhlasit. Analýza mně dostupných pramenů pak potvrdila i závěr, že hlavní proud nacionalistické opozice, který po roce 1943 představovala Malanova HNP, se rychle odpoutal od podpory nacistického Německa a rozešel se s těmi skupinami, které prosazovaly změny mimo rámec ústavního pořádku Unie. Jihoafrická vojenská historiografie má tendenci přeceňovat příspěvek jihoafrických ozbrojených sil k válečnému úsilí spojenců a až na výjimky stojí stranou jejího zájmu služba neevropských dobrovolníků v UDF.

Základním sekundárním monografickým pramenem je obsáhlá publikace *South Africa, A Modern History* od T. R. H. Davenporta a C. Suanderse. Jakkoliv první vydání této monografie pochází z roku 1977, práce zůstává jedním ze základních děl liberálního proudu jihoafrické historiografie. Za její slabou stránku ale považuji, že je příliš soustředěná na politické dějiny a podle mého názoru nedostatečně zpracovává sociální a ekonomickou oblast. Další monografie, zejména *The British Empire and the Second World War* od Ashley Jacksona a válečné paměti Winstona Churchilla, jsem využil především při zpracování témat souvisejících s vojenskou historií Jižní Afriky během druhé světové války.

Primární prameny jsem získal z velké části během svého pobytu v Pretorii v lednu 2016. Bez ohledu na obtíže administrativního a technického rázu a omezený čas, který jsem měl k dispozici, se mi podařilo získat množství dokumentů, které umožnily konfrontovat závěry z odborných textů s primárními prameny.

Dokumenty vztahující se ke správě Unie a vládním záležitostem (včetně mezinárodních vztahů) pocházejí z velké části z Depozitáře národního archivu (National Archive Repository) z fondů Úřadu generální guvernérka Jižní Afriky (Office of the Governor General of South Africa), Úřadu premiéra a vnějších záležitostí (Office of the Prime Minister and External Affairs), Jihoafrické policie

(South African Police) a Ministerstva pro domorodé záležitosti (Native Affairs Department). Archiv Jihoafrických národních ozbrojených sil (South African National Defence Force Archive) mi za neocenitelného osobního přispění jeho šéfa majora Gustava Bentze poskytl velké množství dokumentů z válečného a těsně poválečného období, a to nejen vojenského charakteru, ale i z oblasti monitorování opozice a morálky obyvatel, propagandy a hospodářství Unie. Využil jsem zejména fondy vojenské zpravodajské služby (Army Intelligence), finanční správy (Treasury Controller) a válečné historie Unie (Union War History) obsahující řadu dokumentů úřadu premiéra z válečných let. Z fondů Národní knihovny v Pretorii jsem získal především kopie analyzované legislativy (té jsem věnoval poměrně velkou pozornost), parlamentních rozprav a přístup do archivu celostátních deníků.

Mimořádně cenným zdrojem pramenů byla edice *Selections from the Smuts Papers*, jejímž autorem je jihoafrický historik Jean van der Poel a která obsahuje nejpodstatnější korespondenci a projevy Jana Smutse. Ve své práci jsem využil poslední dva svazky, které pokrývají léta 1939 až 1950. Tato edice obsahuje také množství poznámek vysvětlujících kontext událostí, ke kterým se dokumenty vztahují.

V určité, i když omezené míře, pak moje práce využívá také prameny získané z internetových zdrojů, především dokumenty přístupné na internetové stránce Afrického národního kongresu (<http://www.anc.org.za>), server věnovaný historii Jižní Afriky (<http://www.sahistory.org.za>) a statistické údaje k jihoafrickým volbám (<http://africanelections.tripod.com/za.html>).

Na závěr několik poznámek k užití terminologii. Afrikánské reálie, zejména pokud jde o politická uskupení a organizace, uvádím pro zachování autenticity v jejich originálním znění v afrikánštině, jakkoliv v daném období se běžně užívaly také jejich anglické mutace. Názvy oficiálních dokumentů, zejména legislativy, jsou uváděny v angličtině, které byla vedle holandštiny jedním ze dvou oficiálních jazyků Unie v letech 1939 až 1948.

Existuje značná terminologická nejednotnost, pokud jde o označení afrického většinového obyvatelstva. Pro tato etnika užívám v práci výraz „domorodci“, který podle mého názoru nejlépe odpovídá anglickému výrazu „*natives*“, který byl oficiálním i nejběžnějším označením v období let 1939 až 1948. Označení, které běžně užívaly domorodé reprezentace, tj. „Afričané“ (*Africans*), stejně jako výraz „černí“ (*blacks*), který se objevuje jak v odborných textech, tak v dobových materiálech mi v českém kontextu připadaly zavádějící.

Pro Jihoafričany evropského původu, často užívám výraz „bílí“ (vždy v uvozovkách), jakkoliv si uvědomuji, že může mít určitý nežádoucí rasový podtext. Na druhou stranu musím ale poznamenat, že toto označení (*white*) se běžně vyskytuje nejen v dobových materiálech, ale i v současné odborné literatuře. Termín „Brit“ znamená v tomto kontextu příslušníka té části plnoprávné „bílé“ populace usazené v Unii, která pocházela převážně z Velké Británie a jejichž mateřštinou byla angličtina. Výraz „Afrikánec“ (*Afrikaner*) označuje obyvatele Unie, který odvozuje svůj původ od holandských, francouzských a německých přistěhovalců a jehož mateřštinou je afrikánština. Konečně výraz „Jižní Afrika“ (pokud z kontextu není patrný opak) označuje území Jihoafrické unie.

2 Unie na cestě k válce

2.1 Nové dominium

Královskou proklamací ze dne 2. prosince 1909, vzniklo spojením čtyř britských kolonií (Mys Dobré naděje, Natal, Transvaal a Orange River Colony) na jihu afrického kontinentu k 31. květnu 1910 nové dominium nazvané Jihoafrická unie (Union of South Africa). Konstitutivním základem tohoto nového útvaru byl Zákon o Jižní Africe (The South Africa Act, 1909). Unie se stala z hlediska státoprávního uspořádání jednotným územím, v němž bývalé čtyři jihoafrické kolonie ve svých původních hranicích vytvořily provincie Unie.¹

Legislativní pravomoc se z Londýna přesunula do Kapského města na nový dvoukomorový parlament složený ze senátu a poslanecké sněmovny; vrcholným orgánem výkonné moci a suverénem nového útvaru byl sice formálně britský monarcha zastoupený generálním guvernérem, nicméně již od počátku byla exekutiva fakticky svěřena do rukou unijní vlády, jejíž složení bylo závislé na výsledcích voleb do poslanecké sněmovny.

Původní počet členů poslanecké sněmovny volených v jednomandátových obvodech většinovým systémem byl stanoven na 121, postupně se počet zvýšil na 153. Zastoupení jednotlivých provincií v poslanecké sněmovně bylo zavedeno proporcčně podle počtu voličů; Kapsko tak mělo vždy nejvyšší zastoupení. Poslancem se mohl stát pouze obyvatel Unie, který byl evropského původu. Zákon ale recipoval omezené aktivní volební právo neevropských voličů v provincii Kapsko.

Složení senátu bylo na rozdíl od poslanecké sněmovny založeno na rovném zastoupení všech čtyř provincií Unie. Senátoři byli jmenováni jednotlivými provinčními parlamenty. Stejně jako v případě poslanecké sněmovny se senátorem mohl stát pouze obyvatel Unie evropského původu.²

---

¹ The South Africa Act, 1909, čl. 4—7.

² The South Africa Act, 1909, čl. 19, 24—26, 33—35 a část III.

Provincie byly spravovány vlastními parlamenty (*Provincial Councils*), resp. výkonnými výbory (*Executive Committees*), které měly postavení provinční vlády. Volební systém, stejně jako kvalifikační předpoklady pro výkon pasivního volebního práva byly odvozeny od volebního systému platného pro poslaneckou sněmovnu.³

V roce 1934 došlo k významné ústavní změně přijetím Zákona o statutu Unie,⁴ který s určitými výjimkami recipoval Westminsterský statut z roku 1931. Od této doby se parlament Unie stal jediným suverénním legislativním orgánem pro její vnitřní i vnější záležitosti.⁵ Exekutivní pravomoc byla sice formálně stále svěřena do rukou krále, resp. generálního guvernéra, nicméně na rozdíl od původního uspořádání podle Zákona o Jižní Africe, tuto pravomoc již mohl vykonávat pouze v souladu s míněním unijní vlády.⁶ Právně se tedy koruna při výkonu svých pravomocí nemohla v dané otázce odchýlit od názoru vlády Unie. Podobně jako ostatní dominia se Jihoafrická unie stala fakticky suverénním státem. Mezi záležitostmi, o kterých již koruna nemohla od roku 1934 nejen samostatně rozhodovat, ale ani do nich zasahovat, patřilo mj. i vyhlášení válečného stavu. Koruna si ale ponechala pravomoc rozhodnout o rozpuštění parlamentu a vypsání nových voleb,⁷ což se ukázalo jako zásadní v souvislosti s vyhlášením války v září 1939.⁸

2.2 Zdánlivá „bílá jednota“

Období po roce 1910 až do poloviny 30. let je v politickém vývoji Unie vyplněno emancipačními snahami Afrikánců⁹ a jejich vzestupem na politické scéně. Jakkoliv Britové¹⁰ tvořili přibližně 40 procent „bílé“ populace Unie, jejich vliv na politiku v Unii postupně klesal a jejich hlavním zájem se soustředil na ekonomiku

³ The South Africa Act, 1909, část V.

⁴ The Status of the Union Act No. 69 of 1934, který platil až do vzniku Jihoafrické republiky v roce 1961.

⁵ The Status of the Union Act No. 69 of 1934, čl. 2.

⁶ The Status of the Union Act No. 69 of 1934, čl. 4.

⁷ The South Africa Act, 1909, čl. 20.

⁸ Podrobněji v kapitole 2.4.

⁹ Výraz „Afrikánec“ (*Afrikaner*) označuje obyvatele Unie, kteří odvozuji svůj původ od holandských, francouzských a německých přistěhovalců a jejichž mateřštinou je afrikánština.

¹⁰ Termín „Brit“ znamená v tomto kontextu příslušníka plnoprávné „bílé“ populace usazené v Unii, která pocházela převážně z Velké Británie a jejichž mateřštinou byla Angličtina.

Unie.¹¹ Nutno poznamenat, že na jihoafrické politické scéně neexistovala „britská“ politická strana, která by představovala adekvátního soupeře afrikánským stranám.

Pro politickou scénu Unie měl mimořádný význam afrikánský nacionalismus. Tento pojem ale nelze zaměňovat s tzv. Afrikánstvím (*Afrikanerdom*), komplexním a eklektickým fenoménem, který v sobě spojuje křesťanské hodnoty kalvinismu, hrdost na historické tradice, zejména tzv. Velký trek (*Die Groot Trek*) ve 30. a 40. letech 19. století, ale také republikánskou tradici a boj proti britskému imperialismu a v neposlední řadě jazykovou a kulturní výjimečnost.¹² Zatímco Afrikánství, je v zásadě homogenní kategorie, afrikánský nacionalismus má mnoho podob, které odvozuje od konkrétních cílů a potřeb. Odlišné a často i znepřátelené skupiny nacionalistů se často pasovaly do pozice jediného pravého zástupce hodnot Afrikánství.¹³ Hovoříme-li ale o afrikánských nacionalistech v politickém životě Unie v období od konce 30. do konce 40. let 20. století, pak společným prvkem je opozice proti politice těsných svazků s Velkou Británií.

V afrikánské politice sílily ve 30. letech integrační snahy a tento trend byl potvrzen v roce 1934 sjednocením dvou hlavních afrikánských politických stran, tj. Národní strany (*Nasionale Party*), v jejímž čele stál James Barry Munnik Hertzog¹⁴ a Jihoafrické strany (*Suid-Afrikaanse Party*), kterou vedl Jan Christiaan Smuts.¹⁵ Výsledkem tohoto spojení byla Sjednocená strana (*Verenigde Party*),

---

¹¹ STEWARD, A.: *The British Government and the South African Neutrality Crisis, 1938-39*, The English Historical Review, Vol. 123, No. 503 (Aug., 2008), s. 948.

¹² UYS, S.: *Apartheid: Opium of the Afrikaner*, Transition, No. 19 (1965), s. 14, DUBOW, S.: *Afrikaner Nationalism, Apartheid and the Conceptualization of 'Race'*, the Journal of African History, Volume 33, No. 2 (1992), s. 235—236.

¹³ Srovnej např. O'MEARA, D.: *The Afrikaner Broederbond 1927-1948: Class Vanguard of Afrikaner Nationalism*, Journal of Southern African Studies, Volume 3, No. 2 (duben 1977), s. 157-158.

¹⁴ Hertzog, James Barry Munnik (1866—1942), jihoafrický vojenský velitel a politik. Původním povoláním byl právník, ale po vypuknutí Druhé búrské války (1899—1902) opustil místo soudce a jako významný velitel búrských povstalců a dosáhl hodnosti generála. V letech 1924—1939 stál v čele čtyř jihoafrických vlád. Po vládní krizi v září 1939 rezignoval na post premiéra a koncem roku 1940 odešel z aktivní politiky.

¹⁵ Smuts, Jan Christiaan (1870—1950), jihoafrický vojenský velitel a politik. Získal právnícké vzdělání v Jižní Africe a na univerzitě v Cambridge. Později praktikoval jako advokát v Johannesburgu. Podobně jako James Hertzog i Jan Smuts opustil právníckou profesi po vypuknutí Druhé búrské války a stal se významným povstaleckým generálem a odborníkem na záškodnický způsob boje. Během první světové války se vyznamenal jako velitel jihoafrických jednotek v bojích v Německé jihozápadní Africe a později byl členem imperiálního válečného kabinetu. V letech 1919 až 1924 byl předsedou dvou jihoafrických vlád. Do čela kabinetu se vrátil v září 1939 a pozici premiéra opustil až po prohraných volbách v roce 1948. Byl aktivní v politice i ve veřejném životě až do své smrti v roce 1950.

kteřá zcela ovládla poslaneckou sněmovnu parlamentu Unie.¹⁶ V posledních předválečných volbách v roce 1938 získala Sjednocená strana celkem 111 mandátů ze 150.¹⁷ Přestože spojnicí obou hlavních proudů africké politiky byla uznaná nutnost tzv. „bílé jednoty“, kterou jak Hertzog, tak Smuts považovali za jediný způsob udržení dominance nejen vůči většinovému domorodému obyvatelstvu, ale také vůči Britům, existoval zásadní rozpor v představě o postavení Unie v Commonwealthu.

Politika Hertzogovy Národní strany byla spojena s nacionalistickým programem a snahou o co největší nezávislost Unie v rámci impéria. Naproti tomu Jihoafrická strana generála Smutse považovala Unii za integrální součást Commonwealthu a její budoucnost s ním také spojovala. Spojení obou stran představovalo kompromis a proto nebylo překvapivé, že od nich v důsledku sjednocení odštěpila radikální křídla. Od Smutsovy Jihoafrické strany se oddělila malá skupina vedená Charlesem Framptonem Stallardem¹⁸, která vytvořila Stranu dominia (*Dominion Party*). Usilovala o užší začlenění Unie do Commonwealthu a jakkoliv byla tato strana důležitým spojencem Sjednocené strany a koaličním partnerem ve Smutsově prvním válečném kabinetu, další vývoj ji odsoudil k bezvýznamnosti.¹⁹

Mnohem důležitější roli sehrála skupina odštěpená od Hertzogovy Národní strany, v jejímž čele byl Daniel François Malan²⁰. Ta považovala sjednocení Národní strany se Smutsovou Jihoafrickou stranou za zradu národních zájmů Unie a zformovala se v Očištěnou národní stranu (*Gesuiwerde Nasionale Party* - GNP).

---

¹⁶ HULEC, O.: *Dějiny Jižní Afriky*, Praha 2010, s. 182.

¹⁷ Další tři mandáty byly rezervovány pro zástupce „nėevropské“ populace Kapska. Podrobnější výsledky voleb dostupné na http://africanelections.tripod.com/za.html#1938_House_of_Assembly_Election, [cit. 12.7.2016].

¹⁸ Stallard, Charles Frampton (1871—1971), jihoafrický právník a politik. Získal právnícké vzdělání v Oxfordu a následně praktikoval právo v Londýně. V letech 1900 až 1902 bojoval v Druhé búrské válce na britské straně a následně se usadil v Jižní Africe. V letech 1929 až 1933 byl členem poslanecké sněmovny Unie za Jihoafrickou stranu. V roce 1933 založil Stranu dominia, jejímž byl předsedou a poslancem až do roku 1948. V letech 1939 až 1945 byl ministrem dolů ve dvou Smutsových kabinetech.

¹⁹ DAVENPORT, R. a SAUNDERS C.: *South Africa – A Modern History*, Londýn 2000, s. 323, 329 a 343 .

²⁰ Malan, Daniel François (1854—1959), jihoafrický novinář a politik. Získal teologické vzdělání na univerzitách ve Stellenbosch a Utrechtu a v roce 1905 se stal duchovním Holandské reformované církve. Od roku 1915 pracoval jako redaktor nacionalistických novin *Die Burger*. Byl významným členem Národní strany a v letech 1924 až 1933 byl ministrem vnitra, školství a zdravotnictví v Hertzogových vládách. Na protest proti spojení se Smutsovou Jihoafrickou stranou z Národní strany odešel a stal se vůdcem nově založené Očištěné národní strany (*Gesuiwerde Nasionale Party*). V letech 1940 až 1948 byl vůdcem africké nacionalistické opozice. V roce 1948, kdy ve volbách porazil generála Smutse, se stal premiérem a svůj post obhájil i ve volbách v roce 1953. S jeho šestiletým obdobím v čele jihoafrické vlády je spojen nástup apartheidu. Z aktivní politiky odešel v roce 1954.

Tato strana s vyhraněným protibritským a nacionalistickým programem podstatněji restrukturovaná v roce 1940²¹ představovala hlavní opoziční sílu během války a po roce 1948 se stala dominantní politickou silou v Unii.²²

2.3 Postoj k Německu

Sjednocená strana byla symbolem i nástrojem „bílé“ jednoty v zásadních otázkách vztahu k většinové „neevropské“ populaci i Britům důležité jak pro Smutse, tak pro Hertzoga. Tato jednota ale nebyla bezvýhradná. Neexistovala mimo jiné v zásadní otázce vztahu k nacistickému Německu a postoje Unie v případě, že dojde ke konfliktu mezi Německem a Velkou Británií.²³ Podobně jako jejich voliči, byla v této věci rozdělena obě křídla Sjednocené strany.

Smuts i Hertzog sice sdíleli v určitém rozsahu sympatie k Německu, ale pokud jde o vztah k nacistickému režimu, jejich názory byly značně odlišné. Smuts považoval nástup nacismu za nebezpečný důsledek nespravedlivého uspořádání po první světové válce. Nacistický režim sice považoval za odporný, ale až do obsazení zbytku Československa v březnu 1939 věřil v možnost trvalejšího kompromisu mezi Berlínem a Londýnem.²⁴ Hertzog naproti tomu vyjadřoval již před válkou k nacismu, ve kterém viděl legitimní reakci poníženého německého národa, určité sympatie a byl proti zatažení Unie do války mezi Británií a Německem. Oba si ale uvědomovali, že konflikt s Třetí říší bude nevyhnutelně znamenat i konflikt uvnitř afrikánské populace, jejíž část reprezentovaná Malanovou GNP a částí voličů Sjednocené strany neskrývala své sympatie k nacistické ideologii a antipatii k britskému impériu. Smuts, který dlouhodobě zastával probritské postoje, byl přesvědčen, že bez ohledu na riziko ohrožení jednoty afrikánské společnosti, je nezbytné, aby Unie vstoupila do války po boku Velké Británie a dalších dominií.²⁵ V úvahách o postoji k válce hrála roli i jedna pro Unii specifická skutečnost. Od roku 1915 byla Unii svěřena správa mandátního území Německá jihozápadní Afrika a vláda si pochopitelně nepřála,

---

²¹ Podrobněji v kapitole 5.2.

²² HULEC, s. 183.

²³ DAVENPORT, s. 343.

²⁴ VAN DER POEL, J.: *Selections from the Smuts Papers, Volume VI*, Cambridge 1973, s. 139—140, 155—156.

²⁵ DAVENPORT: s. 342—343.

aby Německo v důsledku kompromisu s Velkou Británií nebo vítězství ve válce získalo tuto kolonii zpět.

Při rozhodování v dilematu mezi neutralitou a vyhlášením války hrály roli nejen úvahy politické a vojenské, ale také ekonomické. Nacistické Německo bylo významným obchodním partnerem Unie. Po přerušení v době první světové války byla již ve 20. letech obnovena obchodní výměna a Německo se postupně stalo důležitým odbytištěm surovin z Unie a exportérem průmyslových výrobků. Již v roce 1928 byla podepsána obchodní dohoda doplněná v roce 1934 tzv. Barterovou smlouvou, která usnadňovala výměnu zboží mezi oběma zeměmi.²⁶ Nejrychleji rostoucím artiklem jihoafrického exportu byla surová vlna, produkt důležitý pro africké farmáře. Německo pak vyváželo do Jižní Afriky průmyslové výrobky, jako lokomotivy, automobily a letadla pro civilní dopravu. Růst napětí mezi Velkou Británií a Německem pak zmařil plánovaný export německých zbraní.²⁷ V roce 1938 představoval obchod s Německem 18,8 procenta vývozu z Unie a 7,9 procenta jejího importu.²⁸ Je tedy zřejmé, že s ohledem na význam vzájemného obchodu existoval v druhé polovině 30. let také ekonomicky motivovaný zájem na zachování neutrality.

2.4 Hlasování o vyhlášení války a pád Hertzogova kabinetu

Velká Británie očekávala, že pokud vyhlásí Německu válku, její dominia (s výjimkou Irska) se k ní podobně jako v minulé světové válce bez prodlení připojí. Nešlo jen o důvody čistě vojenského a ekonomického rázu, ale samozřejmě také o symbol jednoty impéria a jeho síly v zahájeném konfliktu. A skutečně Kanada, Austrálie a Nový Zéland splnily očekávání metropole a jejich vlády resp. v případě Kanady a Nového Zélandu i parlament, bez vážnějších kontroverzí vyhlásily Německu válku.²⁹

---

²⁶ KIENZLE W.: *German-South African Trade Relations in the Nazi Era*, African Affairs, Volume 78, No. 310 (leden 1979), s. 82-83.

²⁷ KIENZLE: s. 88-89

²⁸ ILSLEY, L. L.: *The War Policy of South Africa*, The American Political Science Review, Volume 34, No. 6 (prosinec 1940), s. 1184.

²⁹ Parlamenty Kanady a Nového Zélandu, stejně jako jejich vlády rozhodly o vstupu do války jednomyslně, viz ROVNÁ L., JINDRA M.: *Dějiny Kanady*, Praha 2000, s. 210 a The Times (6.9.1939).

Pokud šlo o postoj Jihoafrické unie, byla celá záležitost daleko složitější a nutno říci, že britská vláda si dlouho poněkud naivně nepřipouštěla možnost, že by Unie, jako její dominium mohla zůstat neutrální. A to i přesto, že již několik let před vypuknutím konfliktu dostávali britští představitelé zprávy o protibritských postojích řady politiků i části afrikánské veřejnosti a o sympatiích k nacistickému Německu.³⁰ Jak bylo naznačeno výše, byly vláda i parlament Unie v otázce postoje v případné válce proti Německu rozděleny na dvě přibližně stejně početné skupiny. Poslanci za bývalou Jihoafrickou stranu vedení J. Smutsem a podporovaní poslanci za Stranu práce (*Arbeidersparty*) a Stranu dominií podporovali vyhlášení války, zatímco křídlo Sjedenocené strany vedené premiérem Hertzogem s podporou Malanovy GNP bylo pro zachování neutrality.³¹

Poté, co Velká Británie spolu s Francií v reakci na útok na Polsko vyhlásila 3. září 1939 Německu válku, bylo jasné, že představitelé Unie musí učinit rozhodnutí o své účasti či neúčasti v tomto konfliktu. Vláda se k tomuto tématu sešla hned ten samý den. Při jejím jednání ale došlo k vážnému rozkolu. Zatímco premiér s podporou pěti ministrů³² byl pro neutralitu, druhá skupina tj. celkem sedm členů kabinetu pod vedením generála Smutse byla pro vyhlášení války. Premiér Hertzog tedy 3. září večer telefonicky informoval generálního guvernéra Patricka Duncana, že vláda není schopná dosáhnout v otázce války kompromisu a že nejpozději následující den nechá v poslanecké sněmovně o této věci hlasovat. Konečně uvedl, že věří, že jeho návrh získá potřebnou většinu, ale pro případ, že by tomu tak nebylo, nebo by většina pro jeho návrh byla pouze těsná, rezignuje na post premiéra a požádá guvernéra o rozpuštění parlamentu. Generální guvernér však ponechal otázku případného rozpuštění parlamentu na dobu po daném hlasování.³³

---

³⁰ STEWARD: s. 953—959.

³¹ The Times (5.9.1939).

³² Těmito ministry byli: ministr financí Nicolaas Havenga, ministr obrany a současně ministr obchodu a průmyslu Oswald Pirow, ministr železnic a přístavů Adriaan Fourie, ministr pro „lands“ generál Jan Kemp a ministr školství a současně ministr pro domorodé záležitosti a ministr sociálních věcí Henry Fagan.

³³ National Archives Repository, Pretoria (NAR), Volume No. 1126, Ref. 23/800A, Memorandum – Governor General of South Africa (4.9.1939).

Ráno 4. září předložil generál Hertzog jménem vlády poslanecké sněmovně návrh usnesení, kterým měl parlament schválit politiku neutrality. Při jeho zdůvodnění se odvolal na to, že Unie, jako v této otázce svrchovaná země by měla být zapojena do války, pouze pokud se tento konflikt dotýká jejích zájmů. Protože se však válečný stav mezi Velkou Británií a Německem týká evropských záležitostí, Unie musí zůstat neutrální s tím, že samozřejmě dodrží veškeré své závazky, které má vůči Velké Británii a ostatním zemím Commonwealthu.³⁴

Vůdce opoziční skupiny ve vládě generál Smuts předložil alternativní návrh, který zavazoval vládu přerušit styky s Německem, odmítnout v tomto konfliktu jakoukoliv formu neutrality a dodržet veškeré závazky vůči Velké Británii a ostatním zemím Commonwealthu. Dále měla být vláda zavázána učinit veškerá opatření k obraně Unie a jejích zájmů s tou podmínkou, že vojenské jednotky nebudou vyslány mimo území Jižní Afriky, jak tomu bylo v minulé válce. Návrh vycházel mimo jiné z názoru, že pokud by Unie v této válce stála stranou, porušila by své závazky vůči ostatním členům Commonwealthu. Morální rozměr celého problému byl ve Smutsově návrhu obsažen v jeho posledním bodu: „Poslanecká sněmovna je hluboce přesvědčena, že v tomto konfliktu je v sázce svoboda a nezávislost Unie a že je jejím opravdovým zájmem postavit se užití síly jako nástroje politiky.“³⁵ Protože ani Smutsův návrh nepočítal s aktivním vystoupením ozbrojených sil, byl spor veden spíše v ideové rovině, než v praktických otázkách. Nicméně jak ukázal následný vývoj, Unie se na válečném úsilí po boku Británie a jejích spojenců postupně angažovala podstatně více, než předpokládal Smutsův návrh.

Bouřlivé jednání parlamentu vyústilo v hlasování, ve kterém se 5. září podařilo probritskému táboru v čele s generálem Smutsem získat pro vyhlášení války Německu těsnou většinu 13 hlasů z celkových 147.³⁶ Ze 111 poslanců Sjednocené

---

³⁴ Šlo zejména o fungování a obranu přístavu v Simons Town využívaného britským válečným námořnictvem.

³⁵ NAR, Volume No. 1126, Ref. 23/800A, Memorandum – Governor General of South Africa (4.9.1939), Continuation of Memorandum of 4th September, 1939 - Governor General of South Africa (6.9.1939).

³⁶ Parlament měl celkem 150 členů, při zmíněném hlasování byly tři absence.

strany se ke Smutsovi přiklonilo 66, pro jeho návrh hlasovali všichni poslanci Labour Party a Strany dominia.³⁷

Generál Hertzog se ještě pokusil zachránit situaci tím, že se ihned po hlasování vypravil do sídla generálního guvernéra a navrhl mu, aby rozpustil poslaneckou sněmovnu se zdůvodněním, že právě skončené hlasování nereflektuje vůli veřejnosti. Sir Patrick si sice k rozhodnutí vyžádal lhůtu do následujícího rána, nicméně bylo zřejmé, že rozpuštění sněmovny a vypsání nových voleb není v zájmu britské vlády. Proto Hertzogovi sdělil, že pokud bude generál Smuts schopen sestavit vládu, která v poslanecké sněmovně získá důvěru, sněmovnu nerozpustí. Bezprostředně po tomto jednání se generální guvernér sešel s generálem Smutsem, který ho požádal o pověření sestavit vládu s podporou Labour Party a Strany dominia. Generální guvernér této žádosti promptně vyhověl a o této skutečnosti následujícího rána informoval dopisem generála Hertzoga.³⁸ Tomu nezbylo nic jiného, než podat demisi, která byla přijata ihned po vytvoření Smutsova prvního válečného kabinetu dne 6. září. Od tohoto dne byla také Unie ve válečném stavu s Německem.³⁹ Úlevu, která jistě panovala na straně britské vlády, demonstroval Winston Churchill (tehdy První lord admirality) ve svém telegramu generálu Smutsovi následujícího dne, v němž vyjádřil svou radost, že jsou opět spolu se Smutsem „na válečné výpravě“.⁴⁰

Dramatický vývoj kolem hlasování o vyhlášení války znamenal konec „bílé jednoty“, jejímž hlavním nástrojem byla (nyní již rozštěpená) Sjednocená strana. Do války tedy Unie vstupovala za situace, kdy jak veřejnost, tak politická reprezentace byly rozděleny na přibližně stejně početné skupiny. Navíc protiválečný tábor mohl mít zřejmě oprávněný pocit, že k vyhlášení války Německu a zformování válečného kabinetu pod předsednictvím generála Smutse

---

³⁷ NAR, Volume No. 1126, Ref. 23/800A, (4.9.1939), Continuation of Memorandum of 4th September, 1939 - Governor General of South Africa (6.9.1939).

³⁸ Tamtéž, Annexure A

³⁹ Tamtéž, Annexures B – E, Telegram - From Governor General for His Majesty King (6.9.1939), NAR, Volume No. 1126, Ref. 23/800A, Order of Precedence of Cabinet Ministers, P.M. 92/22/3 (11.9.1939), Proclamation No. 197, 1939, Department of the Prime Minister and for External Affairs – Notice No. 1344, (6.9.1939).

⁴⁰ Churchill odkazoval na společné působení s generálem Smutsem ve válečném kabinetu během první světové války, VAN DER POEL: *Volume VI*, s. 191.

došlo neústavním způsobem, protože v určitém ohledu existovaly důvody pro rozpuštění sněmovny.⁴¹

Epilogem hlasování o neutralitě byla parlamentní debata 1. dubna 1940. Generál Hertzog obvinil Smutse a další členy posledního předválečného kabinetu z porušení údajné dohody o tom, že v případě války v Evropě zůstane Unie neutrální. Tvrdil, že 1. září 1938 v tomto směru formuloval memorandum, které projednal s generálem Smutsem, ministrem financí Nicolaasem Havengou a ministrem obrany Oswaldem Pirowem, kteří s tímto memorandumem vyslovili souhlas. Poté údajně nechal generál Hertzog memorandum kabinetem schválit na zasedání vlády dne 28. září 1938, které se zabývalo sudetskou krizí. Jak Smuts, tak další členové předválečného kabinetu (R. Stuttaford, D. Reitz a H. G. Lawrence – všichni byli také členy válečného kabinetu) tato tvrzení odmítli. Generál Hertzog svá obvinění následně zmírnil a relativizoval tím, že jeho kabinet koncem září 1938 vyslovil souhlas s jím navrhovanou neutralitou mlčky a že předpokládal, že tento souhlas stále platí i začátkem září následujícího roku.⁴² Tato debata se může zdát zbytečnou, nicméně ilustruje Hertzogovu neutuchající snahu o ukončení účasti Unie ve válce.⁴³

---

⁴¹ ILSLEY, s. 1181—1182.

⁴² VAN DER POEL: *Volume VI*, s. 190—191.

⁴³ Dále také v kapitole 5.1.

3 Přípravenost Unie na válečný konflikt

Růst napětí v Evropě a hrozby, kterým čelilo britské impérium v druhé polovině 30. let, zvýšily důležitost Unijních obranných sil (*Union Defence Forces* - UDF) v britské vojenském plánování. Prvořadým imperiálním zájmem v regionu byla ochrana námořních tras kolem jihu afrického kontinentu a podle britských představ měly UDF odpovídat za obranu pobřeží kolem Mysu dobré naděje včetně námořní základny v Simon's Town, kterou na základě smlouvy z roku 1922 využívalo britské válečné námořnictvo.⁴⁴ Britská vláda předpokládala, že Unie a její ozbrojené síly včetně námořnictva v tom budou v hrát klíčovou roli, ale v 30. letech se v tomto směru dočkala řady zklamání. Jihoafričané nejenže nepokračovali v důležitém hydrografickém průzkumu pobřežních vod, ke kterému se zavázali, ale dokonce v roce 1934 rozpustili své válečné námořnictvo. Bez ohledu na ochotu britské vlády podílet se na nákladech na budování a provoz jihoafrických námořních sil, vláda Unie se soustředila pouze na obranu pobřeží.⁴⁵ Navíc se spolu s Kanadou vláda Unie opakovaně postavila proti britským plánům vytvoření jednotného systému obrany impéria a společného velení.⁴⁶

Budování a modernizaci UDF brzdilo několik faktorů. V první řadě to byly rozpočtové škrty počátkem 30. let, které byly důsledkem úsporných opatření vyvolaných celosvětovou hospodářskou krizí. Navíc na rozdíl od období před první světovou válkou neexistovalo reálné nebezpečí napadení území Unie, a proto nepovažovala jihoafrická vláda za nutné budovat početné pozemní síly. Poslední, ale zřejmě nejvýznamnější faktor představoval fakt, že vlivná část politické reprezentace v čele s premiérem generálem Hertzogem prosazovala v budoucím konfliktu neutralitu. Bez ohledu na snahy britské vlády o větší angažovanost Unie při budoucí obraně impéria, zachovávala jihoafrická vláda k těmto plánům rezervovaný postoj. Pregnantně to v době, kdy vrcholila invaze italských vojsk v Etiopii, jihoafrický ministr obrany počátkem roku 1936 Oswald Pirow formuloval postoj vlády v poslanecké sněmovně slovy: „Nejsme ani přímo,

⁴⁴ VAN DER WAAG, I.: *The Union Defence Force Between the Two World Wars 1919-1940*, Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies, Volume 30, Nr. 2, 2000, s. 208

⁴⁵ VAN DER WAAG: s. 209.

⁴⁶ BARNETT, C.: *Bojujte s nepřitelem zblízka – Britské válečné námořnictvo za druhé světové války*, Praha 2008 – 2008, sv. I., s. 249.

ani nepřímo zavázání účastnit se jakékoliv války v Africe či jinde. Nebudeme bojovat v žádné válce, s výjimkou případu, kdy takovou účast odůvodní skutečný zájem Jižní Afriky“.⁴⁷

Z těchto důvodů tedy UDF představovaly počátkem září roku 1939 pouze zanedbatelnou vojenskou sílu. Hitler se údajně rozesmál, když se dozvěděl, že Unie vyhlásila Německu válku.⁴⁸ V září 1939 totiž měla Unie stále pozemní síly v počtu pouhých 3300 mužů, existovaly vážné nedostatky ve výcviku důstojníků, proti plánovaným počtům chybělo přibližně 39 000 vycvičených záložníků. Pro plánované počty vojáků navíc nebyla výzbroj, munice ani vybavení. Letectvo disponovalo pouze pěti relativně moderními stroji dovezenými z Velké Británie, tank neměly UDF ani jeden.⁴⁹ Jakkoliv bylo obnoveno jihoafrické válečné námořnictvo, nemělo v době vypuknutí války jediné plavidlo.⁵⁰

Na druhou stranu měla Unie značné lidské zdroje. Podle sčítání obyvatel, které se uskutečnilo v Jihoafrické Unii⁵¹ v roce 1936,⁵² dosahoval počet obyvatel 9.590.000,⁵³ z nichž však pouze přibližně jedna pětina byla evropského původu. To s ohledem na rasovou segregaci v UDF⁵⁴ a další faktory na rozdíl o jiných dominiích značně omezovalo možnosti při výstavbě bojových jednotek.

V britských plánech na vedení války ale důležitější roli hrál hospodářský potenciál Unie, ať už šlo o těžbu nerostů nebo produkci potravin, tak o možnosti průmyslových kapacit země pro válečné potřeby impéria.⁵⁵ Zvláštní význam také

---

⁴⁷ VAN DER WAAG: s. 211.

⁴⁸ STEWARD: s. 948.

⁴⁹ MERVIS: s. 7—9.

⁵⁰ MERVIS: s. 87.

⁵¹ Sčítání zahrnovalo také mandátní území Jihozápadní Afriky, území vysokých komisariátů Basutoland a Swaziland, protektorát Bachuanaland a Jižní Rhodesii.

⁵² *The 1936 Census of the Union of South Africa*, Population, Index Volume 9, No. 3 (červenec 1943), s. 153—155.

⁵³ 21 procent obyvatel Unie bylo evropského původu, 69 procent domodorodého obyvatel, 2 procenta Asiatů a 8 procent smíšeného a jiného neevropského původu. Census byl proveden na základě uvedených čtyř rasových kritérií, ale u obyvatel evropského původu nerozlišoval Afrikance a Brity. Přibližně však byl poměr Afrikánců a Britů tři ku dvěma, viz STEWARD: s. 948.

⁵⁴ Podrobněji v kapitole 4.2.

⁵⁵ Velká Británie byla oplátkou za vyhlášení války připravena kompenzovat Unii výpadek exportu zejména surové vlny do Německa, viz ILSLEY: s. 1184.

Británie přikládala možnostem finanční pomoci ze strany Unie, která měla značné využitelné zásoby zlata.⁵⁶

Nicméně trvalo ještě řadu měsíců, než mohl být tento potenciál alespoň zčásti využíván a v prvních měsících války byl příspěvek Unie při vedení války proti Německu pouze symbolický.

---

⁵⁶ STEWARD: s. 961 – 962.

4 Institucionální rámec a etnické složení UDF

4.1 Dobrovolná služba

Během druhé světové války sloužilo v jihoafrických ozbrojených silách více než 330 tisíc mužů a žen.⁵⁷ Nicméně složení jednotek mělo proti jiným armádám v rámci impéria dvě významná specifika. Jedním z nich byl po většinu války čistě dobrovolnický princip. Jakkoliv po vyhlášení války Německu byli mobilizováni muži ve věku 17 až 21 let,⁵⁸ odpor značné části obyvatelstva proti válce si vynutil změnu. A tak od března 1940 byly ozbrojené síly doplňovány pouze dobrovolníky.⁵⁹ Je jistě pozoruhodné, že bez ohledu na neutralistické či spíše vyloženě pronacistické nálady velké části Afrikánců se našel takový počet dobrovolníků pro službu v jiných částech afrického kontinentu a později i v Evropě. Během války tvořili Afrikánci přibližně jednu polovinu z celkového počtu příslušníků UDF.⁶⁰

Významnou roli při náboru dobrovolníků hrála samozřejmě propaganda. UDF vysílaly své náborové důstojníky po celé zemi, i když zpočátku často se spornými výsledky, které byly dány jejich nezkušeností a někdy i laxním přístupem.⁶¹ Postupně se ale situace zlepšovala využíváním nových propagandistických metod, zejména vysílání rozhlasových spotů, propagace ozbrojených sil a jejich účasti ve válce ve filmových týdenících a v novinách či jiných tištěných médiích.⁶² Novými prostředky byla také putovní letecká představení ve venkovských oblastech, tzv.

---

⁵⁷ Počty mužů a žen v jihoafrických ozbrojených silách během druhé světové války se v různých pramenech liší. V textu uvedený počet vychází z přehledu, který mi poskytl SANDFA (Major G. Bentz), který uvádí 211.193 příslušníků evropského původu a 123.131 ostatních. Jiné údaje ale uvádějí např. BECK, R. B.: *History of South Africa*, Westport 2000, s. 120 – 148.878 mužů a žen evropského původu a 42.627 ostatních, DORNING, W. A.: *A Concise History of the South African Defence Force (1912 – 1987)*, Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies, Volume 17, Nr 2, 1987, s. 10 je uveden celkový počet 334.324 (stejně jako v textu použitý zdroj) a MERVIS: s. 97, uvádí 211.193 mužů a žen všech ras. HULEC: s. 192 uvádí nepravděpodobně nízký celkový počet přes 200 tisíc, z nichž ale mělo být 120 tisíc pomocných černých vojáků, což je údaj zřejmě nadsazený.

⁵⁸ Podle zákona (Union Defence Act No 13 of 1912, čl. 1) byli všichni občané Unie ve věku od 17 do 60 let povinni ke službě v UDF.

⁵⁹ DORNING: s. 9–10.

⁶⁰ GRUNDLINGH, A.: *The King's Afrikaners? Enlistment and Ethnic Identity in the Union of South Africa's Defence Force during the Second World War, 1939-45*, The Journal of African History, Volume 40, No. 3 (1999), s. 365.

⁶¹ South African Defence Forces Archives, Pretoria (SANDFA), AI GP1, Box 20 File I 20E, Report on the recruitment campaign (10.3.1943).

⁶² Např. SANDFA, AI GP1, Box 20 File I 20E, Skript rozhlasového vysílání (nedatováno), SANDFA, AI GP1, Box 21 File I 20, Publicity and Propaganda as applied to Recruiting (5.11.1941).

Air Commando, která představovala pro tamní Afrikance naprostou novinku a která upoutala pozornost stovek tisíc diváků a podobná kampaň propagující obrněné jednotky.⁶³

Součástí náborové propagandy byl také apel na vojenské afrikánské tradice, zejména na Búrskou válku v letech 1899 – 1902, jejímž byl ministerský předseda generál Smuts významným účastníkem.⁶⁴ Konečně relativní úspěšnost náboru afrikánských dobrovolníků byla zřejmě dána také ekonomickými pohnutkami. Většina Afrikánců patřila ve 30. letech mezi chudší část „bílé“ populace a služba v UDF byla příležitostí, jak zlepšit své ekonomické a u některých i společenské postavení.⁶⁵ Přes všechna tato pozitiva se ale UDF potýkaly (zejména v prvních válečných letech) nedostatkem rekrutů zejména pro službu mimo Unii, což se mimo jiné nepříznivě projevovalo na morálce vojáků sloužících často dlouhou dobu bez vystřídání nebo delších dovolených.⁶⁶

Také integrace Afrikánců do UDF, které byly organizovány podle britského vzoru ale nebyla bez problémů. Značná část Afrikánců považovala příslušníky svého etnika, kteří sloužili v UDF (zejména ty, jež souhlasili se službou mimo Jižní Afriku), za zrádce afrikánských hodnot a zaprodance britským zájmům. Za zmínku stojí především kampaně vedené nacionalistickým hnutím Ossewa Brandwag,⁶⁷ které směřovaly nejen k zostouzení afrikánských branců, ale také k odrazování od služby v UDF.⁶⁸ Navíc britská vojenská organizace byla velmi vzdálená búrským vojenským tradicím vycházejícím z miličního občanského systému a řada rekrutů měla problémy se s těmito kulturními rozdíly vyrovnat. Za urážku také řada z nich považovala dominanci angličtiny jako služebního jazyka,

---

⁶³ GRUNDLINGH: s.355, SANDFA, AI GP1, Box 21 File I 20, Publicity and Propaganda as applied to Recruiting (5. listopadu 1941).

⁶⁴ GRUNDLINGH: s. 356.

⁶⁵ GRUNDLINGH: s. 361.

⁶⁶ MONAMA, F. L.: *Wartime Propaganda In the Union of South Africa, 1939 – 1945*, Dissertation, Stellenbosch University (duben 2014), s. 61, SANDFA, Box 23, File I 21(A), Military Censorship Summary No. 34 (Deputy Chief Censor Durban – 23.9.1941), Military Censorship Summary No. 49 (Deputy Chief Censor Durban – 7.10.1942), Military Censorship Summary No. 47 – Additional Special Report referring to Lybian Campaign (Deputy Chief Censor Durban – 5.8.1942).

⁶⁷ Podrobněji o tomto hnutí v kapitole 5.5.

⁶⁸ MONAMA: s. 51.

přestože měli zákonem zajištěné používání své mateřštiny jako rovnocenné s angličtinou.⁶⁹

4.2 Rasová otázka

Druhým fenoménem ovlivňujícím budování jednotek UDF byla institucionální rasová segregace. Zákon zásadně počítal s odvody pouze „bílých“ mužů⁷⁰ a jakkoliv umožňoval dobrovolnou službu mužů „neevropského“ původu, bylo to z politických důvodů v době míru obtížně představitelné.

Nicméně generál Smuts dal již počátkem války najevo, že pokud to bude nutné, povolá do UDF také příslušníky neevropských etnik. Bylo evidentní, že Unie nemusí mít během války dostatek lidských zdrojů mezi „bílou“ populací, aby mohla zajistit fungování bojových jednotek bez podpory pomocných útvarů složených z domorodého obyvatelstva (jak z Unie, tak z High Commission Territories). To ale vyvolalo značný odpor mezi Afrikánci resp. mezi vojáky evropského původu obecně.⁷¹ Navíc obavy, které vyvolal počátkem roku 1942 nezadržitelný postup Japonců v Asii, vedly premiéra Smutse k úvahám o potřebě doplnit bojové útvary o brance neevropského původu, pokud by bylo ohroženo území Unie v důsledku japonského postupu Indickým oceánem.⁷² K ozbrojení domorodých a „barevných“ vojáků nakonec nedošlo, ale je pravděpodobné, že tento krok by vedl ke konfliktům uvnitř UDF.

Muži neevropského původu byli tedy během války zařazeni v podstatě pouze do pomocné služby.⁷³ A tak více než 123 tisíc těchto vojáků sloužilo zejména jako řidiči, zdravotníci, nosiči a neozbrojení ženisté.⁷⁴ Pro úplnost stojí za zmínku, že

---

⁶⁹ GRUNDLINGH: s. 363 - 365.

⁷⁰ South Africa Defence Act No. 13 of 1940, čl. 7.

⁷¹ SHACKELTON, D.: *South Africa and the High Commission Territories during the Second World War: Politics and Policies Affecting War Mobilization*, Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies, Volume 30, Nr. 2, 2000, s. 240.

⁷² Podrobněji v kapitole 7.2.

⁷³ Výjimku tvořilo pouze několik jednotek pobřežního dělostřelectva, které však do bojových akcí nezasáhly.

⁷⁴ Viz poznámku 57 shora.

v UDF sloužilo také skoro 13 tisíc (bez výjimky „evropských“) žen v pomocné službě převážně na území Unie.⁷⁵

4.3 Otázka nasazení UDF mimo Jižní Afriku

Jak bylo uvedeno shora v souvislosti s vyhlášením války Německu, nedostala vláda z počátku mandát k nasazení ozbrojených sil mimo Jižní Afriku. Očekávalo se, že válka bude podobně jako v letech 1914 až 1918 rozhodnuta na frontách v Evropě a s ohledem na veřejné mínění nepočítala vláda Unie s vysláním expedičních sil na toto bojiště. Nicméně situace se změnila po vstupu Itálie do války a pádu Francie v červnu 1940. Především na britské straně vyvstala potřeba získat z Unie, podobně jako z ostatních dominií vojenské jednotky k posílení britských sil poté, co se s Francií nedalo dále počítat. Itálie navíc začala ohrožovat britské pozice v Severní a Východní Africe, což původně geograficky vzdálený konflikt přiblížilo území Unie. Nasazení UDF mimo území Unie sice nepředstavovalo právní problém,⁷⁶ ale šlo o otázku velké politické důležitosti za situace, kdy značná část Afrikánců nesouhlasila s účastí Unie ve válce i v případě, že jihoafričtí vojáci neopustí Jižní Afriku.

Již koncem roku 1939 se otázka působení UDF mimo Jižní Afriku stala předmětem politického boje i nepřátelské propagandy. Krátce po vstupu Unie do války začaly UDF s výcvikem značného počtu odvedenců, přestože území Unie nebylo probíhající válkou nijak ohroženo. To vedlo opozici k názoru, že vláda se buď chystá porušit závazek neposílat vojáky mimo Unii nebo (a to považovala za pravděpodobnější), že ozbrojené síly budou použity k násilnému potlačení opozice. K útokům na vládu se připojila také německá propaganda.⁷⁷

Vláda nadále opozici i veřejnost ujišťovala, že budování nových jednotek má pouze preventivní charakter a že jejich přemístění do zahraničí není na pořadu dne

---

⁷⁵ BECK, R. B.: *History of South Africa*, Westport 2000, s. 120. Mervis, ale uvádí téměř 25 tisíc žen sloužících během války ve zdravotnických a pomocných službách, viz MERVIS: s. 97.

⁷⁶ South Africa Defence Act No. 13 of 1912, čl. 1 umožňoval nasadit UDF i mimo její území, i když pouze k obraně UDF.

⁷⁷ SANDFA, UWH (Civil), Box 249, File B.I.9. – Rádio Zeesen, Broadcast Transcript No. 62A (4.12.1939), No. 76A (18.12.1939), No. 91A (2.1.1940), No. 102A (13.1.1940).

a v žádném případě nelze uvažovat o jejich vyslání do Evropy či jinam mimo Jižní Afriku.⁷⁸ Již začátkem roku 1940 začal nicméně válečný kabinet připravovat půdu pro vyslání jednotek mimo Unii. Generál Smuts nejprve opakovaně prohlásil, že obranu území Unie je nutné chápat z širšího vojensko-strategického hlediska, a proto existují dobré důvody pro případné vyslání jednotek za severní hranici, kde ve spolupráci s Brity budou čelit nebezpečí, které představují italské ozbrojené síly v Somálsku.⁷⁹ V únoru 1940 vládní nařízení změnilo South Africa Defence Act, tak, že kterýkoliv příslušník UDF se mohl dobrovolně zavázat ke službě kdekoliv na africkém kontinentu.⁸⁰ Proti původním předpokladům ale velká část již mobilizovaných vojáků odmítla závazek ke službě v zahraničí a početní stav některých jednotek, které měly být vyslány mimo Unii klesl až na polovinu.⁸¹ Tento výpadek se podařilo nahradit až intenzivnější a sofistikovanější náborovou kampaní.⁸²

Jakkoliv byla služba v UDF od jara 1940 založena na dobrovolnosti a každý příslušník UDF si mohl zvolit, zda bude sloužit pouze v Unii nebo i v zahraničí,⁸³ nacionalistická opozice pokračovala ve svých útocích na vládu a snažila se všemi možnými prostředky zabránit vyslání dobrovolníků na africká bojiště. Tyto snahy pokračovaly v podstatě až do voleb v roce 1943,⁸⁴ jakkoliv v této době již bylo nasazení jihoafrických vojáků v zahraničí (a to i mimo africký kontinent) fait accompli.⁸⁵

---

⁷⁸ SANDFA, UWH (Civil), Box 249, File B.I.9., Rand Daily Mail (16.11.1939 a 8.1.1940), The Star (15.11.1939).

⁷⁹ SANDFA, UWH (Civil), Box 249, File B.I.9. Press Release – Press Liasion Officer of Department of Defence (6.2.1940), Rádio Zeesen, přepis vysílání č. 102A (13.1.1940).

⁸⁰ BENTZ, G.: *Fighting Springboks, C Company, Royal Natal Carbineers: From Premier Mine to Po Valley, 1939 – 1945*, Master Degree Theses, Stellenbosch University, 2013, s. 35.

⁸¹ Tamtéž, s. 36.

⁸² Podrobněji v kapitole 4.3.

⁸³ War Measures (Amendment) Act No. 32 of 1940, čl. 3 (a), SANDFA, UWH (Civil), Box 249, File B.I.9., The Statement Issued to the Press by Press Liasion Officer (18. dubna 1940).

⁸⁴ Např. SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 23 (28.12.1942), IRBS No. 25 (1.3.1943), Report No. 27– Summary of German Press published during January and February 1943 (27.7.1943).

⁸⁵ K červnu 1943 ve službě mimo území Unie vystřídalo přes 86 tisíc vojáků UDF „evropského“ původu a přes 39 tisíc „nėevropských“ příslušníků UDF (SANDFA UWH (Civil), Box 239, file B.I.2, Extract from the General Smuts broadcast (červen 1943)).

5 Dočasně poražená opozice

5.1 Smuts a Hertzogovy snahy o ukončení války

Na podzim roku 1939 nebyl odpor proti válce mezi Afrikánci tak silný, jak mohli nacionalisté doufat ve světle těsného parlamentního hlasování 6. září 1939. Veřejné mínění „bílé“ populace bylo v zásadě na straně vlády. Podle oficiálních odhadů podporovala účast ve válce přibližně polovina Afrikánců a naprostá většina Britů, což v součtu představovalo přibližně sedmdesát procent „bílé“ populace Unie.⁸⁶ Bez ohledu na podporu veřejného mínění musel válečný kabinet projít dvěma testy pevnosti koalice při hlasování v poslanecké sněmovně.

Generál Hertzog přes svou porážku při hlasování o neutralitě v září 1939 stále věřil, že se mu podaří situaci zvrátit. Proto 24. ledna 1940 předložil poslanecké sněmovně k hlasování návrh následujícího usnesení: „Poslanecká sněmovna je toho názoru, že nastal čas, kdy má být ukončena válka s Německem a nastolen mír.“ Jak se dalo očekávat, premiér Smuts navrhl změnu v tom smyslu, že Unie má setrvat ve válce, kterou začalo Německo a pokračuje v ní s nelítostným ignorováním mezinárodního práva. Unie sice bude usilovat o nastolení míru, ale nikoliv na separátním základě.⁸⁷ Argumenty byly velice podobné těm, které zazněly z obou zneprátelených stran v září minulého roku. Nicméně ne všichni opoziční poslanci souhlasili bezvýhradně s tím, co prezentoval generál Hertzog, zejména se neztotožňovali s jeho otevřenou podporou Adolfa Hitlera. Parlamentní debata byla velice emotivní, opoziční poslanci obviňovali generála Smutse ze zničení „bílé jednoty“, z násilného potlačování opozičních názorů a nezákonného internování nepohodlných osob. Členové vlády obviňovali nacionalistickou opozici ze spojení s nacistickým Německem a z přípravy převratu. Před hlasováním zasedala poslanecká sněmovna nepřetržitě více než 24 hodin. Přes veškeré Smutsovy obavy a tlak ze strany opozice dopadlo hlasování dne 27. ledna ve prospěch vlády, a to poměrem 81 ku 59 hlasům, tedy většinou o poznání výraznější, než v září předchozího roku.⁸⁸ Vláda pak následně prosadila zákon

---

⁸⁶ Jak je uvedeno výše, podíl mezi Afrikánci a Brity byl přibližně 3:2, ILSLEY: s. 1184—1185.

⁸⁷ The Star (25.1.1940).

⁸⁸ VAN DER POEL: *Volume VI*, s. 211, The Star, Rand Daily Mail (24.—27.1.1940)

o jejích mimořádných pravomocech a imunitě v souvislosti s jednáním v době od vyhlášení válečného stavu, který Smuts považoval za mimořádně důležitý.⁸⁹

Dalším testem podpory válečného úsilí byly parlamentní doplňovací a regionální volby na jaře roku 1940. Nacionalisté si sice udrželi většinu v Kapsku, v dalších dvou provinciích však zvítězili kandidáti Sjednocené strany, kteří podporovali Smutsův kabinet. Tyto volby jen potvrdily trend, který byl patrný již v lednu při shora popsaném hlasování o ukončení válečného stavu s Německem.⁹⁰

Vojenská porážka Francie v červnu 1940 vedla ke zvýšenému tlaku na ukončení účasti Unie ve válce ze strany nacionalistů. Vláda si uvědomovala, že kapitulace Francie, nepochybné zklamání z dosavadního průběhu války i obviňování Británie z vojenského a politického selhání bude mít jistý dopad na nálady obyvatelstva Unie. Navíc nešlo také pominout okamžitou změnu kurzu v politice vlády ve Vichy ve vztahu k Německu a k Velké Británii a jejím spojencům a související změnu situace ve francouzských koloniích v Africe.⁹¹

Smuts se pokusil nalézt s opozicí určitý *modus vivendi*, který by eliminoval největší výstřelky a extremismus z obou stran a vyzval 13. června 1940 generála Hertzoga ke konzultacím.⁹² Ten, ale 17. června 1940 adresoval ministerskému předsedovi Smutsovi dopis, v němž ho vyzval, aby učinil veškeré nezbytné kroky k ukončení válečného stavu a zajištění míru pro Unii. Hertzogovy argumenty se zcela pochopitelně opíraly o nedávné německé vojenské úspěchy v Evropě. Zdálo se, že válka se jednoznačně vyvíjí v neprospěch Smutsovy válečné politiky. Smuts si uvědomoval kritickou válečnou situaci a propadal určitému fatalismu, ale Hertzogovy požadavky rozhodně odmítl.⁹³ Ve své poměrně emotivní odpovědi o tři dny později vůdci opozice připomněl, že bývalý premiér tento „bezpečný návrh“ předložil poslanecké sněmovně již v lednu a ta jej odmítla. A dodal, že neutralita, kterou Hertzog navrhoval a navrhuje nemůže být zárukou nezávislosti

---

⁸⁹ Šlo o War Measures Act No. 13 of 1940 z dubna 1940, VAN DER POEL: *Volume VI*, s. 211.

⁹⁰ ILSLEY, s. 1184—1185.

⁹¹ SANDFA, AI GP1, Box 19 File I 18A, Censorship Report (nedatováno).

⁹² VAN DER POEL: *Volume VI*, s. 231—233.

⁹³ VAN DER POEL: *Volume VI*, s. 227—230.

Unie, stejně, jako nezajistila nezávislost Dánsku, Norsku, Belgii a Holandsku. Kopii své odpovědi předal Smuts tisku.⁹⁴

Smíření mezi Smutsem a Hertzogem tedy nebylo možné. Koncem srpna 1940 učinil bývalý premiér poslední pokus prosadit v poslanecké sněmovně ukončení účasti Unie ve válce. Tentokrát svůj návrh podpořil i předložením petice, kterou podepsalo téměř 150 tisíc žen požadujících ukončení války. Ve svém projevu ve sněmovně přirovnal Velkou Británii k boxerovi, který je tak otřesen, že není schopen poznat, že svůj zápas již prohrál. Unie by za něj měla hodit ručník do ringu.⁹⁵ Nicméně i tentokrát to byl bývalý premiér, kdo odcházel poražen. Jeho návrh byl zamítnut většinou 18 hlasů.⁹⁶

V prosinci 1940 se generál Hertzog vzdal v souvislosti s neúspěchem plánu na sjednocení nacionalistické opozice svého poslaneckého mandátu. Tím skončily snahy bývalého premiéra o změnu postavení Unie ve válce a cesty těchto dvou velkých postav jihoafrické politiky se rozešly.

Smutsovi se sice v tomto období (ani později) nepodařilo nalézt s opozicí modus vivendi, nicméně rok 1940 ukázal, že se může při hlasování v poslanecké sněmovně spolehnout jak na své poslance ze Sjedinené strany, tak i na své koaliční partnery. Po celou dobu války tak vláda mohla prosazovat legislativní opatření nezbytná pro vedení války.⁹⁷

5.2 Snahy o spojení Malanovy a Hertzogovy opozice

Po vyhlášení války Německu a vytvoření Smutsova válečného kabinetu s podporou Strany práce a Strany dominia došlo k rychlé erozi Sjedinené strany. Jakkoliv si Smuts oficiálně podržel její vedení a kontroloval její aparát, 37

---

⁹⁴ VAN DER POEL: *Volume VI*, s. 237—238.

⁹⁵ The Star (30.8.1940).

⁹⁶ SANDFA, UWH Box 243 file B.I.5 – Telegram to the British Government (2.9.1940), Rand Daily Mail, The Star (27.8.—2.9.1940).

⁹⁷ Podrobněji v kapitolách 8.1 a 8.3.2.

poslanců, kteří hlasovali proti válce, přešlo do opozice. Tato skupina kolem bývalého premiéra Hertzoga vytvořila novou Lidovou stranu (*Volksparty*).

Křehká parlamentní většina a neutěšený stav UDF i odpor významné části veřejnosti proti válce vyvolávaly v generálu Smutsovy pochopitelné obavy. Na druhou stranu bylo pro premiéra a jeho spojence příznivé, že mezi opozičními skupinami neexistovala dokonalá shoda. Sám Smuts ale neměl ze sjednocení opozice velké obavy a nevěřil, že by se hlavní opoziční proudy, tj. Hertzogův a Malanův, mohly trvale spojit.⁹⁸

Malan a Hertzog byli muži politického boje a uvědomovali si, že aby mohli v poslanecké sněmovně i mimo ni vyvíjet na Smutsův kabinet tlak, musí spolupracovat, a to nejlépe v rámci jedné politické strany. Jejich stoupenci se od počátku sice shodovali na tom, že Unie musí bez odkladu ukončit svou účast v konfliktu, nicméně zejména ve dvou oblastech existovaly rozpory. První z nich byl Malanův program ústavních změn, především přeměny Unie na republiku, který prosazoval zejména známý germanofil, bývalý ministr obrany v Hertzogově kabinetu Oswald Pirow.⁹⁹ Pro Hertzoga a jeho stoupence byl tento program příliš radikální, jakkoliv v dlouhodobém horizontu by zřejmě změnu Unie na republiku podpořili.¹⁰⁰ Druhou oblastí byla otázka výlučnosti Afrikánců a jejich vztahu vůči „britské“ části bílé jihoafrické menšiny. Hertzog prosazoval jazykovou, kulturní i politickou rovnost mezi oběma těmito skupinami a jeho program se obracel jak na Afrikánce, tak na Brity. To bylo v rozporu s názory silného křídla radikálních nacionalistů z Oranžského svobodného státu (*Oranje-Vrystaat*), kteří tvořili významnou skupinu, o kterou se D. F. Malan opíral.¹⁰¹

---

⁹⁸ VAN DER POEL: *Volume VI*, s. 200.

⁹⁹ Pirow, Oswald (1890—1959), jihoafrický právník a politik. Významný člen Národní strany a zastánce jejího spojení s Jihoafrickou stranou známý svými proněmeckými a republikánskými názory. V letech 1924 až 1929 a 1933 až 1943 byl poslancem za Národní stranu (resp. její nástupnické strany). Mezi lety 1929 a 1933 byl ministrem spravedlnosti, následně pak do roku 1939 ministrem obrany. Během tohoto působení byl zastáncem spolupráce mezi Unií a Německem. V roce 1941 založil radikální pronacistickou frakci HNP nazvanou Nový řád pro Jižní Afriku (*Nuwe Orde vir Suid-Afrika*), ale následujícího roku po roztržce s Malanem odešel z HNP, ve volbách v roce 1943 již nekandidoval a opustil politiku. Do své smrti pak vykonával právníckou profesi.

¹⁰⁰ ILSLEY: s. 1182.

¹⁰¹ DAVENPORT: s. 346—347.

Bez ohledu na zásadní názorové rozpory se jak Hertzog, tak Malan snažili o sjednocení svých stoupenců pod křídly jediné strany. Ta skutečně 29. ledna 1940 vznikla pod poněkud krkolomným názvem Znovusjednocení nacionalisté nebo Lidová strana (*Herenigde Nasionale or Volksparty* - HNP). Nominálně byl sice v čele této strany generál Hertzog, ale situace v tomto novém uskupení byla velmi nestabilní. Jakkoliv měl Hertzog s podobnou situací nemalé zkušenosti, které získal po vzniku Sjednocené strany, tentokrát byla opozice vůči němu příliš silná.

Dne 5. listopadu 1940 byl ve městě Bloemfontain zahájen kongres HNP, na němž měl být projednán a schválen její program. Generál Hertzog od počátku čelil kritice ze strany zástupců Oranžského svobodného státu, kteří vyjadřovali zejména obavu z důsledků přiznání práv Britům, se kterým počítal Hertzogův program. Navíc tato radikální opozice spojovala budoucnost afrikánského hnutí s vítězstvím Německa ve válce. Přes Malanovu snahu o smíření obou táborů, nebyl nakonec Hertzogův program vůbec projednáván, na což reagoval Hertzog svou rezignací. V druhý den kongresu on i několik jeho stoupenců opustili jednání a v prosinci založili novou tzv. Afrikánskou stranu (*Afrikanerparty*). Po Hertzogově rezignaci se do čela HNP logicky vrátil D. F. Malan.¹⁰²

Generál Hertzog se krátce po těchto událostech stáhl do pozadí a v prosinci 1940 se vzdal poslaneckého mandátu. K závěru jeho politické kariéry patří Smutsovo velkorysé gesto, když osobním dopisem 13. prosince 1940 nabídl svému rivalovi, že pro něj v souvislosti s jeho odchodem z politického života navrhne přidělení důstojné penze.¹⁰³ Parlament ji skutečně v lednu 1941 Hertzogovi jako ocenění za bezmála půl století trvající službu vlasti přiznal.¹⁰⁴ Generál Hertzog pak v listopadu 1942 zemřel.

Odchod generála Hertzoga z politické scény byl přelomovým okamžikem pro nacionalistické hnutí. Přes veškeré peripetie následujícího vývoje se HNP vedená opět D. F. Malanem etablovala jako vůdčí síla afrikánského hnutí. Je

---

¹⁰² DAVENPORT: s. 347—349, SANDFA – AI GP1, Box 69 File I 4 Censorship Report (10.1.1941).

¹⁰³ VAN DER POEL: *Volume VI*, s. 266.

¹⁰⁴ The Special Pension Act No. 2 of 1941.

pozoruhodné, že tento vývoj na rozdíl od generála Smutse velmi přesně odhadl ve své depeši z ledna 1941 německý generální konzul v Mosambiku a důležitá postava německých tajných operací v regionu Paul Trompke.¹⁰⁵

5.3 Malan a Pirow

Další dezintegrace afrikánského hnutí pokračovala i po roztržce mezi HNP a Hertzogovými stoupenci. Malanovu vedení v první řadě komplikovala situace radikální a pronacisticky orientovaná opozice uvnitř strany pod vedením bývalého ministra obrany a germanofila Oswalda Pirowa.

Programem této skupiny se stal Pirowův pamflet Nový řád pro Jižní Afriku (*Nuwe Orde vir Suid-Afrika*) z roku 1940, který dal této skupině také název. Původní program byl sice inspirován Salazarovým režimem v Portugalsku a jeho východiska byla antikapitalistická a křesťansko-republikánská, postupně se ale v projevech členů Nového řádu objevovala stále častěji inspirace nacionálním socialismem.¹⁰⁶ Přes značnou podporu, zejména v Transvaalu, však Pirow (na rozdíl od dalších opozičních vůdců) nezpochybňoval Malanovu pozici vůdce strany a Malan se také snažil přesvědčit Pirowa, aby Nový řád fungoval pouze jako opoziční platforma v rámci HNP.¹⁰⁷ Tyto snahy ale vyšly naprázdno a pokračující tenze mezi Novým řádem a Malanovým vedením HNP vedla k užší spolupráci Nového řádu s masovým hnutím Ossewa Brandwag (OB).

Pirow se sice nepokusil přeměnit svou skupinu v novou politickou stranu, ale věřil, že s podporou OB, jehož byl členem, se mu podaří uspět ve volbách plánovaných na rok 1943. Postupně se Nový řád stal tím, kdo formuloval ideologii a program OB.¹⁰⁸ Úzké spojení Nového řádu a OB pak vedlo k tomu, že kandidáti Nového řádu nebyli zařazeni na kandidátky HNP, kandidovali samostatně a ve volbách v roce 1943 zcela propadli.¹⁰⁹

---

¹⁰⁵ SANDFA, AI GP1, Box 69 File I 44, Censorship Report (10. 1.1941).

¹⁰⁶ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 15 (10.2.1942).

¹⁰⁷ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 10 (14.10.1942).

¹⁰⁸ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 21 (3.9.1942)

¹⁰⁹ DAVENPORT: s. 351.

5.4 Afrikaner Broederbond

Při analýze afrikánské opozice se nelze vyhnout poněkud mysterióznímu fenoménu Afrikánského bratrstva (Afrikaner Broederbond - Bond).¹¹⁰ Vliv této (od roku 1921) tajné organizace je předmětem debat bez jasného závěru. Převládající a poněkud zjednodušený názor, že šlo o tajnou součást Národní strany (tj. GNP a později HNP) zastával již Smuts.¹¹¹ Nicméně je zřejmé, že fenomén vlivu Bondu na afrikánské hnutí je strukturovanější. Bond byl vlivovou skupinou, která sdružovala afrikánské elity s cílem ovlivňovat politické koncepce a koordinovat činnost různorodých seskupení. Zasahoval tak do politiky, odborového hnutí i ekonomiky Unie.¹¹²

Za jisté lze ale považovat, že Bond již od počátku podporoval snahy o sjednocení opozice proti Smutsovu kabinetu. Příkladem této podpory je masové shromáždění, které organizoval Bond prostřednictvím Federace afrikánských kulturních organizací (*Federasie of Afrikaanse Kultuur Vereniging*) již 9. září 1939. Na této akci bylo jako symbol sjednocení opozice uvítáno 37 poslanců, kteří hlasovali proti vyhlášení války Německu v čele s generálem Hertzogem. A to bez ohledu na to, že jedním z hlavních témat Bondu bylo republikánství,¹¹³ ke kterému se generál Hertzog stavěl přinejmenším rezervovaně.

Snahy Bondu o integraci opozice v období do voleb v roce 1943 je patrný zejména v osobě profesora du Plessise, který se stal inspirátorem a předsedou Výboru afrikánské jednoty (*Afrikaner Eenheidskomitee*). Výbor měl smířit Malanovu HNP s Ossewa Brandwag a dalšími afrikánskými uskupeními. Tato snaha ale nebyla úspěšná, což du Plessis nesl s velkou nelibostí a veřejně obvinil oba vůdce z rozbití afrikánské jednoty.¹¹⁴ Bond ale nadále ovlivňoval opozici

---

¹¹⁰ Členství v této organizaci bylo vyhrazeno majetným „bílým“ protestantům, kteří plyně ovládali afrikánštinu a kteří považovali Jižní Afriku obydlenou Afrikánci jako národem se svým jedinečným jazykem a kulturou za svou jedinou vlast, viz O'MEARA: s. 164.

¹¹¹ VAN DER POEL: *Volume VI*, s. 499.

¹¹² O'MEARA: s. 186.

¹¹³ O'MEARA: s. 175—176.

¹¹⁴ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 15 (10.2.1942), DAVENPORT: s. 352.

natolik, že podobně jako o tři roky dříve ohledně Ossewa Brandwag se Smutsova vláda rozhodla zakázat státním zaměstnancům členství v Bondu.¹¹⁵

5.5 Ossewa Brandwag

Zvláštní kapitolu opozice proti Smutsovu válečnému kabinetu tvoří mimoparlamentní nacionalistické skupiny respektive hnutí. Základní cíle těchto skupin, tj. obrana afrikánských hodnot, ukončení účasti ve válce a zřízení republiky nezávislé na Británii byly sice totožné s cíli Malanovy NHP, ale rozcházely se s ní v metodách, které měly ke splnění těchto cílů vést. Rozhodující pro volbu metod byl skepticismus předáků těchto uskupení k tradičním demokratickým formám boje, resp. jejich úplné odmítání.¹¹⁶

Mezi těmito skupinami mělo zvláštní postavení OB.¹¹⁷ Výjimečná byla především jeho početná členská základna; v roce 1941 dosáhl počet členů přibližně 300 tisíc.¹¹⁸ A také vojenský model organizace, který zajišťoval efektivní řízení hnutí, jehož členy spojovaly jednoduchá nacionalistická hesla, spíše než skutečný program.

Hlavní cíle hnutí lze charakterizovat následovně: národní jednota, tj. nahrazení politického systému založeného na více politických stranách konceptem nazvaným *volksseenheid*, ukončení účasti ve válce a vyhlášení republiky.¹¹⁹

Koncept *volksseenheid* získal mnoho stoupenců mezi Afrikánci po rozpadu Sjednocené strany v září 1939 a následně pak během roku 1940, kdy se od HNP oddělila skupina Hertzogových příznivců, aby založila Afrikánskou stranu.¹²⁰ Tyto události vedly ke skepsi vůči tradičnímu politickému systému u značné části Afrikánců. Účast Unie ve válce na straně Velké Británie byla pro řadu z nich

---

¹¹⁵ VAN DER POEL: *Volume VI*, s. 499.

¹¹⁶ SANDFA, IRBS No. 10 (14.10.1941), DAVENPORT: s. 351.

¹¹⁷ Afrikánský název hnutí je do češtiny obtížně přeložitelný; odkazuje však na volská spřežení (Osewa) z doby tzv. Velkého treku ze 30. a 40. let 19. století a bdělost resp. strážení afrikánských hodnot (Brandwag).

¹¹⁸ O masovosti hnutí svědčí to, že v podstatě každý třetí dospělý Afrikánci byl v této době členem OB.

¹¹⁹ MARX, C.: *The Ossewabrandwag As a Mass Movement, 1939-1941*, *Journal of Southern African Studies*, Volume 20, No. 2 (červen 1994), s. 196.

¹²⁰ MARX: s. 198.

v rozporu s národními zájmy. Cesta k samostatnosti Unie logicky vedla přes vítězství Německa a jeho spojenců, které by znamenalo kolaps impéria.¹²¹

OB bylo velice heterogenní hnutí, jehož členy spojovala spíše nespokojenost, než pozitivní program. Na jedné straně v něm byli ti, pro které byl program a metody HNP příliš umírněné (to platilo zejména pro členy pocházející z Oranžského svobodného státu), na druhé straně spektra byl nezanedbatelný počet Hertzogových stoupců, kteří byli nespokojeni s tím, jak byl Hertzog z HNP vytlačen v roce 1940.¹²² Ze zemědělského severu a středu Unie se v roce 1940 OB začalo šířit i do jižních oblastí a jeho členskou základnu doplňovaly nejrůznější skupiny obyvatelstva z velkých měst. Mimo nacionalisty se členy OB stávali i příslušníci vyloženě nacisticky a antisemitsky orientovaných skupin, jakými byly např. tzv. Šedé resp. Černé košile.¹²³ Při takové různorodosti nacházeli členové OB společná témata ve sdílení afrikánských hodnot a tradic (zejména tradice Velkého treku) a v protibritských a protikomunistických postojích demonstrováných na častých masových setkáních, spíše než v nějakém strukturovaném politickém programu. To ale neznamená, že by OB stálo stranou politického dění. S nárůstem členské základny se od roku 1940 snažilo o vytváření tlaku na vedení HNP ve prospěch Nového řádu, jakkoliv se navenek stavělo jako nadstranické hnutí.¹²⁴ Tento tlak se snažilo kombinovat s dalšími mimoparlamentními aktivitami, jako byla masová setkání a publikování pamfletů.

Ke zlomu došlo v roce 1941, kdy se do čela OB dostal radikální vůdce Hans van Rensburg. Ten zaujal vůči HNP a zejména D. F. Malanovi nesmiřitelný postoj. Malan se sice snažil o nalezení společného postupu na bázi tzv. Národního výboru, který by sdružoval HNP i další nacionalistická uskupení, ale van Rensburg tento návrh velmi rychle odmítl.¹²⁵ Zatímco van Rensburg obviňoval Malana ze zrady myšlenky afrikánské jednoty, Malan svému rivalovi vyčítal, že

---

¹²¹ MARX: s. 201, DAVENPORT: s. 341.

¹²² MARX: s. 205—206.

¹²³ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 13 (10.12.1941), IRBS No. 14 (16.1.1942).

¹²⁴ DAVENPORT: s. 351.

¹²⁵ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 13 (10.12.1941), IRBS No. 14 (16.1.1942).

OB se stává stále více platformou nacionálně-socialistického extrémismu.¹²⁶ V tom měl do značné míry pravdu. Van Rensburg opakovaně prohlašoval, že nevěří v účinnost parlamentního boje, ale v nacionálně-socialistickou revoluci. Podle něj nepředstavovalo ve válce nebezpečí pro Unii nacistické Německo, ale šíření komunismu a v případě porážky Německa očekával, že vítězem se stane nikoliv Británie, ale Sovětský Svaz.¹²⁷

Vláda tehdy v souvislosti s nepřátelskou (sabotážní a teroristickou) činností některých složek OB a obecně nepřátelskými postoji jeho členů¹²⁸ přistoupila k tomu, že zakázala státním zaměstnancům členství v OB. Od léta 1941 se také činnost OB, její shromáždění a výcvikové tábory staly předmětem systematictější pozornosti ze strany policie a zpravodajské služby.¹²⁹

Zákaz členství v OB znamenal nejen zásadní úbytek členů ve městech, ale pro místní organizace ve venkovských oblastech také ztrátu v podstatě jediných členů s vyšším vzděláním, když učitelé státních škol museli řady OB na základě tohoto nařízení opustit.¹³⁰ Úbytek z řad státních zaměstnanců a značné názorové rozdíly zbývajících členů způsobily poměrně rychlou erozi a úpadek OB. Van Rensburg orientoval hnutí zcela pronacisticky, což vedlo k dalšímu zhoršení vztahů s HNP. Umírnění členové tak OB opouštěli. Na druhou stranu některé radikální skupiny, např. Stormjaers se stále více orientovaly na ozbrojené akce, což dále poškozovalo pověst OB.¹³¹ To spolu s absencí jasného politického programu vedlo k tomu, že OB ztrácelo svůj vliv na politické dění v Unii a hlavní opoziční silou se po volbách v roce 1943 stala Malanova HNP.

---

¹²⁶ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 15 (10.2.1942), IRBS No. 16 (17.3.1942), IRBS No. 22 (9.11.1942).

¹²⁷ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 21 (3.9.1942), IRBS No. 23 (28.12.1942)

¹²⁸ Podrobněji v kapitole 5.

¹²⁹ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 7 (15.8.1941).

¹³⁰ MARX: s. 216.

¹³¹ MARX: s. 216.

5.6 Válečné volby roku 1943

Na 7. července 1943 byly vyhlášeny volby do poslanecké sněmovny.¹³² Vnitropolitická i mezinárodní situace byla pro Sjednocenou stranu a její spojení poměrně příznivá. Do volebního roku vstupovala opozice nekonsolidovaná. Pirowův Nový řád stejně jako Afrikánská strana vedená Nicolaasem Havengou¹³³ se definitivně rozešly s HNP¹³⁴, OB zaujal oficiálně sice neutrální „nadstranickou“ pozici, ale jeho vedení bylo velmi kritické k HNP. Militantní skupiny zaujaly vůči HNP naprosto nepřátelský postoj poté, co dr. Malan odsoudil jejich sabotážní a kriminální aktivity.¹³⁵ Plány na sjednocení afrikánských politických sil stojících mimo HNP a vytvoření alternativy k ní v roce 1943 neuspěly a HNP byla tedy jedinou politicky relevantní opoziční silou v nadcházejícím předvolebním boji.

Válečná situace Německa a jeho spojenců se rapidně zhoršovala. Spojenci úspěšně ukončili tažení v Severní Africe a připravovali se na vylodění na italské půdě, došlo k obratu na východní frontě i v Pacifiku. Bylo tedy více, než pravděpodobné, že orientace opozičních sil na vítězství Osy ve válce nemá reálný základ.

S blížícími se volbami bylo stále více zřejmé, že půjde o souboj mezi Smutsovou Sjednocenou stranou a Malanovou HNP. Koaliční strany (Strana práce a Strana dominia) se soustředily na udržení současných mandátů, spíše než na soupeření o nová křesla ve sněmovně.¹³⁶ Vzhledem k roztržitému nacionalistické opozice

---

¹³² Funkční období poslanecké sněmovny zásadně pětileté (The South Africa Act, čl. 45) a vládě bylo zákonem zakázáno jakkoliv měnit trvání poslaneckého mandátu cestou zákonných opatření (War Measures (Amendment) Act No. 32 of 1940, čl. 3 (b)). Volební systém byl většinový s poměrně malými jednomandátovými obvody.

¹³³ Havenga, Nicolaas (1882—1957), jihoafrický politik. Za Druhé búrské války sloužil jako osobní tajemník generála Hertzoga a byl několikrát raněn. V letech 1915 až 1943 a 1948 až 1957 byl poslancem. Jeho mimořádné schopnosti ho vynesly v roce 1929 do křesla ministra financí, ve kterém setrval ale jen jedno volební období. Během vládní krize v roce 1939 odešel spolu s generálem Hertzogem do opozice a od roku 1941 byl v čele Afrikánské strany. V roce 1948 se opět stal ministrem financí a tuto funkci zastával do roku 1954. Po neúspěšné kandidatuře na místo předsedy Národní strany odešel z aktivní politiky.

¹³⁴ Nicolaas Havenga veřejně obvinil dr. Malana, že jeho cílem v nadcházejících volbách není vítězství, ale pouze o to, aby se stal jediným vůdcem afrikánské opozice. Oswald Pirow dokonce ani ve volbách nekandidoval a uvedl, že nevěří v parlament, ale pouze v [nacionalně socialistickou] revoluci, viz SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 31 (23.7.1943).

¹³⁵ DAVENPORT: s. 352 – 353, SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 25 (1.3.1943).

¹³⁶ Rand Daily Mail (26.4.1943)

bylo téměř jisté, že kandidáti Nového řádu Oswalda Pirowa a Afrikánské strany vedené Nicolaasem Hawengou nemají mnoho šancí. Odhady volebních preferencí byly příznivé spíše pro Sjednocenou stranu, která na rozdíl od HNP oslovovala velkou část anglicky hovořících voličů a predikovaly podobný zisk, jako v posledních předválečných volbách v roce 1938.¹³⁷ Jak se dalo předpokládat, hlavním tématem voleb byla stále další účast ve válce. Nicméně HNP se na voliče obracela i s obecnějšími tématy, jakými byla zejména budoucnost Unie jako rasově segregovaného státu nezávislého na Británii, nutnost zlepšit hospodářské a sociální poměry Afrikánců a nebezpečí šíření komunismu. V určité míře se objevila také antisemitská rétorika.¹³⁸ Sjednocená strana a její koaliční partneři se naopak obraceli na voliče především s výzvou k podpoře válečného úsilí a s morálním apelem boje proti nacismu.¹³⁹

Opozice utrpěla ve válečných volbách v červenci roku 1943 očekávanou porážku. Nicméně její porážka byla daleko výraznější, než očekával i sám Smuts.¹⁴⁰ Opozice získala pouze 43 mandátů, Smutsova Sjednocená strana obsadila 89 křesel a její koaliční partneři Strana práce 9 a Strana dominia 7. Afrikánská strana stoupců zesnulého vůdce opozice generála Hertzoga pod vedením Nicolaase Havengy získala jen necelá dvě procenta hlasů a zůstala bez zastoupení v poslanecké sněmovně. Stejně tak se vedlo nezávislým kandidátům Nového řádu. To poskytlo Smutsovu novému válečnému kabinetu pohodlnou parlamentní většinu bez nutnosti koaličních partnerů.¹⁴¹ Důležitým faktorem Smutsova výrazného vítězství byla mimo jiné i skutečnost, že ve volbách mohli hlasovat i příslušníci UDF, a to i ti, kteří sloužili mimo území Unie.¹⁴²

Na výsledky voleb z roku 1943 lze ale také pohlížet z jiné perspektivy, než přesvědčivého vítězství Sjednocené strany. Opozice sice celkově ztratila 23 křesel v poslanecké sněmovně, ale tyto ztráty šly na úkor Afrikánské strany a nezávislých kandidátů Pirowova Nového řádu. HNP jako pokračovatelka

---

¹³⁷ The Star (31.5.1943)

¹³⁸ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 31 (23.7.1943).

¹³⁹ SANDFA, Box 241, File B.I.3, Rand Daily Mail (11.6.1943, 23.6.1943), The Star 31.5.1943, 1.6.1943).

¹⁴⁰ VAN DER POEL: *Volume VI.*, s. 446.

¹⁴¹ Podrobnější výsledky dostupné na: http://africanelections.tripod.com/za.html#1943_House_of_Assembly_Election, [cit. 12.7.2016].

¹⁴² Active Service Voters Act No. 37 of 1941 a War Service Voters Act No. 34 of 1943.

předválečné GNP ale v porovnání s volbami v roce 1938 získala 16 nových mandátů.¹⁴³ Malanova HNP se stala jedinou opoziční politickou stranou se zastoupením v poslanecké sněmovně a v novém volebním období se pragmaticky odpoutala od tématu ukončení válečného stavu. Ukázalo se, že rozchod s radikálními pronacistickými skupinami, jako byl Pirowův Nový řád nebo OB a posun k obecně platným tématům, zejména apelům proti komunistickému nebezpečí a podobě rasového soužití, byl správnou volbou.¹⁴⁴

Po válečných volbách mohl tedy premiér Smuts opozici považovat za poraženou. Její zastoupení v poslanecké sněmovně bylo natolik slabé, že nepředstavovala do konce války vážnější překážku pro vládnutí jeho druhého válečného kabinetu. Toto období dominance Sjednocené strany však trvalo pouze jedno volební období.

---

¹⁴³

Podrobnější

výsledky

dostupné

na:

[http://africanelections.tripod.com/za.html#1938 House of Assembly Election](http://africanelections.tripod.com/za.html#1938_House_of_Assembly_Election), [cit. 12.7.2016].

¹⁴⁴ DAVENPORT: s. 353.

6 Tajné operace a kontrašpionáž

6.1 Nepřátelská a podvratná činnost na území Unie

S opozičním hnutím souvisí sabotážní a podvratné akce opozičních skupin a německé tajné operace na území Unie v počátečním období války. Německá zpravodajská služba Abwehr si samozřejmě uvědomovala, že pronacistická orientace některých afrikánských skupin představuje příležitost k destabilizaci válečného úsilí Unie. A podmínky, které pro tuto činnost počátkem války v Unii panovaly, byly pro tyto plány příznivé.

Jakkoliv bylo nebezpečí zjevné již před vypuknutím války, podobně jako v ostatních oblastech vstupovala Unie do konfliktu s Německem naprosto nepřipravena i na poli kontrašpionáže a obrany proti nepřátelským tajným operacím a sabotážím. Je pravděpodobné, že snahy o vytvoření kontrašpionážní služby sabotoval předválečný ministr obrany Oswald Pirow, který byl znám svými sympatiemi k nacistickému Německu.¹⁴⁵ Po vypuknutí války se ale situace začala měnit. Válečný kabinet si uvědomoval nebezpečí, které pro bezpečnost Unie může znamenat „pátá kolona“ tvořená především obyvateli německého původu na severu (Transvaal a Oranžského svobodného státu) a některých dalších oblastech. Její opatření směřovala nejen k vytvoření kontrašpionážní služby v rámci UDF, ale také ke koordinaci jejího úsilí s policejními složkami a vytváření místních útvarů, které sledovaly podezřelou činnost.¹⁴⁶

Logicky první opatřením proti nebezpečí podvratné činnosti bylo vypovězení německých diplomatů a konzulárních úředníků z Unie. Ti samozřejmě představovali velké nebezpečí pro vnitřní bezpečnost Unie.¹⁴⁷ Přestože až do 6. září 1939 nebylo jisté, zda Unie vypoví Německu válku, již od počátku měsíce probíhala čilá korespondence mezi vládou a diplomatickými zastoupeními v Německu i neutrálních státech a samozřejmě také s britským ministerstvem

---

¹⁴⁵ FEDOROWICH, K.: *German Espionage and British Counter-Intelligence in South Africa and Mozambique, 1939-1944*, *The Historical Journal*, Volume 48, No. 1 (březen 2005), s. 212.

¹⁴⁶ FEDOROWICH: s. 215—216.

¹⁴⁷ UWH Box 279, file B.I.30, Memorandum relating to Nazi Activities in the Union of South Africa (28.10.1939).

zahraničí ohledně případného postupu proti německým diplomatům a konzulárním úředníkům.¹⁴⁸ Na prvním místě ale bylo zajistit bezpečný návrat diplomatů a zaměstnanců konzulátů Unie v Německu v případě vypuknutí války. Situace se zkomplikovala, když Londýn požádal vlády zemí Commonwealthu, včetně Jihoafrické unie, aby v reakci na zadržení britských konzulárních úředníků v Německu, provedly reciproční opatření také ve svých zemích.¹⁴⁹ Takový postup vystavoval Jihoafričany, nalézající se v Německu nebezpečí internace, a proto vláda Unie ve snaze získat čas, odpověděla na tento požadavek spíše vyhýbavě, a to i přesto, že Unie v této době již byla s Německem ve válečném stavu a přerušila s ním diplomatické styky.¹⁵⁰ Po delším jednání byli nakonec všichni němečtí diplomaté, konzulární úředníci, zaměstnanci a rodinní příslušníci z Unie vypovězeni a vláda Unie jim zaručila bezpečnou cestu do Německa přes neutrální země.¹⁵¹ Od této doby pak němečtí agenti s diplomatickým resp. konzulárním krytím působili proti Unii z okolních neutrálních zemí, zejména z Mosambiku.

Policie a vojenská kontrarozvědka také začala od roku 1940 sledovat činnost různých skupin, které představovaly nebezpečí pro vnitřní bezpečnost a nerušený chod válečného hospodářství. Sledování se neomezovalo jen na podvratné skupiny podezřelé z přípravy sabotážních akcí, ale také na všechna opoziční africká uskupení včetně HNP, OB a Nového řádu.¹⁵²

V souvislosti s uzavřením Paktu Molotov-Ribentrop se předmětem sledování staly také různé komunistické skupiny, ale po vstupu Sovětského svazu do války bylo nebezpečí nepřátelských akcí z jejich strany vyhodnoceno jako zanedbatelné.¹⁵³

Dalším preventivním opatřením, k němuž přistoupila vláda Unie hned počátkem války, bylo průběžné internování nespolehlivých osob, a to nejen cizinců, ale také

---

¹⁴⁸ NAR, REF. 72/13/9, Part. 1, Různá korespondence (4.—6.9.1939).

¹⁴⁹ NAR REF. 72/13/9, Part. 1, Telegram No. 377, Secretary of State for Dominion Affairs, London to Minister for External Affairs, Pretoria (8.9.1939).

¹⁵⁰ NAR REF. 72/13/9, Part. 1, Telegram No. 452, Minister for External Affairs, Pretoria to Secretary of State for Dominion Affairs, London (9.9.1939).

¹⁵¹ NAR REF. 72/13/9, Part. 1, Declaration by J. C. Smuts (26.9.1939).

¹⁵² SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS (1941 až 1943).

¹⁵³ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 7 (15.8.1941).

vlastních občanů.¹⁵⁴ Nicméně mnoha internovaným se podařilo uprchnout za pomoci sympatizantů OB z řad ostrahy internačních zařízení, skrývat se po poměrně dlouhou dobu a někteří se zapojili do teroristických akcí.¹⁵⁵ Další preventivní opatření směřovala ke kontrole zbraní, střeliva a výbušnin a zavedení cenzury.¹⁵⁶

Již v počátečním období války si britský imperiální štáb uvědomoval důležitost vytvoření strukturovaných vazeb s UDF. Na poli kontrašpionáže ale tato snaha narážela na řadu problémů, které měly zřejmě původ na jihoafrické straně. Hlavním problémem nebylo to, že britská MI5 považovala kontrašpionážní službu Unie (jak policejní, tak vojenskou) za nekompetentní, ale vážné pochybnosti o integritě některých vysoce postavených důstojníků. Mezi nimi v tomto směru zřejmě „vynikal“ plukovník Coetzee, vysoce postavený policejní důstojník s jasně protibritskými postoji, o kterém se navíc následně zjistilo, že byl členem Bondu. Bez ohledu na počáteční problémy však byla v rámci britské vojenské mise v zřízena rezidentura MI5 pod velením majora Webstera a jeho zástupce majora Luka. Jejím hlavním úkolem byla kontrašpionáž a činnost proti sabotážím.¹⁵⁷

Od roku 1940 se primárním cílem jihoafrické kontrašpionáže a MI5 stal OB a její para militantní součást Stormjaers. Jakkoliv podpora Smutsova kabinetu mezi obyvatelstvem počátkem roku 1940 rostla, existovala zcela odůvodněná obava, že vojenské úspěchy Osy nejen povzbudí nacionalistickou opozici, ale že se k ní mohou přiklonit i ti obyvatelé Unie, kteří dosud stáli na straně válečného kabinetu. Tuto obavu posilovala také sabotážní činnost Stormjaers, která se zaměřovala především na dopravní a komunikační infrastrukturu. Navíc existovaly důkazy o tom, že vůdce OB van Rensburg je německým agentem, který přímo tuto sabotážní činnost řídí.¹⁵⁸ Vrcholu sabotážní a teroristická činnost dosáhla počátkem roku 1942. Nicméně řadu akcí se podařilo překazit a i v případech, kdy útoky byly úspěšné, nebyly napáchané škody až na výjimky

---

¹⁵⁴ Proclamation No. 201, 1939 – National Emergency Regulations, čl. 15.

¹⁵⁵ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22 IRBS (1941—1943).

¹⁵⁶ Podrobněji v kapitole 8.1.

¹⁵⁷ FEDOROWICH: s. 219.

¹⁵⁸ FEDOROWICH: s. 221—222, SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 15 (10.2.1942).

citelné.¹⁵⁹ Přesto se vláda v reakci na zvýšenou sabotážní a teroristickou aktivitu rozhodla, že zpřísní tresty a dopadeným pachatelům hrozil i trest smrti.¹⁶⁰ Později již byly hlášeny jen ojedinělé případy teroristických útoků, které byly buď překaženy nebo nezpůsobily velké škody.¹⁶¹

Rostoucí četnost násilností a sabotáží páchaných extrémními nacionalisty vedla německou zpravodajskou službu Abwehr k naplánování smělého plánu na zavraždění generála Smutse. V červnu 1941 se tajně vylodil na atlantickém pobřeží Unie bývalý jihoafrický reprezentant v boxu Robey Leibbrandt.¹⁶² Jeho úkol spočíval nejen ve spáchání tohoto atentátu, ale také v organizování teroristických a sabotážních akcí včetně bankovních loupeží. Leibbrandt se stal obětí zrady ze strany šéfa OB van Rensburga, který potvrdil přítomnost tohoto německého agenta na území Unie. Motivací pravděpodobně bylo to, že Leibbrandt svou činností podle van Rensburga ohrožoval postavení OB a svou lehkovážností mohl vyradit další německé agenty na území Unie.¹⁶³ Robey Leibbrandt byl po rozsáhlé policejní akci zatčen 24. prosince 1941 a 10.července 1942 spolu s dalšími sedmi spolupachateli postaven před soud pro obvinění z velezrady.¹⁶⁴ Následovalo další zatýkání, a to i v řadách policie.¹⁶⁵

Abwehr měl však v Jižní Africe řadu dalších agentů. Jejich počet je odhadován na celou stovku. Rekrutováni byli nejen z řad německých přistěhovalců, jimž se podařilo uprchnout za pomoci členů OB z internace, ale také z řad cizinců na území Unie. Byli mezi nimi například němečtí komunisté propuštěni

---

¹⁵⁹ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 14 (16.1.1942) a IRBS No. 15 (10.2.1942).

¹⁶⁰ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 15 (10.2.1942), IRBS No. 21 (3.9.1942).

¹⁶¹ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 25 (1.3.1943), IRBS No. 31 (23.7.1943).

¹⁶² Leibbrandt, Robey (1913—1966) byl jihoafrickým šampionem v těžké váze, který Unii reprezentoval mj. v roce 1936 na olympiádě v Berlíně. Rozhodl se zůstat v Německu, po vypuknutí války se přihlásil do luftwaffe a úspěšně abosovoval parašutistický výcvik a výcvik pilota kluzáku. Následně byl vytipován Abwehrem jako agent pro akci v Jižní Africe. Po svém zatčení byl odsouzen k trestu smrti, který mu ale generál Smuts svou milostí změnil na doživotní vězení. Po volbách v roce 1948, ve kterých zvítězila HNP, byl spolu s dalšími odsouzenými z období války propuštěn z vězení. Zemřel v Jižní Africe v roce 1966, viz: http://www.leibbrandt.com/leibbrandt_archive/Sidney_Robey_Leibbrandt/Boeke_waarin_RL.htm, [cit. 12.7.2016].

¹⁶³ Van Rensburg a další představitelé se opakovaně distancovali od násilných akcí a popírali jakékoliv spojení mezi OB a Stormjaers, resp. ostatními teroristickými skupinami. Nicméně pro úřady nebyla tato prohlášení zřejmě příliš důvěryhodná, viz např. SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 15 (7.2.1942) a IRBS No. 20 (23.7.1942).

¹⁶⁴ SANDFA, Box 23, File I 21(A), IRBS No. 20 (23.7.1942).

¹⁶⁵ FEDOROWICH: s. 222—223.

z koncentračních táborů i příslušníci cizích národů, kteří žili na území Unie.¹⁶⁶ Mezi údajnými agenty byli také českoslovenští občané z řad diplomatů a zaměstnanců firmy Baťa.¹⁶⁷

Činnost svých agentů v Unii řídila německá zpravodajská služba prostřednictvím svého generálního konzulátu v Mosambiku. Tuto činnost považovali Britové za tak nebezpečnou, že Oddělení pro zvláštní operace (*Special Operations Executive* – SOE) dokonce uvažovalo o atentátu na německého generálního konzula Paula Trompkeho.¹⁶⁸

Úkoly německých agentů byly především zpravodajského rázu. Mimo jiné s pomocí sympatizantů z řad OB podávali informace o pohybu lodních transportů, které pak sloužily pro plánování útoků německých ponorek v oblasti. Další činnost agentů se zaměřovala na propagandu a podporu sabotážních akcí. MI5 stejně jako jihoafrické orgány se pokoušely proti těmto agentům zasahovat se střídavým úspěchem. Činnost německých agentů od roku 1942 slábla v důsledku rozkladu OB a potlačení militantních pronacistických skupin.

6.2 SOE v Jižní Africe

Aktivní operace v oblasti mělo na starosti SOE. SOE zahájilo svou činnost v souvislosti s plány na neutralizaci Madagaskaru. Přes Vysokého komisaře na území Unie lorda Harlecha resp. jeho úřad se uskutečňovala komunikace s agentem Percy Mayerem.¹⁶⁹ Tento agent byl pověřen podvratnou činností a propagandou ve prospěch Svobodných Francouzů na Madagaskaru.¹⁷⁰ Informace od tohoto agenta, který byl vybaven vysílačkou a mj. prováděl pro SOE i špionáž, byla velmi důležitá i pro plánování operace, jejímž cílem se stala

---

¹⁶⁶ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 2 (16.4.1941).

¹⁶⁷ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 5 (26.6.1941).

¹⁶⁸ FEDOROWICH: s. 225. Paul Trompke byl ve spojení s řadou opozičních představitelů a byl podrobně informován o jejich činnosti. Viz např. jeho depeše citovaná v poznámce 105.

¹⁶⁹ HARRISON, E. D. R.: *British Subversion in French East Africa, 1941-42: SOE's Todd Mission*, The English Historical Review, Volume 114, No. 456 (duben 1999), s. 340-342.

¹⁷⁰ Pozoruhodné je, že úkolem tohoto agenta řízeného SOE byla především činnost ve prospěch Svobodných Francouzů, jakkoliv později bylo rozhodnuto Svobodné Francouze vynechat z plánu na neutralizaci Madagaskaru – podrobněji viz v kapitole 7.2.

neutralizace ostrova Madagaskar. Mayer a jeho manželka byli ve své činnosti velmi aktivní a dokonce učinili pokus získat velitele francouzských námořních sil na ostrově pomocí úplatku.¹⁷¹

Koncem roku 1941 v rámci plánování misí ve východní Africe byla v Durbanu umístěna malá skupina SOE pod vedením podplukovníka Johna Todda. Její umístění bylo samozřejmě předem konzultováno s generálem Smutsem, který ji podporoval a o její činnosti dostával také pravidelné informace.¹⁷² SOE se soustředila především na likvidaci nepřátelských agentů na území Mosambiku.

Od poloviny roku 1943 ztrácela postupně Jižní Afrika pro britské zpravodajské služby svou důležitost. Vítězství v Severní Africe přesunulo klíčové námořní trasy od pobřeží Jižní Afriky po bezmála třech letech zpět do Středomoří. Ztráty ponorkového loďstva také nutily německé velení soustředit své síly do Severního Atlantiku a tak byly trasy kolem Mysu Dobré naděje bezpečnější. Navíc po volbách v roce 1943 byla politická situace v Unii stabilizovaná a druhý válečný kabinet měl situaci v zemi pevně v rukou. Britská přítomnost v Unii byla tedy postupně omezována a v roce 1944 byla britská vojenská mise v Pretorii zrušena.

Bez ohledu na snahu jihoafrické vlády a především generála Smutse o spolupráci, nelze označit vztahy mezi britskými zpravodajskými službami a jejich jihoafrickými protějšky za jednoduché. Britové si po celou dobu své přítomnosti v Unii oprávněně ztěžovali na nedostatek odbornosti, pasivitu a dokonce na zjevně nepřátelské chování ze strany jednotlivých složek jihoafrického zpravodajského a kontrašpionážního aparátu.¹⁷³ Nepřátelské aktivity OB, jejich podpora německým agentům, protibritské a v řadě případů i pronacistické smýšlení příslušníků policejního sboru respektive jejich zapojení do podvratné činnosti popsané shora dávají Britům v mnohém zapravdu. Na druhou stranu je nutné uznat, že válečný kabinet provedl řadu efektivních opatření pro potlačení podvratných aktivit na území Unie a po celou dobu války zajistil fungování

---

¹⁷¹ JACKSON, A.: *The British Empire and the Second World War*, Londýn 2006, s. 341.

¹⁷² HARRISON: s. 349—351.

¹⁷³ FEDOROWICH: s. 229—230.

válečného hospodářství a ozbrojených sil za situace, kdy (zejména v prvních třech letech války) musel čelit silné vnitřní opozici.

7 Válečné nasazení UDF

7.1 Italské dobrodružství ve východní Africe

Od 10. června 1940 byla Itálie ve válečném stavu s Vekou Británií a jejími spojenci a válka se rozšířila na africký kontinent. Již 3. srpna 1940 vstoupily italské jednotky ve dvou směrech do Britského Somálska a přestože Britové zpočátku kladli invazním silám odpor, už 11. srpna velitel britských sil generálmajor Godwin Austen požádal velitelství sil na Středním východě o povolení okamžitého vyklizení Britského Somálska. Větší části britských a koloniálních jednotek se pak ve dnech 15. až 19. srpna podařilo evakuovat přes přístav Berbera.¹⁷⁴

Ztráta Britského Somálska neměla sice bezprostřední vliv na situaci v severní Africe, ale při rozhodování o jeho vyklizení byl samozřejmě ve hře také faktor poškození britské prestiže; znepokojivé bylo především to, že šlo o „jedinou porážku, kterou Britové utrpěli od Italů“.¹⁷⁵ Další vývoj ale ukázal, že pragmatické rozhodnutí dočasně se vzdát kontroly na tímto územím a ušetřit síly pro další operace v regionu bylo správné.

Bez ohledu na euforii, kterou v Itálii vyvolalo obsazení Britského Somálska, nemělo mít italské panství v této oblasti dlouhé trvání. Britové si totiž uvědomovali, že s italskou přítomností poblíž egyptských hranic se dříve nebo později musí vypořádat. Proto záhy po evakuaci z Berberu začali posilovat své jednotky v Keni. Součástí těchto sil byla také kompletní 1. jihoafrická divize, která byla urychleně vyslána z Unie a vylodila se 24. července 1940 v Mombase.¹⁷⁶

Ve dnech 26. října až 2. listopadu navštívil generál Smuts jihoafrické jednotky umístěné v Keni, u nichž sloužil i Smutsův syn Jannie.¹⁷⁷ Po své návštěvě

---

¹⁷⁴ JACKSON: s.210—211.

¹⁷⁵ CHURCHILL, W. S.: *Druhá světová válka*, sv. 2, Praha 1993, s. 412—413

¹⁷⁶ BENTZ, G.: *From El Wak to Sidi Rezegh: The Union Defence Force's First Experience of Battle in East and North Africa, 1940-1941*, Scientia Militaria Volume 40, No 3, 2012, s. 181.

¹⁷⁷ VAN DER POEL: *Volume VI*, s. 257.

intervenoval u Churchilla, aby vyvinul tlak na generála Archibalda Wavela, který velel britským silám na Středním východě, a velitele sil v Keni generála Alana Cunninghama a donutil je urychlit přípravy na operace proti italským vojskům v Somálsku a Etiopii tak, aby ofenzíva mohla začít do konce roku 1940. Smuts také nabídl vyslání další brigády do této oblasti.¹⁷⁸ Oba generálové sice zpočátku vzdorovali s poukazem na nedostatečné počty vojsk a zásoby, ale nakonec se Cunningham tlaku „shora“ podvolil a v polovině ledna 1941 zahájily britské síly postup ve svou směrech; na sever do Etiopie a na severovýchod do Italského Somálska. Síly 1. jihoafrické divize byly rozděleny tak, že její 1. brigáda byla určena pro postup do Somálska a 2. a 5. brigáda postupovala na sever.¹⁷⁹

Britské ofenzívě čelilo přibližně 61 tisíc italských a 182 tisíc koloniálních vojáků pozemních sil a dále více než 31 tisíc příslušníků letectva, námořnictva a dalších jednotek.¹⁸⁰ Proti Italům mohli Britové nasadit přibližně 100 tisíc vojáků, mezi nimiž bylo kromě vojáků z různých částí Afriky a z Indie také více než 40 tisíc Jihoafričanů, kteří kromě zmíněné 1. jihoafrické divize sloužili také v dalších jednotkách. Necelou jednu čtvrtinu z tohoto počtu tvořili vojáci pomocných jednotek „neevropského“ původu.¹⁸¹ Úroveň výcviku i morálka příslušníků UDF byla na poměrně vysoké úrovni a vojáci byli přesvědčeni, že i když mají Italové početní převahu, budou rychle zdoláni.¹⁸²

Na obou směrech postupovaly britské jednotky od počátku tažení úspěšně. V intenzivních bojích v pohraničních oblastech se jim podařilo zlomit odpor italských jednotek a počátkem února 1941 si otevřely cestu na hlavní město Italského Somálska Mogadišu, které obsadily 24. února.¹⁸³ Útočící jednotky se pak stočily na severozápad a o měsíc později jim padlo do rukou město Harar v Etiopii. Společným postupem z východu a z jihu pak již 5. dubna Britové donutili ke kapitulaci italské síly v Addis Abebě.¹⁸⁴ Boje se zbývajícími italskými

---

¹⁷⁸ CHURCHILL, W. S.: *Druhá světová válka*, sv. 3, Praha 1993, s. 92—94.

¹⁷⁹ MERVIS: s. 28.

¹⁸⁰ ORPEN, N.: *South African Forces World War II – East African and Abyssinian Campaigns*, dostupné na: <http://www.ibiblio.org/hyperwar/UN/SouthAfrica/EAfrica>, [cit. 12.7.2016], s. 342—343.

¹⁸¹ ORPEN: s. 351.

¹⁸² SANDFA, AI GP 1, Box 23, File 21A, Censorship Summaries (říjen 1940 až leden 1942).

¹⁸³ MERVIS: s. 42.

¹⁸⁴ MERVIS: s. 44.

jednotkami sice pokračovaly ještě během listopadu 1941, ale to již nemohlo nic změnit na faktu, že italské panství v této části Afriky necelých osm měsíců po nadšení vyvolaném obsazením Britského Somálska definitivně skončilo.

První bojové nasazení pozemních jednotek UDF ve válce skončilo naprostým úspěchem. 1. jihoafrická divize a další pozemní jednotky prokázaly své bojové kvality, o čemž svědčí i mimořádně nízké ztráty v počtu 270 mužů, z nichž jen 73 tvořili padlí.¹⁸⁵ Pro sebevědomí Jihoafričanů byla také důležitá přítomnost jejich vlastního letectva, kterému se podařilo eliminovat italské vzdušné síly, jakkoliv v době vypuknutí války bylo jihoafrické letectvo slabé a špatně vybavené.¹⁸⁶

Generál Smuts sám pak mohl být spokojen s tím, že program rychlé výstavby pozemních a leteckých sil a jeho osobní iniciativa k prosazení aktivního postupu proti Italům slavily úspěch.

7.2 Operace Ironclad

Madagaskar ležící východně od pobřeží Mosambiku byl od roku 1895 francouzskou kolonií. Tento ostrov ležel na trase, která spojovala oblast Indického oceánu a Suez a sloužila k zásobování britských a spojeneckých vojsk v severní Africe. Důležitost této námořní trasy se zvýšila zejména poté, co se Středomoří stalo po vstupu Itálie do války v červnu 1940 válečnou zónou a námořní přeprava byla značně omezena.

Počátkem roku 1942 postupovali Japonci nezadržitelně Jihovýchodní Asií a zdálo se, že není v silách spojenců tento postup nejen zastavit, ale ani významněji jej zpomalit. Britský imperiální štáb se obával, že po pádu Singapuru v únoru 1942 se japonský nápor obrátí k západu a že Japonci obsadí Cejlon. V takovém případě by mohli pokračovat dále na západ a obsadit i Madagaskar, kde byla jen slabá

---

¹⁸⁵ BENTZ: *From El Wak to Sidi Rezegh*, s. 182.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 185.

vichystická posádka, která by zřejmě stejně, jako o rok dříve při okupaci Indočíny nekladla Japoncům žádný odpor.

Proto již v únoru 1942 začalo plánování obsazení ostrova britskými silami a Winston Churchill informoval telegramem ze dne 24. března 1942 generála Smutse o připravované operaci, která dostala krycí název Ironclad.¹⁸⁷ V něm britský premiér zmínil nebezpečí, které by hrozilo nejen námořním trasám kolem východního pobřeží Afriky, ale i samotné Unii, pokud by se ostrova zmocnili Japonci a dále svůj jihoafrický protějšek žádal, aby „... na tento podnik pohlížel příznivě a umožnil nám nezbytné zastavení francouzských lodí v případě, že je bude nutné chytat u mysu Dobré naděje.“¹⁸⁸ Smuts, který již dříve silně podporoval Churchillův plán na obsazení alespoň části Madagaskaru, reagoval telegramem téhož dne a ujistil Churchilla o své bezvýhradné podpoře při realizaci plánu na obsazení Madagaskaru.¹⁸⁹

Další vývoj ukázal, že obavy z Japonského postupu byly přehnané. Britové se vyhnuli zničení zbytků svého východního loďstva jeho stažením ze základny v Kolombu o 3000 mil na západ do východoafrického přístavu Kilindi v dubnu 1942. Japonci se místo obsazení Cejlonu, kterému již nestálo nic v cestě, spokojili s bombardováním přístavních zařízení v Kolombu a dále na západ jejich jednotky nepostupovaly.¹⁹⁰

Nicméně v únoru a březnu roku 1942, kdy se pracovalo na plánování operace „Ironclad“, se britský válečný kabinet stále domníval, že nebezpečí obsazení Madagaskaru Japonci je reálné a že je nutné přistoupit k preventivnímu obsazení přístavu Diego Suarez na severu ostrova a získat kontrolu nad dalšími klíčovými místy na pobřeží. Nesouhlasný názor prezentoval pouze náčelník Imperiálního generálního štábu generál Alan Brooke, který se vyjádřil v tom směru, že nevěří, že by se Japonci mohli na Madagaskaru vylodit a že obsazení byt' části ostrova vyvolá diplomatický incident s vládou ve Vichy. Ten by mohl podle Brookea vést

---

¹⁸⁷ CHURCHILL, W. S.: *Druhá světová válka*, sv. 4, Praha 1994, s. 234—235.

¹⁸⁸ Tamtéž: s. 235.

¹⁸⁹ Tamtéž: s. 235—236.

¹⁹⁰ CORRELLI, B.: *Bojujte s nepřitelem zblízka – Britské válečné námořnictvo za druhé světové války*, sv. IV, Praha 2008, s. 139—140.

k tomu, že vláda neokupované části Francie dá Němcům k dispozici své námořní základny v Severní Africe i válečné loďstvo.

Smuts stál jednoznačně za Churchillovým plánem na preventivní úder proti Madagaskaru. Nejen proto, že obecně podporoval Churchillův aktivní postup na africkém bojišti a v Indickém oceánu, ale zejména z toho důvodu, že obsazení ostrova Japonci by přiblížilo válečné operace k území Unie.¹⁹¹ Smuts a Churchill se ale rozcházeli v otázce účasti de Gaulleových Svobodných Francouzů. Britové rozhodli, že jednotky Svobodných Francouzů se na operaci nebudou nijak podílet a ani své plány s de Gaullem nijak nekonzultovali. Smuts považoval takový postup za chybný a opakovaně na to Brity upozorňoval. Před zahájením operace Ironclad také Unie rozvázala své diplomatické styky s vládou ve Vichy.¹⁹²

Vlastní operace byla zahájena 23. března 1942 vyplutím prvního z invazních konvojů z Británie. Invazní loďstvo se poté během dubna shromáždilo v jihoafrickém přístavu Durban, kde byly britské jednotky doplněny jihoafrickými. Vylodění se uskutečnilo 5. května časně ráno na severu ostrova v týlu přístavu a hlavního města Diego Suarez. Jakkoliv se francouzské jednotky snažily postupujícím Britům a Jihoafričanům klást odpor, Diego Suarez padlo již 7. května dopoledne. Tím bylo dosaženo hlavního cíle operace. Dne 10. května o invazi na Madagaskar referoval Winston Churchill ve svém rozhlasovém projevu. Zmínil nejen strategické důvody pro obsazení přístavu Diego Suarez, ale obrátil se také na vládu ve Vichy, kterou ujistil o tom, že britské síly drží ostrov ve „svěřenectví pro tu statečnou Francii, kterou jsme znali a s níž jsme šli do boje...“.¹⁹³ Churchill chtěl jednak zabránit spekulacím o tom, že Britové chtějí Madagaskar obsadit trvale, jednak doufal, že jeho prohlášení oslabí odpor francouzských koloniálních jednotek. Toto očekávání se sice nenaplnilo, ale Francouzům se přes veškerou snahu nepodařilo britský postup zastavit a zbytky posádky ostrova kapitulovaly 6. listopadu.¹⁹⁴

---

¹⁹¹ JACKSON, s. 341.

¹⁹² THOMAS, M.: *Imperial Backwater or Strategic Outpost? The British Takeover of Vichy Madagascar, 1942*, The Historical Journal, Volume 39, No. 4 (prosinec 1996), s. 1060, 1063—1066.

¹⁹³ CHURCHILL, W. S.: *Konec začátku – Třetí svazek válečných projevů*, Praha 1947, s. 156.

¹⁹⁴ THOMAS: s. 1065.

Z hlediska válečných událostí roku 1942 představuje obsazení Madagaskaru nepřilíš významnou epizodu, nicméně po východoafrickém tažení šlo o druhé úspěšné nasazení pozemních a leteckých sil UDF. Pro Jihoafričany bylo ale také významné, že operace Ironclad eliminovala nebezpečí, které by obsazení ostrova Japonci (jakkoliv zřejmě nereálné) znamenalo pro teritorium Unie a pro námořní trasy kolem jejího východního pobřeží.

7.3 Severní Afrika

7.3.1 Strategie modré vody

Téměř tři roky bojů v severní Africe byly důsledkem britské a především Churchillovy „strategie modré vody“, tj. snahy o kontrolu nad Středomořím. Po vstupu Itálie do války v červnu 1940 a zejména od ledna 1941, kdy se na scéně objevily německé jednotky, si až do května 1943 toto bojiště vyžadovalo od Británie a Commonwealthu (a později i USA) nesmírné nasazení pozemních, leteckých a námořních sil nesouměřitelné s tím, co nasadil nepřítel. Lze do jisté míry souhlasit s britským historikem Cornelli Barnettem, podle nějž velitel Afrikakorpsu generál Erwin Rommel vedl proti Britům jedno z nejúspěšnějších diverzních tažení v dějinách, když s relativně malými silami nutil Brity, aby do severní Afriky posílali stále více pozemních jednotek a letadel a na přepravu po mořské trase dlouhé 13 tisíc mil spotřebovávali obrovský objem lodního prostoru.¹⁹⁵ A to za situace, kdy se o přežití Británie rozhodovalo v severním Atlantiku. Nelze ale pominout, že nakonec úspěšná kampaň v severní Africe znamenala mnoho nejen pro sebevědomí a morálku Britů a jejich spojenců, ale také příležitost získávat (i když často za cenu vysokých ztrát) zkušenosti v boji s Němci, kteří představovali mnohem vážnějšího soupeře, než italská armáda. To beze zbytku platilo také pro UDF.

---

¹⁹⁵ BARNETT: *sv. III*, 249.

7.3.2 Počáteční nasazení UDF v severní Africe

Po úspěšném tažení proti Italům v Somálsku a Etiopii byla 1. jihoafrická divize přesunuta do Egypta, kde se připojila k 2. jihoafrické divizi, která sem dorazila o něco dříve.¹⁹⁶ Jihoafričané se nyní ocitli v prostředí, které na ně kladlo nároky, které mohli jen obtížně splnit. Na rozdíl od východní Afriky, museli čelit nejen častým útokům ze vzduchu, ale také značnému nepohodlí. Vedro, všudypřítomný prach a písek a špatné hygienické podmínky byly důvodem k jejich stížnostem a podepsaly se také na poklesu morálky. Rovněž se ukázalo, že jihoafrické jednotky nejsou na boj v poušti vycvičeny a nedostatečné bylo také vybavení jednotek obrněnými a nákladními vozidly, která hrála klíčovou roli v bojích v poušti.¹⁹⁷

Po urychleném výcviku a doplnění vybavení, byly jihoafrické jednotky nasazeny v listopadu 1941 v rámci nově zformované 8. britské armády v operaci Crusader, ofenzivě směrem na Bengházi. Přes dočasný úspěch, který tato ofenzíva zaznamenala, jihoafrické jednotky prokázaly, že na nový způsob boje ještě nejsou připraveny. Tragickou epizodou se stala bitva u Sidi Rezegh jihovýchodně od přístavu Tobruk. Dne 23. listopadu zde 5. jihoafrická pěší brigáda během několika hodin bojů s německými tankovými jednotkami ztratila více než polovinu ze svých 5.800 mužů a zbytek byl zahánán na útěk.¹⁹⁸ Tisk se sice snažil (do značné míry úspěšně) tuto porážku bagatelizovat, respektive oslavovat statečnost jihoafrických vojáků, kteří s nedostačenou výzbrojí a výcvikem odhodlaně čelili německým tankům.¹⁹⁹ Generál Smuts dokonce využil tuto epizodu ke glorifikaci 5. brigády ve svém pamfletu „Sidi Rezegh and its Call“ publikovaném v prosinci téhož roku.²⁰⁰

Vojenské kruhy se ale snažily zjistit příčiny tohoto vojenského neúspěchu. Za viníka zpočátku označovaly velitele 1. jihoafrické pěší brigády generál Dana

¹⁹⁶ Pozemní síly UDF v té době tvořili pouhé tři divize pěchoty, z nich jen 1. a 2. byly určeny pro bojové nasazení a 3. sloužila pro dolnění ztrát a umístěna na území Unie, viz DORNING: s. 10.

¹⁹⁷ BENTZ: From El Wak to Sidi Rezegh, s. 188 - 189.

¹⁹⁸ Tamtéž: s. 193 - 195, Mervis: s. 50 - 51.

¹⁹⁹ Např. Cape Times a the Star (26.11.1941). Na rozdíl od pádu Tobruku o sedm měsíců později neobsahují cenzorské zprávy žádné reakce obyvatelstva na tuto událost.

²⁰⁰ SANDFA, UWH, Box 240, File B.I. 2, Sidi Rezegh and its Call (prosinec 1942).

Pienaara, který měl údajně odmítnout (z obavy ze ztrát na vlastním mužstvu) vyslat své vojáky na pomoc zle tísňené 5. jihoafrické brigádě. Nicméně podrobnější analýza ukázala, že pěší útvary UDF byly stále nedostatečně vycvičené pro boj v poušti a obecně měly bez podpory tanků jen omezenou bojovou hodnotu. Navržené řešení spočívalo ve vybudování vlastních tankových jednotek.²⁰¹ Bitva u Sidi Rezegh, ale nebyla poslední porážkou UDF v severní Africe. Následoval Tobruk, neúspěch mnohem větších rozměrů.

7.3.3 Tobruká katastrofa

Tobruká katastrofa (*Tobruk Dissaster*) je termín, který obecně používá jihoafrická vojenská historiografie, aby označila jeden z mezníků v nasazení UDF ve druhé světové válce. Pád Tobruku, tento „jihoafrický Singapur“, totiž pro jihoafrickou armádu znamenal nejen zničení prakticky poloviny jejich pozemních jednotek nasazených v severní Africe, ale hlavně napáchal velké škody na prestiži velení UDF, vlády Unie i na morálce vojáků a v určité míře i civilního obyvatelstva.

Přístav Tobruk na východě Libye byl britskými silami obsazen od 3. ledna 1941, ale již v dubnu tohoto roku byl po postupu sil Osy obležen a jeho posádka byla zcela závislá na riskantním zásobování po moři. Generál Smuts podobně jako v minulosti nevynechal příležitost poskytnout své rady k vedení bojů v severní Africe. Dne 30. června 1941 adresoval generálu Wavellovi dopis, ve kterém (shodně se strategií britského válečného kabinetu) nabádal k bezodkladnému uvolnění obklíčení Tobruku.²⁰²

Pozemní spojení bylo obnoveno až během shora zmíněné operace Crusader v listopadu 1941.²⁰³ Po stabilizaci fronty po ukončení britské ofenzívy v únoru 1942 si obě strany vzaly několikaměsíční oddech, který německé jednotky využily

---

²⁰¹ BENTZ: *From El Wak to Sidi Rezegh*, s. 196.

²⁰² VAN DER POEL: *Volume VI*, s. 311. Tento dopis, který obsahuje řadu úvah a doporučení strategického charakteru, zřejmě nebyl odeslán; 31. června 1941 byl generál Wavell odvolán z postu velitele vojsk na Středním Východě.

²⁰³ JACKSON: s. 107.

k přípravě nové ofenzívy zahájené 26. května. Přestože Britové disponovali poměrně přesnými zpravodajskými informacemi o plánech sil Osy a jejich síly měly nad nepřítelem početní převahu, nedokázali německý postup zastavit. Rommelovy jednotky obešly britskou obranu z jihu a donutily 8. britskou armádu k ústupu na východ směrem k Egyptu. Od 10. června byl Tobruk opět v obklíčení. V Tobruku byla v té době umístěna kompletní 2. jihoafrická divize spolu s dalšími jednotkami Commonwealthu v celkovém počtu přibližně 34 tisíc mužů. Tobrucké posádce velel jihoafrický generálmajor Hendrik Klopper. Původní rozumný plán na vyklizení města a ústup směrem na východ byl na poslední chvíli změněn, když Rommel Tobruk obešel a jeho jednotky pronásledovaly 8. britskou armádu, která se v té době nacházela na pokraji úplného rozkladu. Němci ale 20. června pronásledování Britů přerušili, stočili svůj postup směrem na Tobruk, rychle prorazily obranu v jihovýchodní části perimetru a následujícího dne tobrucká posádka kapitulovala. Do německých rukou tak padlo nejen více než 30 tisíc zajatců, ale také značné zásoby válečného materiálu, které se zaskočeným obráncům nepodařilo včas zničit.²⁰⁴

Winston Churchill, kterého zpráva o pádu Tobruku zastihla během jeho návštěvy ve Spojených státech, reagoval s nelíčenou trpkostí.²⁰⁵ Během parlamentní rozpravy ve dnech 1. a 2. července 1942 se ministerský předseda snažil svalit celou vinu na velitele Tobruku, potažmo na obránce města, když mj. uvedl, že posádka města byla dostatečně početná a zásoby umožňovaly až 90 dní boje.²⁰⁶

Neblahá zpráva o kapitulaci tobrucké posádky se rychle rozšířila po celém světě, Unii nevyjímaje. Vláda stála před úkolem vysvětlit národu tuto porážku, ale v prvních dnech po 21. červnu byly k dispozici pouze tendenční informace přicházející z velení 8. britské armády, které se snažilo (podobně jako Churchill) celou vinu svěst na generála Kloppera a obránce města, kteří byli ve své většině Jihoafričané. V Británii, kde se na základě novinových článků začaly šířit

---

²⁰⁴ Tamtéž, KATZ, D.: *The Greatest Military Reversal of South African Arms: The Fall of Tobruk 1942, An Avoidable Blunder or an Inevitable Disaster?* (December 2012), *Journal for Contemporary History: Military History 1912-2012*, Volume 37, Issue 2 (prosinec 2012), s. 74—75.

²⁰⁵ CHURCHILL, W. S.: *Druhá světová válka, sv. 4*, Praha 1994, s. 389.

²⁰⁶ Tato snaha byla pochopitelná, protože parlamentní rozprava se vedla o návrhu na vyslovení nedůvěry vládě. Premiér tedy účelově pomínil veškeré chyby, kterých se dopustilo velení 8. britské armády v čele s generálem Auchinleckem, viz CHURCHILL: *Konec začátku*, s. 193—194.

protijihoafrické nálady, byla učiněna cenzurní opatření a také oficiální činitelé se snažili zmírnit původní nepříznivý dojem vyvolaný prohlášeními britského premiéra i velitele 8. britské armády generála Clauda Auchinleeka.²⁰⁷

Vláda Unie pochopitelně nemohla připustit, že by za porážku mohla neschopnost generála Kloppera nebo zbabělost respektive neochota bojovat na straně vojáků UDF. Podle její verze byl pád Tobruku výsledkem série porážek, kterou utrpěla 8. britská armáda během německé ofenzívy, nedostatečného plánování operací a zejména chybného rozhodnutí nevyklidit Tobruk, dokud byl ještě čas. Vláda se rozhodně ohradila proti obviňování generála Kloppera. Podle ní jak on, tak ostatní jihoafričtí vojáci udělali vše, co bylo za daných okolností možné.²⁰⁸ Nicméně zejména v prvních týdnech po pádu Tobruku byly vztahy mezi britskou a jihoafrickou vládou resp. vojenskými místy velmi napjaté, zejména proto, že žádná ze stran nebyla ochotná přiznat svůj díl viny.²⁰⁹

Jihoafrický tisk se samozřejmě vyhýbal šíření jakýchkoliv kritických poznámek na adresu generála Kloppera a jeho vojáků. Omezil se na popis bojů a citování oficiálních komuniké. K povzbuzení obyvatel také zdůrazňoval, že bez ohledu na nedávné porážky, zůstává 8. britská armáda bojeschopná a zaujala pevná postavení na nové obranné linii.²¹⁰

Snaha oficiálních míst o zmírnění dopadů porážky v Tobruku na morálku obyvatelstva i vojáků měla zpočátku jen omezený účinek. V této souvislosti nelze pominout, že veřejnost dostávala v posledních týdnech ze severní Afriky jen samé nepříznivé zprávy 21. června byl jejich určitým tragickým završením. Veřejnost v Unii i vojáci bojující v severní Africe začali hledat viníky tobrucké katastrofy. Tím hlavním byl podle mínění veřejnosti generál Klopper.²¹¹ Byl označován za

---

²⁰⁷ NAR, Ref. 1/54/12, Part 1, Telegram No. 959, High Commissioner, London to Secretary for External Affairs, Pretoria (9.7.1942).

²⁰⁸ NAR, Ref. 1/54/12, Part 1, Telegram No. 835, Secretary for External Affairs, Pretoria to High Commissioner, London (10.7.1942).

²⁰⁹ STEWART, A.: „*The Klopper Affair*“: *Anglo-South African Relations and the Surrender of the Tobruk Garrison*, Twentieth Century British History, Volume 17, Issue 4, s. 535—537.

²¹⁰ Např. Rand Daily Mail, Cape Times (22. – 26.6.1942)

²¹¹ Obvinění ze zrady, která se snesla na hlavu generála Kloppera, byla zjevně nepravdivá. Nicméně je zřejmé, že dvaadvacetiletý Klopper nebyl nijak výjimečně schopným velitelem a byl podobně jako ostatní

zrádce, tajného člena OB a spřežence Oswalda Pirowa. Objevovala se také srovnání úporné sovětské obrany Sevastopolu s neschopností při obraně Tobruku.²¹² Cenzura v období následujícím po pádu Tobruku zaznamenala nárůst korespondence, v níž byly poznámky kritické nejen ke generálu Klopperovi, ale také ke klíčovým postavám válečného kabinetu, generála Smutse nevyjímaje. Objevovala se také kritika na adresu Britů, kteří měli Jihoafričany ponechat jejich osudu. Řada obyvatel pak pod vlivem série nedávných porážek nevěřila, že je možné porazit Němce, kteří Brity a jejich spojence převyšují kvalitou velení i vybavení.²¹³

Jako hlavní opatření k zamezení kritiky ze strany veřejnosti a poklesu morálky navrhovala cenzura okamžité očištění jména generála Kloppera cestou oficiálních prohlášení, která měla být adresována tisku. Již koncem července 1942 cenzura hlásila, že počáteční vztek veřejnosti a kritika vlády se postupně vytrácí.²¹⁴ Postupem času byla tobrucká katastrofa zastíněna dalšími válečnými událostmi, zejména úspěšným postupem britských a spojeneckých jednotek na podzim roku 1942. Tobruk samotný byl za účasti jednotek UDF znovu obsazen v listopadu.

Další přirozenou reakcí jihoafrické vlády na tobruckou katastrofu se stala zvýšená intenzita propagandy zaměřené na nábor nových příslušníků UDF, kteří měli nahradit více než 10 tisíc vojáků, kteří v Tobruku padli do zajetí. Tato kampaň byl překvapivě úspěšná a do začátku roku 1943 se do UDF přihlásilo na 12 tisíc dobrovolníků.²¹⁵

Pád Tobruku nelze přičítat pouze nekompetentnosti velícího generála Kloppera a jeho štábu. Podstatnou roli sehrála také nedostatečná příprava a řízení operací celé 8. britské armády i Rommelova schopnost beze zbytku využít příležitost,

---

spojenečtí velitelé v Severní Africe v tomto období typickým produktem předválečné britské vojenské doktríny, která se nehodila pro nový způsob válčení, viz KATZ: s. 79.

²¹² SANDFA, AI GP1, Box 23, File I 21B, Cape Town Censorship's Report on Tobruk, Cape Town Censorship Report on Reactions of the Public on the Fall of Tobruk, Report No. 3 (18.7.1942).

²¹³ SANDFA, AI GP1, Box 23, File I 21B, Cape Town Censorship Report on the Reaction of the Public on the Fall of Tobruk (9.7.1942), Union of South Africa Censorship – 3rd Memorandum re Public Reaction to Fall of Tobruk and Romel's Advance to Egypt (18.7.1942).

²¹⁴ SANDFA, AI GP1, Box 23, File I 21B, Union of South Africa Censorship – 4th and Final Memorandum re Public Reaction to Fall of Tobruk and Romel's Advance to Egypt (28.7.1942)

²¹⁵ MONAMA: s. 141—142.

kteřá se mu naskytla při jejím zmateném ústupu. O tom, že paušalizující výtky na adresu vojáků UDF, kteří v Tobruku bojovali byly do značné míry neoprávněné, svědčí i počet vyznamenání (včetně patnácti Řádů britského impéria) udělených po válce Jihoařričanům právě za jejich výkony v Tobruku.²¹⁶ Generál Klopper se během války i po ní opakovaně snažil očistit své jméno, nicméně až do roku 1950 musel o Tobruku mlčet. Bez ohledu na to, že byl oprávněně spojován s největší porážkou jihoařrické armády se po válce vrátil do služby a v letech 1951 až 1953 byl náčelníkem generálního štábu UDF a sloužil v dalších vysokých funkcích až do roku 1958.²¹⁷

Po zničení 2. jihoařrické divize v Tobruku bojovaly zbývající jednotky UDF na různých úsecích severoařrické fronty, převážně v obranných bojích. V listopadu 1942 se pak většina jednotek UDF stáhla z bojů a soustředila se na základně v Quassasin k odpočinku. Následně byla 1. jihoařrická divize odeslána do Unie, kde byla transformována na 6. obrněnou divizi, která byla následně nasazena v Itálii.²¹⁸

Jihoařričané se v severní Africe střetli s protivníkem, který je svými bojovými kvalitami značně převyšoval a cenou za získané bojové zkušenosti byly ztráty v počtu 23 625 mužů, včetně 14 147 zajatých a 2104 padlých.²¹⁹

7.4 6. jihoařrická obrněná divize v Itálii

Průběh bojů na severoařrickém bojišti ukázal omezenou použitelnost obou pěších divizí UDF ve vysoce pohyblivém způsobu boje s masivním nasazením tanků a mechanizovaných jednotek. Po debatách, které započaly koncem roku 1941, rozhodlo velení UDF, že v červnu začne postupný výcvik jednotek obou jihoařrických divizí a jejich následná konverze na divize obrněné. Nicméně německá ofenzíva v květnu a červnu roku 1942 a ztráta jedné z divizí v Tobruku

---

²¹⁶ NAR, Ref. 39/161/36, War Office - List of recommendations for award to personnel of the U.D.F. for services at Tobruk in 1942 (14.12.1946)

²¹⁷ KATZ: s. 80, STEWART: s. 543—544.

²¹⁸ MERVIS: s. 68, STAPLETON, T. J.: *A Military History of South Africa*, Praeger Security International, Denver 2010, s. 144—145.

²¹⁹ DORNING: s. 12.

realizaci tohoto plánu zpozdily. Původní plány na vybudování dvou divizí, byly zredukovány na polovinu, protože generál Smuts byl toho názoru, že to je maximum, na co stačí omezené zdroje Unie.²²⁰ Nová 6. jihoafrická obrněná divize vznikla 1. února 1943 a po zformování a krátkém výcviku v Unii se přesunula zpět do severní Afriky, kde v dubnu zahájila výcvik v poušti.²²¹ Zpočátku tvořila hlavní výzbroj divize pestrá směsice tankové a obrněné techniky britské a americké provenience vhodná spíše pro výcvik, ale následně byla výzbroj divize unifikována a její tanková brigáda byla vybavena moderními americkými tanky Sherman dodanými v rámci Lend-Lease.²²²

Divize byla schopná operačního nasazení koncem roku již 1943. Přestože se pro 6. jihoafrickou obrněnou divizi od počátku počítalo s nasazením v Itálii, v době, kdy byl dokončen její výcvik, pro ní nebylo uplatnění, protože spojenecké síly na Apeninském poloostrově měly dostatek tankových jednotek a nedostávalo se jim pěchoty daleko lépe využitelné v členitém terénu na italském bojišti.²²³ Po značných peripetiích byla nakonec divize vyslána do Itálie až v dubnu 1944. Tam se ale rozdělila a její 12. motorizovaná brigáda byla odvelena k Monte Cassinu, aby vystřídala vyčerpané kanadské jednotky, zatímco 11. tanková brigáda byla v čele postupu na Řím a po jeho osvobození postupovala dále na sever. Na první vážnější odpor narazili jihoafričtí tankisté teprve 10. června u města Celleno přibližně 80 kilometrů severozápadně od Říma. Přestože toto střetnutí skončilo (nutno poznamenat prvním) vítězstvím Jihoafričanů nad Němci, odhalilo vážné nedostatky ve výcviku, kterého se divizi dostalo v Severní Africe. Šlo především o problémy se součinností mezi tanky a pěchotou ve členitém terénu, ztráty v řadách velitelů tanků, kteří se stávali obětí německých odstřelovačů když pozorovali bojiště z otevřených příklopů svých vozidel a nedostatky ve spojení mezi jednotkami. Bitva u Cellena byla ale zdrojem cenných zkušeností, které divize urychleně adaptovala při dalším tažení v Itálii.²²⁴

---

²²⁰ SANDFA, File CGS War, Box 173, Conversion to Armoured Division, Memorandum on Organisation of SA Armoured Division (21.11.1942), MERVIS: s. 68.

²²¹ KLEYNHANS, E.: *The First South African Armoured Battle in Italy during the Second World War: The Battle of Celleno – 10 June 1944*, Scientia Militaria vol 40, no 3, 2012, s. 252.

²²² SANDFA, File TC 109/8, Box 11, Immediate Telegram from Secretary for Foreign Affairs, Cape Town to S.A. Legation, Washington (28.5.1946).

²²³ Kleynhans: s. 253.

²²⁴ KLEYNHANS: s. 268—272.

12. jihoafrická motorizovaná brigáda pokračovala v obtížných bojích v Apeninách po boku britských jednotek. V reakci na podmínky na italském bojišti, doplnila koncem roku 1944 6. jihoafrickou tankovou divizi nově vytvořená 13. jihoafrickou pěší brigádu. Divize ukončila italské tažení v rámci 5. americké armády.²²⁵

Při hodnocení 6. jihoafrické tankové divize si lze povšimnout určitého paradoxu. K jejímu vytvoření došlo v reakci na vysoce pohyblivý způsob boje, za použití tanků a mechanizované pěchoty, který do severní Afriky přinesl generál Erwin Rommel. Tomu byl také podřízen její výcvik i výzbroj. Nicméně divize byla nasazena až v Itálii, kde terén naopak vyžadoval větší nasazení pěších jednotek. Dá se tedy říci, že jakkoliv vytvoření prvního tankového útvaru v rámci UDF představovalo zásadní modernizační krok, pro nasazení na Apeninském poloostrově by bylo mnohem užitečnější, pokud by 1. jihoafrická divize nebyla přeměněna na obrněnou a bojovala ve své původní podobě.

7.5 Per Aspera ad Astra²²⁶

7.5.1 Program JATS

Jihoafrické vojenské letectvo (*South African Air Force – SAAF*) prošlo během války zřejmě ze všech složek UDF nejdynamičtějším rozvojem. Jak bylo uvedeno shora, jeho stav na začátku války byl stejně neutěšený, jako u ostatních složek UDF. Chyběly nejen moderní stroje pro bojové nasazení, dopravní a další letecké služby, ale především vycvičený letecký a pozemní personál. Podobně, jako v jiných oblastech spoléhala Unie na pomoc z Velké Británie. Bylo ale zřejmé, že z praktických důvodů, měli příslušníci SAAF procházet výcvikem v Jižní Africe, kde ale chyběli instruktoři, pozemní podpora, letadla pro výcvik i letecké základny. Vláda Unie se sice odmítla připojit k programu leteckého výcviku,

---

²²⁵ STAPLETON: s. 148—150.

²²⁶ „Trnitou cestou ke hvězdám“, motto Jihoafrického letectva

který byl centrálně řízen z Velké Británie,²²⁷ ale již v 1. června 1940 byla uzavřena mezi UDF a britským ministerstvem letectví prozatímní dohoda o společném postupu, při leteckém výcviku na území Unie a realizaci tohoto programu se po nezbytných přípravách podařilo zahájit již v srpnu 1940. Tato první dohoda ale neobsahovala žádná ujednání finančního charakteru, což spolu s rozšířením programu vyvolalo potřebu nové, tentokrát preciznější smlouvy o tzv. Společném programu leteckého výcviku (*Joint Air Training Scheme – JATS*), která bylo uzavřena mezi kabinetem Velké Británie a Jihoafrické unie dne 23. června následujícího roku.²²⁸

V rámci JATS bylo zpočátku vybudováno celkem po sedmi základnách pro elementární a pro pokračovací letecký výcvik jak pilotů, tak dalšího létajícího personálu. Základny i celý program byly podřízeny UDF a měsíčně mělo být vycvičeno 136 pilotů a 60 pozorovatelů pro RAF, veškeré zbývající kapacity byly k dispozici pro SAAF. Personální vybavení mělo být v zásadě sdíleno paritně mezi RAF a SAAF, nicméně zpočátku naprostá většina instruktorů pocházela z Británie. Každá strana nesla své personální náklady. Vláda Velké Británie zajišťovala dodávky letadel a jejich vybavení, náhradních dílů a výzbroje,²²⁹ Unie se starala o základny, pohonné hmoty a další spotřební materiál. Takto byly rozloženy také finanční náklady.²³⁰

Počty frekventantů leteckých škol na území Unie rychle začaly přesahovat to, co s čím počítala dohoda z roku 1941 a proto bylo nutné rozšířit kapacitu výcvikových základen. To si ale vyžádalo další finanční náklady, které vláda Unie odmítala nést a požadovala dodatečné kompenzace od britské vlády. Navíc Velká Británie nebyl schopná dostát svému závazku dodat cvičná letadla v potřebném množství, a tak část této techniky byla dodána ze Spojených států v rámci Lend-Lease, a to v souladu s dohodou o JATS na náklady vlády Velké Británie.²³¹

---

²²⁷ Podstatná část tohoto programu probíhala po celou válku v Kanadě.

²²⁸ SANDFA, Box 8, File TC 106/1: Joint Air Training Scheme in South Africa – Memorandum of Understanding (23.6.1941).

²²⁹ Polovinu těchto letadel si mohlo SAAF po válce ponechat pro svou vlastní potřebu.

²³⁰ Tamtéž.

²³¹ SANDFA, Box 8, File TC 106/1: Různá korespondence a memoranda (1943—1946).

Spolupráce a koexistence příslušníků SAAF a RAF během války nebyla bez problémů. Zejména z Unie, kde bylo umístěno mnoho příslušníků RAF v rámci JATS, byly hlášeny vzájemné verbální útoky i fyzické potyčky i stížnosti na povýšené chování příslušníků RAF, a to i vůči důstojníkům UDF. Příslušníci RAF zase vyjadřovali svou nespokojenost s umístěním v Unii; stěžovali si především na nevyhovující životní podmínky v kasárnách, nudu, nutnost vykonávat povinnosti, které náležely UDF a nepřátelství ze strany jihoafrických vojáků. Konflikty se objevovaly také na jiných místech Afriky, kde sloužili Jihoafričané spolu s příslušníky RAF. Mnoho těchto konfliktů šlo na vrub kulturních rozdílů mezi Brity²³² a Jihoafričany, nedostatečném poučení těch vojáků, kteří z Británie směřovali na jih Afriky a v počátečním období i v chybějícím vybavení základen pokud šlo volný čas vojáků.²³³ Nicméně tyto problémy se podařilo poměrně rychle vyřešit.

Bez ohledu na počáteční obtíže, byl program JATS velmi úspěšný. Během války bylo v rámci JATS vycvičeno více než 33 tisíc pilotů a dalších příslušníků létajícího personálu, z nichž více než 12 tisíc bylo Jihoafričanů, což téměř čtyřikrát překračovalo původní rámeček plánovaný v roce 1940.²³⁴

7.5.2 Budování SAAF a nasazení v Africe

Kromě vycvičených pilotů, dalších letců a pozemního personálu bylo pro vybudování jihoafrického letectva jako bojové síly nutné jej vybavit také letadly. S ohledem na vývoj válečné situace a nutnost primárně nahrazovat ztráty RAF, nebyla ale Velká Británie na počátku války schopna poskytnout SAAF dostatečný počet moderních strojů k bojovému nasazení.²³⁵

Proto musely SAAF počátkem války sáhnout k nouzovému opatření, kterým bylo převedení všech letadel a personálu od Jihoafrických aerolinek (*South African*

---

²³² V tomto kontextu mínění příslušníci RAF pocházející z Velké Británie.

²³³ SANDFA, Box 23, File I. 21, Censorship Summary issued by I(c) Sub-section to D.D.M.I., DHQ – Pretoria, R.A.F. – S.A.A.F. Matters (nedatováno, pravděpodobně leden 1942).

²³⁴ WARD E. H.: *Swifter than Eageles – Brief History of South African Air Force 1912 – 1982*, Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies, Volume 12, No 2, 1982, s. 47.

²³⁵ JACKSON: s. 39.

Airways) do SAAF. Jejich dopravní letouny německé provenience dodané krátce před válkou byly upraveny pro vojenské potřeby. Další soukromá letadla byla zabavena po potřeby výcviku.²³⁶ Ostatní letadla, která se nacházela ve stavu SAAF, byla vesměs zastaralá a proto jen omezeně použitelná pro bojové nasazení.²³⁷

Bez ohledu na veškerá technická omezení, bylo jihoafrické letectvo nasazeno (byť v omezené míře) již v kampani ve východní Africe a navzdory technické a početní převaze italských leteckých sil, prokázalo platné služby při podpoře pozemních jednotek. V průběhu této kampaně uskutečnili příslušníci SAAF více než tři tisíce letů, během kterých vybojovali vzdušnou převahu nad násobně početnějším italským letectvem, a to za cenu relativně malých ztrát.²³⁸ Poměrně skromné síly byly nasazeny také v rámci operace „*Ironclad*“ při námořním hlídkování a průzkumu.

Zlepšující se situace v technickém a personálním zabezpečení SAAF umožnila vyslání početnějších sil do severní Afriky. Začátkem srpna 1941 už na severoafrickém bojišti operovalo 16 perutí SAAF, což představovalo více než 15 procent všech leteckých sil pod britským velením. Jejich vybavení i výcvik personálu v této době lze považovat za srovnatelné se zbytkem spojeneckého letectva na tomto bojišti.²³⁹ Jihoafrické letecké jednotky byly poprvé adekvátně vybaveny pro rozličné druhy bojové i podpůrné letecké činnosti. Relativně malé a zpočátku i nezkušené jihoafrické letecké síly si tak na své konto připsaly 33 991 vzletů a 342 zničených nepřátelským letadel.²⁴⁰

---

²³⁶ WARD: s. 23.

²³⁷ S výjimkou čtyř moderních stíhaček Hawker Hurricane a jednoho bombardéru Bristol Belnheim, šlo vesměs o letadla s počátku třicátých let, viz WESSELS, A.: *The first two years of war: The development of the Union Defence Forces (UDF) - September 1939 to September 1941*, Military History Journal, Volume 11 No 5, June 2000.

²³⁸ Celková bilance ztrát na létajícím personálu činila 79 padlých a 5 nezvěstných, ORPEN: s. 328.

²³⁹ JACKSON: s. 115.

²⁴⁰ WESSELS, A.: *The South African Air Force, 1920–2012: A Review of its History and an Indication of its Cultural Heritage*, Scientia Militaria Volume 40, No 3, 2012, s. 228.

7.5.3 Bojové nasazení SAAF v Evropě

Po ukončení tažení v severní Africe se jednotky SAAF přesunuly k operacím nad jižní Evropou. Jejich důležitost se zvýšila poté, co se počátkem roku 1944 perutě RAF postupně přesunovaly do Anglie k podpoře plánovaného vylodění ve Francii. K jejich nahrazení vzniklo několik nových jihoafrických stíhacích, bombardovacích a dopravních perutí.²⁴¹ Nové i stávající perutě byly vybaveny adekvátně moderní technikou dodávanou nejen z Velké Británie, ale i ze Spojených států. Od poloviny února 1944 se dodávky amerických letadel a dalšího materiálu uskutečňovaly přímo podle objednávek SAAF podle separátní dohody Lend-Lease uzavřené vládami Jihoafrické unie a Spojených států. Takto Američané dodali několik desítek dopravních strojů a letadel pro námořní hlídkování včetně náhradních dílů a dalšího materiálu v celkové hodnotě přes 23 milionů liber.²⁴²

Jihoafrické letectvo bylo nasazeno nejen v Itálii, ale také nad řeckými ostrovy, nad Jugoslávií při zásobování a podpoře Titových partyzánů a ze základny na Gibraltar u akcí proti německým ponorkám.²⁴³

Zvláštní zmínku si jistě zaslouží letecké zásobování povstání ve Varšavě ve dnech 13. srpna až 22. září 1944 v operaci nazvané „*Warsaw Concerto*“. Mimo jiných jednotek se jí zúčastnily také 31. a 34. dopravní perutě SAAF. Letouny startovaly ze základen v Itálii a na cestě tam a zpět musely překonat vzdálenost přes 2800 kilometrů. Přesto, že nešlo o bojové mise, jednalo se o velmi nebezpečné lety. Zásobovací letadla neměla stíhací ochranu a riziko fatálního technického defektu bylo s ohledem na překonávanou vzdálenost velmi vysoké. Přesto se jihoafrickým letcům podařilo do Varšavy dopravit přes osmdesát procent veškerého vypraveného nákladu, což značně převyšovalo průměr dosahovaný britskými a polskými letci zapojenými do této operace.²⁴⁴ Nicméně cena, kterou

---

²⁴¹ WARD: s. 27.

²⁴² SANDFA, Box 11, File TC 109/18/4: Amount with U.S.A. Air Stores and Equipment Summary (nedatováno, pravděpodobně 1946).

²⁴³ WESSELS, A.: *The South African Air Force*, s. 229.

²⁴⁴ MOLLER, P.: *The Warsaw Airlift, A Triumph of South African Bravery*, Military History Journal, Volume 13 No 1, (červen 2004), dostupné na: <http://samilitaryhistory.org/vol131pm.html>, [cit. 12.7.2016].

za to museli Jihoafričané zaplatit byla poměrně vysoká. Během zásobovacích letů ztratili Jihoafričané 11 ze 34 nasazených letadel a zahynulo 38 letců.²⁴⁵

7.5.4 Ochrana pobřežních vod a záchranná služba

Poněkud stranou zájmu zůstává činnost Pobřežního velitelství SAAF (*SAAF Coastal Command*). Jak bylo uvedeno výše, od počátku války byl kladen důraz na ochranu námořních tras kolem Mysu Dobré naděje. Letecké hlídkování mělo být účinným prostředkem proti německým ponorkám a hladinovým plavidlům, zejména obchodním, která se pokoušela prorazit námořní blokádu.

Náročná a mnohdy nebezpečná služba nad mořem narážela na obtíže, které na začátku války trápily celé jihoafrické letectvo. Až do roku 1942, kdy Spojené státy dodaly do Jižní Afriky moderní letadla Lockheed Ventura, musely posádky létat na nouzově upravených dopravních strojích, resp. na letounech Avro Anson získaných z Velké Británie.²⁴⁶ Posádky nebyly dostatečně vycvičené a chybělo i speciální navigační a spojovací vybavení. To značně omezovalo účinnost námořního průzkumu.²⁴⁷

Dalším důležitým úkolem, který od roku 1939 plnilo Pobřežní velitelství SAAF, byla námořní záchranná služba vytvořená na základě stejného schématu jako obdobná služba v Británii. Hlídkové letouny v rámci této služby lokalizovaly posádky potopených lodí, shazovaly jim záchranné prostředky a předávaly jejich polohu záchranným lodím. Ke zorganizování této služby vyslal Londýn do Jižní Afriky příslušníky RAF.²⁴⁸

Výsledky činnosti Pobřežního letectva SAAF byly úměrné poměrně skromným prostředkům, kterými tato složka letectva disponovala. Během války uskutečnily

---

²⁴⁵ WESSELS: *The South African Air Force*, s. 229.

²⁴⁶ WESSELS: *The South African Air Force*, s. 227.

²⁴⁷ Pro nedostatek navigačních pomůcek tak důležitých pro opeře nad volným mořem si posádky musely opatřovat kompas a chronometry za vlastní peníze z civilních obchodů, viz SANDFA, UWH (Civil), Box 239, File B.I.2, Extracts from the Report on the Growth, Duties and Difficulties of the South Africa Coastal Air Force (13.11.1941).

²⁴⁸ Tamtéž.

posádky kolem 15 tisíc vzletů, při kterých vypátraly a napadly 26 nepřátelských ponorek a 17 hladinových plavidel. Podstatně příznivější je ale bilance záchranné námořní služby, které za svůj život vděčí 437 námořníků.²⁴⁹

7.5.5 Příspěvek Jihoafričanů k letecké válce

O nesporném přínosu, který představoval JATS, bylo napsáno již výše. Hodnocení Jihoafričanů v letecké válce v Africe a Evropě by ale nebylo úplné, pokud by se opomenulo jejich bojové nasazení. Původně skromné letecké síly se koncem války rozrostly na 35 operačních perutí, vybavených vesměs moderní britskou a americkou technikou. Počet příslušníků letectva vzrostl na 45 tisíc. SAAF byly během války nejdynamičtěji se rozvíjející součástí UDF, úroveň výcviku, plánování a realizace operací snesla stejně přísná měřítko, jaká platila u RAF. Od roku 1942 SAAF svým významem a relativní početností zastínila pozemní jednotky UDF.

Po skončení války bylo početné letectvo pochopitelně zredukováno. I pak ale představovalo mohutnou sílu. Plány určily, že letectvo bude mít nadále 5 stíhacích, 5 lehkých bombardovacích perutí, 4 pozorovací perutě a jednu transportní skupinu vybavených celkově přibližně 250 letadly, z nichž část pocházela z válečného období a část byla opatřena z válečných přebytků RAF.²⁵⁰

7.6 Jihoafrické válečné námořnictvo

Pro úplnost je nutné také stručně zmínit Jihoafrické válečné námořnictvo (*South African Naval Forces* - SANF). V září 1939 mělo SANF pouze symbolický charakter, protože jakkoliv nominálně existovalo, nedisponovalo žádnými plavidly a v jeho stavu byli pouze dva důstojníci a tři námořníci.²⁵¹ Po vypuknutí

---

²⁴⁹ WESSELS: *The South African Air Force*, s. 227.

²⁵⁰ SANDFA, Box 11, File TC 109/18/ 1 (korespondence, květen 1946).

²⁵¹ WASSELS, A.: *The South African Navy and its Predecessors, 1910 – 2010, A Century of Cooperation with Commonwealth Navies*, Scientia Militaria: South African Journal of Military Studies, Volume 38, No. 2 (2010), s. 111.

války byly urychleně militarizovány rybářské trawlery, které se nacházely v jihoafrických přístavech a SANF je pak spolu několika dalšími plavidly používala jako minolovky a improvizovaná protiponorková plavidla. Část z nich pak byla krátkou dobu nasazena také ve Středomoří.²⁵² Až koncem války byly pro SANF pořízeny tři moderní fregaty, ale k jejich nasazení v Severním Atlantiku při ochraně konvojů došlo až v polovině března 1945.²⁵³

Při hodnocení příspěvku Unie k námořní válce nelze pominout dobrovolníky z řad Jihoafrické královské námořní dobrovolné zálohy (*Royal Naval Volunteer Reserve (SA)*), kteří v nemalém počtu sloužili již od roku 1940 na řadě britských lodí. Jejich celkový počet během války dosáhl téměř tří tisíc.²⁵⁴

7.7 Hodnocení účasti UDF ve válce

Pozemní jednotky UDF byly nasazeny na periferních bojištích druhé světové války, většinou k podpoře britských operací. Přes veškerou snahu o přizpůsobení se novým formám válčení, nespornou modernizaci a statečnost vojáků vyvolává jejich účast určité rozpaky. Střetnutí s německými vojsky bylo až na závěrečnou fázi války v Itálii veskrze neúspěšné a porážky se nepříznivě projevíly na morálce vojáků i civilního obyvatelstva. Nákladné vybudování tankových jednotek se nakonec ukázalo jako zbytečné plýtvání zdroji a draze získanými zkušenostmi z předchozích bojů.

Na druhou stranu letecké síly prokázaly své nesporné kvality a významně přispěly k letecké převaze spojeneckých jednotek všude tam, kde byly nasazeny. Tempo modernizace SAAF a efektivita při nasazení během války jsou obdivuhodné.

Jak bylo uvedeno výše, jihoafrické námořnictvo (na rozdíl od loďstev ostatních dominií) hrálo ve válce na moři jen okrajovou roli, která byla dána především jeho velmi omezenými zdroji.

---

²⁵² MERVIS: s. 90.

²⁵³ Tamtéž, s. 90—91.

²⁵⁴ WASSELS: *The South African Navy and its Predecessors*, s. 112.

Druhé světové války se zúčastnilo více než 340 tisíc příslušníků jednotlivých složek UDF. Z nichž téměř 7 tisíc přišlo o život, dalších 15 tisíc utrpělo různá vážná zranění a čtrnáct a půl tisíce vojáků strávilo část války v zajetí.²⁵⁵

---

²⁵⁵ Ztráty na životech zahrnují také 2.464 příslušníků UDF, kteří zahynuli mimo plnění bojových úkolů a 381 těch, kteří nepřežili zajetí, viz SANDFA, statistiky poskytnuté majorem Gustavem Bentzem (SANDFA).

8 Sociální a hospodářské poměry v Unii během války

8.1 Opatření k zajištění bezpečnosti

K zajištění obrany Unie a co nejefektivnějšímu přechodu na válečné hospodářství přijal parlament v dubnu 1940 zákon o válečných opatřeních (*War Measures Act No. 13 of 1940*). Tento předpis nejen aproboval některá opatření, která byla přijata již po vypuknutí války, ale také stanovil imunitu ve vztahu k trestnímu nebo civilně právnímu postihu za činy, která byly uskutečněny od 5. září 1939 v souvislosti s válečným stavem. Tato imunita se vztahovala nejen na nejvyšší představitele Koruny a Unie, ale i na veškeré státní úředníky, další osoby, které jednaly podle jejich pokynů a také na příslušníky UDF.²⁵⁶ Zákon platil po celou dobu válečného stavu a dalších šest měsíců, po jeho ukončení.²⁵⁷ Zákon o válečných opatřeních dále položil legislativní základ pro mimořádná opatření, tzv. „*War Measures*“ válečného kabinetu, UDF, státní správy a policejních složek a nadřazoval tato opatření zákonným omezením, které platila v době míru. Vláda a její jednotlivé složky tuto pravomoc hojně uplatňovaly a během války i po ní vydaly několik set těchto mimořádných opatření.

K zajištění bezpečnosti přistoupila vláda k některým zásadním omezením práv a svobod občanů Unie i dalších osob, které se nacházely na jejím území i na Mandátním území Jihozápadní Afrika.²⁵⁸ Bylo zakázáno mj. protivit se nebo nedodržovat jakákoli oficiální nařízení a opatření vydaná v souvislosti s válkou, nabádat kohokoliv k takovému jednání, bránit náboru do UDF, šířit rasovou nenávist, šířit paniku nebo malomyslnost. Vláda také omezila svobodu projevu a pochopitelně zakázala šíření podvrtné propagandy.²⁵⁹ Úředníci ministerstva vnitra a cenzury mohli zabavovat tiskoviny, jejichž obsah mohl ohrožovat obranu a bezpečnost. Vláda také získala právo určit, že členství v určitých spolicích

²⁵⁶ War Measures Act No. 13 of 1940, čl. 3.

²⁵⁷ War Measures Act No. 13 of 1940, čl. 7.

²⁵⁸ Z řady podrobných regulací lze zmínit především State of Emergency Proclamation No. 201 of 1939, National Emergency Regulation 17 of 1939a National Emergency Regulation 19 of 1939, ale zejména úplnou úpravu provedenou tzv. National Security Regulations (War Measure No. 4 of 1941).

²⁵⁹ Je proto poněkud překvapivé, že vláda byla zejména v počátečním období války poměrně benevolentní k pronacistické propagandě nacionalistické opozice, která je podrobněji popsána shora.

a organizacích bylo neslučitelné se státní službou. Byly zakázány jakékoliv výtržnosti a jiná činnost směřující k narušení povolených shromáždění; mimo zákon se dostal také jakýkoliv nepovolený vojenský výcvik.²⁶⁰ Dále platil zákaz poškozování úředních vývěsek a vylepených oznámení oficiální povahy. Vláda dále mohla omezit nebo zakázat pohyb osob v určitých oblastech důležitých pro obranu Unie. Příslušníci nepřátelských zemí nesměli vlastnit rozhlasové přístroje a nikdo nesměl poslouchat nepřátelské rozhlasové vysílání.²⁶¹ Platila striktní omezení pro držení zbraní, munice a výbušnin. Občané nepřátelských států na Mandátním území Jihozápadní Afrika (pokud nebyli v internaci), se museli zásadně zdržovat pouze v místě svého obvyklého pobytu a jejich pohyb byl vázán na zvláštní povolení.

Delikty proti bezpečnostním opatřením projednávaly soudy ve zrychleném řízení při zjednodušeném dokazování. Porušení bezpečnostních omezení se trestalo pokutami až do výše 200 liber nebo vězením v trvání jednoho roku, resp. v případě nelegálního držení výbušnin až pětiletým vězením. Za sabotážní činnost spáchanou za použití výbušnin byla dolní hranice trestu vězení pět let. V reakci na rostoucí sabotážní aktivitu se zpřísnil postih a v závažných případech sabotáží s použitím výbušnin bylo možné uložit i trest smrti v řízení před zvláštními soudy.²⁶² Soudy ale většinou ukládaly tresty spíše mírnější a tresty smrti (pokud byly vůbec ukládány) byly zmírňovány cestou milosti. S ohledem na to, že naprostou většinu přestupků spočívajících v nezákonném držení zbraní resp. výbušnin a samozřejmě sabotáží spáchali nacionalističtí extrémisté, jejich mírný postih vyvolával nelibost v britské části populace.²⁶³

Nesmírně důležitým opatřením se již počátkem války stalo zavedení cenzury a zřízením Úřadu hlavního cenzora.²⁶⁴ Cenzura se vztahovala nejen na veškerou korespondenci, ale také na veškeré tiskoviny a rozhlasové vysílání a filmovou

---

²⁶⁰ Jak OB, tak některé paravojskové nacionalistické organizace měly tradici vojenských kempů pro africkanskou mládež.

²⁶¹ Účinnost tohoto zákazu byla ale po celou dobu války sporná a řada Afrikánců, včetně těch, co sloužili v UDF pravidelně poslouchala vysílání německé rozhlasové stanice Zeesen, viz kapitolu 8.2.

²⁶² War Measure No. 13 of 1942 (Emergency Regulations to Provide for the Trial of Serious Cases of Sabotage by Special High Courts).

²⁶³ SANDFA, AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS (1940 – 1943) citované shora, SANDFA, Box 23, File I 21(A), Military Censorship Summary No. 48, Deputy Chief Censor Durban (25.8.1942).

²⁶⁴ Proclamation No. 201, 1939 – National Emergency Regulations.

produkcí. Policie a další orgány směly vstupovat do obydlí bez soudního příkazu, provádět prohlídky a zabavovat tiskoviny.²⁶⁵

Pro veškerý vojenský personál platila detailní pravidla, která mj. zakazovala užívání jiných jazyků, než angličtiny nebo afrikánštiny, nařizovala vojákům odesílat jakoukoliv korespondenci pouze prostřednictvím důstojníků pověřených cenzurou a také jim předkládat ve stanovených intervalech své deníky a zápisky soukromé povahy. Vojáci samozřejmě nesměli v korespondenci i v denících uvádět určité informace vojenského charakteru.²⁶⁶

Cenzurní opatření musely dodržovat i civilní osoby nacházející se na území Unie resp. Mandátního území Jihozápadní Afrika. Mimo jiné bylo zakázáno odesílat poštu jinak, než prostřednictvím oficiální poštovní služby a také uvádět informace, jejichž vyzrazení by mohlo ohrozit bezpečnost Unie nebo její válečné úsilí.²⁶⁷ Nicméně cenzura evidovala značný počet porušení těchto zákazů, zejména pokud šlo o informace týkající se pohybu lodí v jihoafrických přístavech, umístění jednotek v Unii a jejich transportu do oblastí zahraničního nasazení. Ve většině případů stačilo ale k nápravě zaslání písemného upozorněním daných osob (*Warning Card*).²⁶⁸

Cenzura korespondence byla nejen nástrojem pro utajení citlivých informací, ale sloužila také (mimo dalších prostředků) k monitorování nálad a morálky obyvatelstva i vojáků.²⁶⁹

8.2 Propaganda

S ohledem na silnou protiválečnou opozici považovala vláda Unie za zásadní získat podporu co největší části obyvatelstva. Podobně jako v letech 1914

---

²⁶⁵ Např. Proclamation No. 201, 1939 – National Emergency Regulations, War Measure No. 4 of 1941, War Measure No. 55 of 1942, War Measure 138 of 1942.

²⁶⁶ SANDFA, AI, GP1, Box 21, File I 19, Important Notice (to Troops Embarking on Ships) – Censorship and Despatch of Correspondence (5.6.1940), Important Notice – Censorship and Despatch of Correspondence (25.6.1940).

²⁶⁷ Viz shora citované regulace.

²⁶⁸ SANDFA, Box 23, File I 21(A), Military Censorship Summaries (Deputy Chief Censor Durban 1942).

²⁶⁹ Různá hlášení vojenské a civilní cenzury citovaná shora.

až 1918 byly vlastní propaganda a boj proti nepřátelské propagandě klíčovými nástroji ovlivňování veřejného mínění. A oficiální místa ke splnění tohoto úkolu zapojila jak tradiční tištěná média, tak média v Jižní Africe relativně nová, např. rozhlasové vysílání a film.

Vláda samozřejmě hodlala pro informování obyvatel i pro svou propagandu využít Jihoafrickou rozhlasovou společnost (*South African Broadcasting Corporation* – SABC) založenou v roce 1936. Nicméně při realizaci tohoto záměru narazila na vážné překážky. Vysílání SABC na počátku války nepokrývalo celé území Unie, většina relací byla v angličtině a kapacity původně určené k přenosu zahraničního vysílání, zejména britské BBC, musely být využívány k poslechu nepřátelského rozhlasu pro potřeby vlády.²⁷⁰ Vysílání vládní propagandy navíc naráželo v SABC na pronacistické a antisemitské postoje části zaměstnanců i na časté námitky ze strany opozičních poslanců. Ti požadovali, aby SABC byla ve svých postojích neutrální a respektovala skutečnost, že velká část koncesionářů je proti válečné politice vlády. Dramaturgie vysílání pak dávala prostor jak vysílání na podporu válečného úsilí a zvyšování morálky obyvatel, tak programům reflektujícím kulturní (a tedy i politické) potřeby Afrikánců.²⁷¹ Účinnost propagandy šířené rozhlasovým vysíláním SABC byla po celou dobu války omezena nedostatkem vysílacího času, malým procentem relací v afrikánštině i technickými omezeními.²⁷²

Podstatně účinnějším nástrojem propagandy se stal tisk. Vláda prostřednictvím Úřadu pro informace (*Bureau of Information* - BOI), zřízeného již v roce 1940 a také Jihoafrické tiskové agentury (*South African Press Association* - SAPA) dodávala nezávislému tisku informace zejména vojenského charakteru, fotografie k otištění i inzerci pro náborové kampaně. Propagandistická oddělení UDF připravovala pro BOI a SAPA podklady v podobě týdenních přehledů o vojenské situaci s pokyny o tom, které události akcentovat a které naopak potlačit.²⁷³

---

²⁷⁰ TEER-TOMASELLI, R.: *In service of Empire: the South African Broadcasting Corporation during World War II*, *Critical Arts*, Volume 28 Issue 6 (2014), s. 882—883.

²⁷¹ Tamtéž: s. 888—889, SANDFA, Box 20, File I 20/E, Broadcast Scripts (listopad 1942).

²⁷² MONAMA: 287—290.

²⁷³ SANDFA, UWH (Civil), Box 270, File B.I.23, Weekly Propaganda Directives, Notes for Press, Broadcast and Censorship Guidance (únor až duben 1942).

Nebylo ale možné zabránit tomu, aby opoziční tisk nevyužil dodané informace k publikování k vládě kritických článků a doplnil je negativními informacemi získanými z vlastních zdrojů, např. z rozhovorů s vojáky. Ozbrojené síly také tiskly svá vlastní periodika určená pro příslušníky UDF, která obsahovala především válečné zpravodajství a propagandistické články zaměřené na posílení morálky vojáků.²⁷⁴

Zřejmě nejslabší bylo propagandistické využití filmu. Vláda ani UDF neměly dostatečné kapacity k vlastní produkci filmů, a tak se musely spoléhat na jejich výrobu soukromými producenty. Výroba propagandistických filmů ale nebyla pro soukromé subjekty dostatečně finančně atraktivní. Navíc většina filmové produkce pro UDF existovala pouze v anglické jazykové verzi a tak její dopad na Afrikance byl omezený. Podobně selhávala propaganda v této oblasti i u domorodých obyvatel, pro které byla filmová představení zejména zdrojem rozptýlení a zábavy. Podstatně lepší účinek měly filmové týdeníky *African Mirror*, které vznikaly v úzké spolupráci s BOI a SAPA a propagovaly různé prvky válečného úsilí.²⁷⁵

Jihoafrická vláda musela také čelit nepřátelské, zejména německé propagandě. Po vypovězení německých diplomatů a internování německých misionářů na začátku války se hlavním nástrojem nepřátelské propagandy v Unii stalo vysílání německého rádia Zeesen v afrikánštině. Jeho relace reagovaly na klíčová aktuální témata jihoafrické politiky a nevynechaly jedinou příležitost ke skandalizování generála Smutse a ostatních vládních a vojenských představitelů.²⁷⁶ Kromě legislativních opatření a následných postihů za jejich porušení²⁷⁷ státní orgány, zejména kontrašpionáž a policie sledovaly nepřátelské rozhlasové relace a navrhovaly náležitou protipropagandu.²⁷⁸ Zejména v prvním období války se propagandistické úsilí vlády formou rozhlasového vysílání soustředilo na korigování příslušných témat odvysílaných rádiem Zeesen, což svědčí o tom, že

---

²⁷⁴ Tamtéž, s. 291—293.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 181—191, SANDFA, Box 20, File I 20/E, Film Scripts (listopad 1942).

²⁷⁶ VAN DER POEL: *Volume VI.*, s. 193, 244, a 497, viz např. SANDFA, UWH (Civil), Box 239, File B.I.1, UWH, Box 243 File B.I.5, UWH (Civil), Box 77, File 249, přepisy vysílání rádia Zeesen (1939—1942).

²⁷⁷ Zakázáno bylo mimo jiné poslouchání nepřátelského rozhlasu a jakékoliv projevy podkopávající válečné úsilí, viz např. War Measure No. 4 of 1941 — National Security Regulations.

²⁷⁸ SANDFA, Box 55, File I(B) 47, Suggestion for Future Functioning of Ic (4.3.1941).

vláda si byla zjevně vědoma popularity tohoto vysílání mezi afrikánskou částí obyvatelstva.²⁷⁹

Účinnost vládní propagandy na morálku obyvatel i vojáků vzbuzuje pochybnosti. Ta byla zásadně ovlivněna nedůvěryhodností různých optimistickým prohlášení na počátku války, kdy informace o úspěších spojenců a jednotek UDF byly vzápětí vyvráceny zprávami o utrpených porážkách, zejména na severoafrickém bojišti. Paradoxně v době, kdy se spojencům začalo dařit a síly Osy byly vytlačeny ze severní Afriky a následně proběhla úspěšná vylodění na Sicílii a v Itálii, se u obyvatel i vojáků objevovaly známky únavy z dlouhotrvající války, nedostatku životních potřeb a odloučení od blízkých. To mělo samozřejmě nepříznivý vliv na veřejné mínění a morálku obyvatel a vojáků UDF. Navíc nelze pominout fakt, že podstatná část obyvatel evropského původu zaujímal k válce nepřátelský postoj již od jejího vypuknutí a že se nedařilo oslabovat účinnost nepřátelské propagandy, zejména vysílání rádia Zeesen.²⁸⁰

8.3 Hospodářství Unie ve válečných letech

8.3.1 Role těžby zlata v meziválečném období

Pro Británii byl v době vypuknutí války hospodářský potenciál Unie podstatně důležitější, než potenciál vojenský. Strukturu hospodářství Unie v předválečném období lze považovat za vyváženou se v zásadě rovnoměrně rozvinutými sektory průmyslové a zemědělské produkce, těžby nerostů a služeb.²⁸¹ Unie byla do značné míry závislá na exportu, když v této oblasti byla jistě zásadní těžba zlata. Před válkou se v Jižní Africe těžila zhruba jedna třetina světové produkce²⁸² a jeho export představoval více než 70 procent veškerého vývozu Unie. Na druhém místě byly nijak překvapivě zemědělské produkty; hodnota zemědělského

---

²⁷⁹ MONAMA: s. 305.

²⁸⁰ Tamtéž: s. 304—313.

²⁸¹ V těsně předválečném období se na národní důchodu Unie podílelo zemědělství přibližně 13%, průmyslová výroba 18%, těžba nerostů 21%, obchod a finanční sektor 16%, služby a veřejný sektor 15% a doprava 7%, viz SANDFA, UWH (Civil), Box 1, *Papers on Aspect of S. A. Economy Before the War written or extracted by J. W. Garmany*, s. 2.

²⁸² NATTRASS, N.: *Economic Growth and Transformation in 1940s*, in *South Africa's 1940s: Worlds of Possibilities*, Dubow, S., Jeeves, A. (Eds), Cape Town, 2005, s. 20.

vývozu ale představovala před válkou pouze zhruba třetinu hodnoty exportu zlata.²⁸³

Ekonomicky velmi efektivní provoz zlatých dolů byl dán nejen příznivými geologickými podmínkami, ale také z nízkými mzdovými náklady.²⁸⁴ To umožnilo vládě podporu ostatních hospodářských odvětví, zejména zemědělství a později i průmyslu, ať již formou daňových zvýhodnění nebo přímých subvencí. Příjmy z těžby zlata zajišťovaly více, než polovinu prostředků pro dovoz surovin a zejména technického vybavení pro ostatní průmyslová odvětví. Zlaté doly byly v meziválečném období také největším příjemcem zahraničních investic, zejména z Velké Británie.²⁸⁵

Značné využitelné zásoby zlata a rozvinutý těžební průmysl tak vytvořily základ ekonomické a fiskální stability Unie během druhé světové války.

8.3.2 Legislativní opatření hospodářské oblasti

Vyhlášení války představovalo zásadní zásah do hospodářství Unie. Vláda musela přijmout řadu opatření k ochraně jihoafrické ekonomiky před důsledky změněných poměrů i k její konverzi pro potřeby válečného úsilí.

Jedním z prvních opatření byla ochrana devizových rezerv nutných pro nákupy vojenského materiálu, surovin a technického vybavení pro průmysl v zahraničí. Již od 9. září 1939 bylo jakékoliv obchodování s cizí měnou, zlatem a poskytování úvěrů do zahraničí nebo v cizí měně vázáno na zvláštní licenci udělovanou ministerstvem financí. Vývoz jakýchkoliv finančních prostředků a zlata byl vázán na zvláštní povolení. Stát měl právo přednostního nákupu cizí měny, zlata a zahraničních cenných papírů. Porušení restrikcí a povinností bylo

---

²⁸³ SANDFA, UWH (Civil), Box 1, *Papers...*, s. 4.

²⁸⁴ V roce 1939 tvořili neevropští zaměstnanci zlatých dolů téměř 87% celkového stavu. Jejich mzdy byly zlomkem mezd evropských zaměstnanců a v letech 1910 až 1939 dokonce (v reálné hodnotě) klesly o 5% (Tamtéž: s. 16—18).

²⁸⁵ Tamtéž: s. 4—8.

trestáno pokutou až 500 liber nebo vězením v délce až 2 let (resp. kombinací obojího).²⁸⁶

Již 14. září 1939 bylo v Unii zavedeno válečné hospodářství.²⁸⁷ Vznikl zvláštní orgán zabývající se kontrolou cen a zásobování, tzv. Národní rada pro kontrolu zásobování (*National Supplies Control Board* - NSCB). Ta fungovala jako poradní orgán Ministra obchodu a průmyslu, který pak mohl na základě doporučení NSCB vydávat již zmíněná opatření s právní silou zákona v oblasti kontroly cen, přidělového systému a dovozu a vývozu zboží. Bylo dále zakázáno hromadit zásoby zboží nad míru obvyklou v mírových dobách. Ceny zboží byly okamžitě (až do vydání specifických opatření) zafixovány na úroveň ze srpna 1939 a jejich překročení bylo sankcionováno pokutami resp. trestem vězení. Vláda měla dále přednostní právo na veškeré dodávky a opci na jakékoliv zboží, které potřebovala pro válečné úsilí resp. pro uspokojení veřejných potřeb za cenu, kterou určila NSCB. Platil také zákaz obchodování s nepřátelskými zeměmi a splácení dluhů jakýmkoliv osobám na území nepřátelských států. K vynucení těchto opatření represivní složky právo prohledávat jakékoliv prostory bez soudního příkazu a byly také zřízeny zvláštní soudy pro projednání deliktů v hospodářské oblasti. Postupně byla na základě tohoto opatření zavedena cenová kontrola a další omezující opatření na řadu komodit i výrobků.²⁸⁸ Další omezení se týkala prodeje a podávání alkoholických nápojů.

Je pochopitelné, že po vyhlášení války se Unie připojila k námořní blokádě Německa a později i Itálie²⁸⁹. Vláda tedy přistoupila k zabavení německého zboží, které se nacházelo na lodích kotvících v jihoafrických přístavech. Toto zboží vláda buď využila pro válečné účely nebo prodala a takto získané prostředky vláda si ponechala.²⁹⁰ Podobně si vláda Unie vyhradila právo zabavit veškeré zboží, které se nacházelo na lodích v jihoafrických přístavech a které potřebovala

---

²⁸⁶ Government Notice (Department of Finance) No. 1386 of 1939 (9.9.1939) - Emergency Finance Regulations a následně War Measure No. 119 of 1942 – Consolidated Emergency Finance Regulations.

²⁸⁷ Proclamation No. 201, 1939 (14.9.1939) – National Emergency Regulations.

²⁸⁸ Např. Proclamations (Department of Commerce and Industries) Nos. 113, 116, 839, 911, 914, 1020, 1112, 1707 (1942).

²⁸⁹ Proclamation No. 145, 1940.

²⁹⁰ Proclamation No. 4, 1940.

pro obranu Unie, její vnitřní bezpečnost nebo válečné úsilí, v tomto případě ale za náhradu.²⁹¹

V souvislosti s rostoucím napětím mezi Londýnem a Tokiem, přistoupila (ač nerada) vláda Unie na podzim roku 1940 také k embargu na vývoz určitých komodit určených britskou vládou do Japonska.²⁹² Po vstupu asijské velmoci do války došlo pochopitelně k okamžitému ukončení jakýchkoliv hospodářských styků.

Po těchto počátečních opatřeních zavedla vláda také regulaci pracovních sil ve všech hospodářských odvětvích určených ministerstvem obrany a zřídila k tomu úřad Inspektora pro pracovní síly (*Cotroller of Industrial Man Power*) a poradní orgán ministra obrany v této oblasti (*Labour Control Board*).²⁹³ Dále platil také bezvýjimečný zákaz stávek a výluk pod hrozbou pokuty až do výše 500 liber resp. vězení v trvání tří let. Veškeré spory mezi zaměstnanci a zaměstnavateli měli řešit rozhodci jmenovaní ministrem práce.²⁹⁴ Nicméně jak je podrobněji popsáno níže²⁹⁵ stávky opakovaně propukaly během celé války.

8.3.3 Válečná ekonomika

Během války zaznamenala ekonomika Unie zcela mimořádný růst. Podobně jako v předválečných letech měla prvořadou důležitost těžba zlata. Velká Británie měla na jihoafrickém zlatu mimořádný zájem a jeho dodávky umožňovaly ostrovní velmoci zejména v prvním období války platit za válečný materiál ze Spojených států. Těžba zlata kulminovala v roce 1941, kdy dosáhla téměř 14,5 milionu uncí.²⁹⁶ Nicméně zdroje pracovních sil pro důlní průmysl byly v Unii omezené a s ohledem na válečné potřeby bylo nutné přesunout jejich část do oblasti těžby železné rudy a rud neželezných kovů, včetně chromu, mědi, vanadu a platiny. To

---

²⁹¹ Proclamation No. 8, 1940.

²⁹² SANDFA, UWH (Civil), Box 117, Různá korespondence mezi vládami Unie a Velké Británie (říjen a listopad 1940).

²⁹³ War Measure No. 6 of 1941 — Control of Industrial Man Power.

²⁹⁴ War Measure No. 145 of 1942 — Settlement of Labour Disputes.

²⁹⁵ Viz kapitolu 8.3.3.

²⁹⁶ DUMETT, R.: *Africa's Strategic Minerals During the Second World War*, The Journal of African History, Vol. 26, No. 4, World War II and Africa (1985), s. 389 – 390.

se samozřejmě projevilo na poklesu těžby zlata, která ale zůstávala stále na úrovni přesahující 12 milionů uncí ročně.²⁹⁷

Války vedla k dosud nebývalému rozšíření průmyslových kapacit Unie. Relativní blízkost, značné zásoby nerostů a velká zemědělská produkce znamenaly, že jihoafrický průmysl byl naprosto klíčový pro zásobování spojeneckých vojsk v severní Africe. Díky dodávkám ze Spojených států v rámci Lend-Lease bylo možné vybavit nové průmyslové kapacity nejnovější technologií. Zásadní překážku při rozvoji válečného průmyslu na počátku války ale představoval nedostatek kvalifikovaných pracovních sil. Ten vláda řešila jak zapojením přibližně deseti tisíc pracovníků státních železnic do výroby munice a oprav válečné techniky, tak programem půlročních kurzů technického vzdělávání pro muže ve věku od šestnácti do čtyřiceti let. Během války válečný průmysl zaměstnával více než 60 tisíc převážně kvalifikovaných pracovníků, což bylo pětikrát více, než v době první světové války.²⁹⁸ Po celou dobu války naráželo ale řešení nedostatku pracovních sil na problém většího zapojení domorodých obyvatel. Vláda v určitém ohledu zmírnila podmínky pro usazování domorodých obyvatel v městských oblastech s rozvíjejícím se válečným a těžebním průmyslem, ale velmi rychle narážela tato migrace na odpor ze strany evropské populace.²⁹⁹

Bez ohledu na určité limity³⁰⁰ dodávala Unie během války významnou část nákladních vozidel, munice, ošacení a další výstroje a také konzervovaných potravin pro spojenecká vojska v severní Africe a později i na ostatních bojištích. Významný byl také fakt, že vybavení a zásobování jednotek UDF zbraněmi (s výjimkou tanků a letadel), dopravními prostředky, municí, výstrojí a potravinami během většiny válečného období bylo zajišťováno z jihoafrických

---

²⁹⁷ Tamtéž: s. 390 – 398.

²⁹⁸ SANDFA, UWH (Civil), Box 239, File B.I.2, Survey of three years war supply (leden 1943).

²⁹⁹ Podrobněji v kapitole 9.1.

³⁰⁰ Úroveň kvalifikace pracovníků a strojního vybavení neumožňovala během války vyrábět např. tanky nebo letadla.

zdrojů.³⁰¹ Průmyslová produkce rostla po celou dobu války a její hodnota se proti předválečnému období více než zdvojnásobila.³⁰²

Během celého válečného období docházelo ke stávkám jak v průmyslu, tak i v zemědělství. A to bez ohledu na skutečnost, že tento prostředek řešení sporů mezi zaměstnanci a zaměstnavateli (stejně jako výluky), byl během války protiprávní.³⁰³ V letech 1939 až 1945 došlo celkem k 356 stávkám, kterých ze zúčastnilo bezmála 80 tisíc zaměstnanců; čtyři pětiny stávkujících byly neevropského původu. Stávky nejvíce postihly těžbu zlata. V tomto odvětví zůstávaly mzdy domorodých dělníků stále na nízké úrovni bez ohledu na rostoucí životní náklady i výnosy zlatých dolů. Stávkové hnutí během válečných let mělo navíc jedno významné specifikum. Více než 50 procent stávkujících evropského původu se účastnilo rasově smíšených stávek, a to především v odvětvích zaměstnávajících ženy, jako např. obchod, potravinářský a oděvní průmysl.³⁰⁴

8.3.4 Válečné výdaje a fiskální stabilita

Unie měla s ohledem na svou politiku neutrality v očekávaném konfliktu s Německem na konci třicátých let velmi malou armádu a tomu odpovídající omezený obranný rozpočet. Její výdaje na ozbrojené síly tvořily ve státním rozpočtu pro fiskální rok 1939/1940³⁰⁵ jen 7 procent celkových veřejných výdajů. Již v následujícím roce tak vláda musela přistoupit ke zvýšení výdajů na obranu na bezmála pětinasobek a tyto výdaje pak během války kontinuálně rostly. Ke konci války se rozpočet na obranu vyšplhal na rekordní částku 143,5 milionu liber (z čehož bylo 5 milionů liber určeno na platby demobilizovaným vojákům), což představovalo 44 procent veškerých veřejných výdajů.³⁰⁶

---

³⁰¹ SANDFA, UWH (Civil), Box 239, File B.I.2, Survey of Three Years War Supply (leden 1943), Extract from the General Smuts broadcast (červen 1943).

³⁰² V posledním předválečném roce byla hodnota průmyslové výroby 141 milionů liber a v roce 1945 činila již 304 milionů liber, viz DE WET, F. a LIEBENBERG, I.: *Conflict and Consequences*, in Reflections on War: Preparedness and Consequences, Potgieter, T. a Liebenberg, I. (Eds), Stellenbosch, 2012, s. 259.

³⁰³ War Measure No. 145 of 1942

³⁰⁴ ALEXANDER, P.: *Workers, War & Origins of Apartheid, Labour & Politics in South Africa 1939—48*, Cape Town, 2000, s. 128—129.

³⁰⁵ Fiskální rok Jihoafrické unie byl stanoven od 1. dubna do 31. března.

³⁰⁶ DE WET: s. 256, SANDFA, Box 2, File TC 4/1, Defence Appropriation for Financial Year 1940-1941, SANDFA, Box 14, File TC 114/2, War Expenses Account 1944-1945.

Nárůst výdajů na obranu kryla vláda z části zvláštním zdaněním zlatých dolů, zvýšením nepřímých daní a zavedením dovozních cel na některé výrobky. Jihoafrické vládě se díky výnosům ze zdanění těžby zlata podařilo již počátkem války splatit veškeré mezinárodní půjčky na londýnském finančním trhu a další státní dluhopisy a půjčky během války, kterými financovala více než polovinu svých válečných výdajů, byly upisovány v Unii.³⁰⁷ Celkové rozpočtové výdaje během válečných let dosáhly částky 436 milionů liber, z nichž 236 milionů bylo financováno státním dluhem. Na druhou stranu dokázala vláda během války akumulovat devizové a zlaté rezervy v objemu více než 200 milionů liber, což jí umožnilo v poválečném období bez větších problémů hradit své zahraniční závazky.³⁰⁸

Nedostatek kvalifikovaných pracovních sil vedl během války k tlaku na zvýšení mezd. To spolu s nedostatkem zboží během války vedlo k nebezpečným inflačním tlakům, které ohrožovaly fiskální stabilitu země. Vláda proto již počátkem války zavedla řadu opatření v oblasti kontroly cen, postihům šmeliny a také stanovením povinnosti pro zaměstnavatele poskytovat zaměstnancům nad rámec mzdy příspěvky na životní náklady v sociálně odůvodněných případech. Navíc obyvatele motivovala k akumulování úspor a upisování válečných dluhopisů, čímž odčerpávala určitý objem peněz z oběhu. Tak se inflaci s výjimkou roku 1942, kdy dosáhla 8,42 procenta, podařilo udržet na přijatelné úrovni necelých pěti procent ročně.³⁰⁹

Jihoafrická unie se stala významným příjemcem pomoci v rámci Lend-Lease jak pro UDF, tak pro civilní sektor. Po většinu války se vojenské dodávky uskutečňovaly prostřednictvím Velké Británie podle jejích smluv s USA z let

---

³⁰⁷ SANDFA, UWH (Civil), Box 239, File B.I.2, Minister of Finance Jan Hofmeyr Address on the Budget for the Fiscal Year 1942/1943 (25.2.1942).

³⁰⁸ ROBERTSON, H. M.: *The War and the South African Economy*, The South African Journal of Economics, Volume 22, No. 1, (březen 1954), s. 104—105.

³⁰⁹ DE WET: s. 260, SANDFA, UWH (Civil), Box 239, File B.I.2, Transcript of the address by the Minister of Finance Jana Hofmeyr „A Burden of Higher Living Costs“ (31.7.1941), Transcript of the Article „Union Must Avoid Inflation“, the Star (29.7.1941).

1941 a 1942.³¹⁰ Od února 1944 pak byly dodávky pro UDF realizovány na základě přímých objednávek z jihoafrické strany podle zvláštní smlouvy o Lend-Lease uzavřené mezi vládami Unie a USA. Finanční břemeno spojené s programem Lend-Lease bylo sice značné, ale během války bylo alespoň částečně kompenzováno dodávkami z Unie pro americké ozbrojené síly v rámci Reverse Lend-Lease. Po skončení války byly jednotky UDF vybaveny z velké části moderní americkou vojenskou technikou a průmyslové podniky používaly nejnovější americké strojní vybavení, ale vládu čekala povinnost uhradit Spojeným státům závazky z Lend-Lease.

Jednání byla poměrně obtížná, protože obě strany měly o částce, kterou Unie dlužila velmi rozdílné představy. Nutno poznamenat, že Jihoafričané především odmítali uznat jakékoliv závazky za vojenské dodávky realizované před únorem 1944 se zdůvodněním, že jde o britský závazek a že vláda Unie za technické vybavení jednotek již zaplatila Velké Británii. Tyto platby byly určeny mezivládními dohodami mezi Unii a Velkou Británií a činily až jeden milion liber měsíčně.³¹¹

Bez ohledu na počáteční rozpory se podařilo zástupcům vlády Jihoafrické unie dohodnout s USA finální dohodu o finančním vypořádání. Dne 27. března 1947 byly mezi diplomatickou misí Unie a americkým ministerstvem zahraničí vyměněny diplomatické nóty, které Unii zavazovaly uhradit vládě Spojených států částku 100 milionů dolarů,³¹² a to polovinu do 30 dnů a druhou část do 180 dnů od účinnosti dohody. Unie si mohla ponechat veškeré vybavení, které se v té době nacházelo v jejím držení s výjimkou námořních plavidel. Nutno poznamenat, že Jihoafričanům se podařilo významně snížit původní několikanásobný požadavek americké strany. Při jednání zástupci Unie především využili faktu, že většina vojenských dodávek, která v rámci Lend-Lease směřovala do Unie resp. pro UDF, byla dodána prostřednictvím Velké Británie a přes snahu britské vlády přenést

---

³¹⁰ SANDFA, Box 10, File TC 109/1, Agreement between the governments of the United Kingdom and the United States of America on the principles applying to mutual aid in the prosecution of the war against aggression of 24th of February, 1942, , Memorandum on principles of the U.S. Lend-Lease Act (18.9.1942).

³¹¹ SANDFA, Box 8, File TC 106/1, Minutes of the meeting of the Defence Finance Committee (nedatováno, pravděpodobně podzim 1944),

³¹² V tehdejším kurzu přibližně 25 milionů liber.

část finančního břemene na Unii nebylo možné dostatečně přesně určit jihoafrický podíl.³¹³

Z války vyšla Jižní Afrika nejen se silnou a modernizovanou ekonomikou, ale (a to lze považovat za zcela zásadní) také finančně stabilní. Výše státního dluhu z období války nedosahovala ani 16 procent HDP³¹⁴ a navíc se vládě podařilo akumulovat značné devizové prostředky a zásoby zlata, které jí umožnily nejen uhradit závazky vůči vládě Spojených států za dodávky v rámci Lend-Lease, ale i realizovat potřebné nákupy v zahraničí a zajistit stabilitu měny v poválečném období.

8.4 Demobilizace a péče o veterány

Podobně jako vlády jiných válčících států, stála i ta jihoafrická před ekonomickým a sociálním problémem spojeným s návratem vojáků do civilního života. Vědoma si tohoto velkého úkolu, vláda již během války začala pracovat na opatřeních směřujících k finanční pomoci demobilizovaným vojákům i pomoci při zajištění bydlení a zaměstnání.

Ministr sociální péče a demobilizace představil již 28. dubna 1944 v parlamentu plán na finanční výpomoci demobilizovaným vojákům. Finanční příspěvky spolu s některými naturálními plněními měly veteránům pomoci v období těsně po demobilizaci, kdy řada z nich měla problémy se získáním zaměstnání a obecně i s návratem do civilního života. Částky byly odstupňovány podle rasového hlediska, Evropané dostali jednorázovou výpomoc ve výši 250 liber nebo zvýhodněnou půjčku 1.250 liber, u barevných resp. Asiatů činily tyto částky 150 resp. 750 liber a u domorodců 100 resp. 500 liber. Tato finanční výpomoc byla ale určena jen pro potřebné veterány a neměli na ni nárok ti, kteří se mohli okamžitě

---

³¹³ SANDFA, Box 11 File TC 109/8, Notes exchanged between the Legation of the Union of South Africa and the State Department of the United States of America (27.3.1947), SANDFA, Box 11 File TC 109/18, Correspondence between the government of the Union of South Africa and the Legation of the Union of South Africa in Washington (květen 1946 až únor 1947).

³¹⁴ Zadlužení Velké Británie v roce 1946 přesáhlo 250 procent HDP, viz <http://www.parliament.uk/business/publications/research/olympic-britain/the-economy/some-total/>, [cit. 12.7.2016].

vrátit do svého zaměstnání (zejména státní zaměstnanci). Veteránům měla být dále poskytnuta další pomoc při hledání zaměstnání, získání kvalifikace a vysokoškolského vzdělání.³¹⁵ Vláda dále na podzim roku 1944 zřídila zvláštní orgán, Demobilizační direktorát (*Directorate of Demobilisation*), který měl distribuovat finanční výpomoc resp. půjčky a pomáhat veteránům při hledání zaměstnání, aniž by ale přebíral funkce ostatních příslušných institucí, zejména UDF a ministerstva sociálních věcí a demobilizace. Následně byla zřízena i síť středisek, tzv. *Dispersal Depots*, které měly na starosti pracovní uplatnění veteránů.³¹⁶

Bez ohledu na ujištění ze strany vlády, vyjadřovala řada vojáků obavy o svůj osud po propuštění z UDF.³¹⁷ Jejich obavy se nakonec ukázaly jako částečně oprávněné. V první řadě měli vojáci pocit, že nebyli demobilizováni a repatriováni zpět do vlasti dostatečně rychle po skončení války. V některých případech propukly i vzpoury, z nichž neznámější byla ta, ke které došlo na základně Helwan v Egyptě v srpnu 1945.³¹⁸ Po návratu do Jižní Afriky pak pro veterány největší problém představovalo nalezení zaměstnání a důstojného bydlení ně i pro jejich rodiny.

Sociální rozměr demobilizace určoval také to, že na počátku války byli vojáci evropského původu rekrutováni především z chudších venkovských oblastí, ale již během roku 1942 byl tento zdroj doplňování ozbrojených sil vyčerpán. Nábor se soustředil na muže z městských oblastí, zejména na ty, kteří měli kvalifikaci v oborech, které mohly UDF využít. Šlo zejména o mechaniky, elektrikáře a řidiče.³¹⁹ Ti se samozřejmě chtěli vrátit na svá původní místa, která ale během války obsadili (často neevropští) pracovníci, kteří vojáky nahradili. Navíc řada

---

³¹⁵ SANDFA, Box 15, File TC 200/1, Financial Assistance Scheme (27.3.1944), Union of South Africa – Summary of Gratuities and Benefits for Ex-Volunteers Decided upon by the Government (27/4/1944), Secretary for Finance – Comments on the Demobilization Committee Report (18/5/1945), OOSTHUIZEN, F.: *Demobilisation and the Post-War Employment of the White Union Defence Force Soldiers*, Militaria, Vol. 23, Issue. 4 (1993), s. 32.

³¹⁶ SANDFA, Box 7, File TC 100/2, Defence Finance Committee – Minutes of the Meeting held on 14th November, 1944, ALEXANDER: s. 100.

³¹⁷ Např. SANDFA, Box 23, File I 21(A), Military Censorship Summary No. 50 (Deputy Chief Censor Durban – 11.11.1942).

³¹⁸ ROOS, N.: *The Springbok and the Skunk: War Veterans and the Politics of Whiteness in South Africa during the 1940s and 1950s*, Journal of Southern African Studies, Vol. 35, Issue 3, September 2009, s. 648.

³¹⁹ ROOS: s. 646.

veteránů, kteří původně pocházeli z venkova, se stěhovala do měst, kde si hledala obživu, což dále zvyšovalo poptávku po pracovních místech ve městech.³²⁰

Vláda sice již v roce 1944 prosadila zákonnou úpravu, která zásadně garantovala navrátilcům opětné přijetí na místo, které v souvislosti s vojenskou službou opustili, ale pouze za mzdu, která danému vojákovvi náležela před nástupem do služby v UDF.³²¹ Je pochopitelné, že taková platová úroveň nebyla s ohledem na inflaci během válečných let dostatečná. Vláda také pro veterány vyhradila kolem 11 tisíc pracovních míst ve veřejných službách. Bez ohledu na veškeré obtíže a stížnosti ze strany bývalých vojáků byla činnost Demobilizačního direktorátu poměrně úspěšná a odhaduje se, že s jeho pomocí našlo práci více než 150 tisíc veteránů.³²²

Velké problémy byly také v oblasti bydlení. Během války se zvýšil počet domorodých obyvatel ve městech o více než půl milionu³²³ a navíc se v podstatě zastavila výstavba obytných budov, když omezené lidské a materiální kapacity byly využívány pro rozvoj a provoz válečné ekonomiky. Tak v roce 1945 chybělo v Unii kolem 130 tisíc obytných domů a bytová krize byla taková, že parlament přijal zákonnou úpravu, která umožňovala orgánům veřejné moci při budování obytných domů vyvlastňovat pozemky a stavební materiál a povolat k práci na veřejných projektech příslušné pracovní síly.³²⁴ Přesto bylo řešení bytové krize pomalé a řada veteránů a jejich rodin byla nucena žít v nedůstojných podmínkách.³²⁵

Významnou roli při pomoci bývalým vojákům při zajišťování jejich sociálních potřeb, v jednání s vládou a místními úřady hráli veteránské organizace, zejména *Springbok Legion* a *Memorable Order of Thin Hats* (MOTHs). První ze zmíněných organizací byla rasově nesegregovaná, radikální a její vedení bylo již

---

³²⁰ Z demobilizovaných vojáků evropského původu celých 42 procent projevilo zájem o práci v průmyslu, 11 až 13 procent chtělo zůstat v UDF nebo pracovat u policie, v ostatních oblastech šlo o jen o jednotky procent, viz Report of the South African National Conference on the Post—War Planning of Social Welfare Work (Pretoria, Government Printer, 1944), s. 105—106, cit. v ROSS: s. 647.

³²¹ Soldiers and War Workers Employment Act No. 40 of 1944.

³²² ROOS: s. 652.

³²³ Některé zdroje uvádějí nárůst až o 800 tisíc domorodých obyvatel.

³²⁴ Housing (Emergency Powers) Act No. 45 of 1945.

³²⁵ ROOS: s. 655.

koncem války pod vlivem komunistů. Soustředila se především na snahu prosadit spravedlivé podmínky pro všechny veterány, zejména v hospodářské oblasti, a tak byla resp. chtěla být jakýmsi odborovým svazem veteránů se socialistickým programem. V omezeném rozsahu legie také veteránům pomáhala při zajištění zaměstnání.³²⁶ Řadu bývalých vojáků evropského původu ale socialistický a rasově univerzální program *Springbok Legion* neoslovoval a svoji šanci cítili právě v rasové segregaci resp. svém zvýhodnění proti ostatním etnikům. Ti se ve velkém počtu pak stávali členy *MOTHs* resp. místních organizací, tzv. *Shellholes*,³²⁷ které se soustředily na konkrétní pomoc veteránům při shánění zaměstnání, bydlení, finanční podpoře při studiu a podobně.³²⁸

Ještě větším těžkostem než veteráni evropského původu, čelili demobilizovaní příslušníci neevropských etnik. Jakkoliv vláda ani Demobilizační direktorát nepřiznávaly žádnou diskriminaci, zástupci domorodých bývalých příslušníků UDF byli jiného názoru. Namítali zejména, že bílí zaměstnavatelé se zdráhají zaměstnat domorodé bývalé vojáky, protože po vojenské službě jsou „příliš chytří“ a že ani vláda nevyužívá dostatečně potenciál, kterým tito domorodci, navyklí z armády na disciplínu a řád, disponují. Tento potenciál se podle nich mohl nejlépe uplatnit v policejních složkách, ostatní mohli díky svým návykům sloužit jako příklad a vést mladé domorodé zaměstnance v ostatních oborech.³²⁹ Jisté ovšem je, že pro vládu neměla péče o domorodé veterány zdaleka takovou důležitost, jako v případě veteránů evropského původu.

Bez ohledu na skutečnost, že úsilí vlády generála Smutse při zajištění zaměstnání pro evropské veterány bylo v zásadě úspěšné, tento úspěch byl jen krátkodobý. Již v roce 1948 se projevilo zpomalení ekonomiky a nárůst nezaměstnanosti mezi „bílymi“ Jihoafričany.³³⁰ Podstatnější změny pro veterány ale přišly po nástupu nacionalistů k moci po volbách v roce 1948. Vítězná HNP byla v době války v opozici a především počátkem války se vymezila proti Smutsově podpoře

---

³²⁶ ROOS: s. 648—651.

³²⁷ *MOTHs* vznikl po první světové válce. Název jejich místních organizací lze přeložit jako „díra po granátu“ a evokoval dobu první světové války, kdy krátery na bojišti poskytovali vojákům úkryt před nepřátelskou palbou.

³²⁸ ROOS: s. 656—659.

³²⁹ Conference Held on Demobbing of Native Soldiers, Rand Daily Mail (10.9.1945).

³³⁰ OOSTHUIZEN: s. 38.

válečného úsilí protihitlerovské koalice. Hrdost na účast ve válce a oceňování zásluh těch, co v této válce aktivně sloužili, již nebyly součástí nového politického kurzu.

8.5 Domorodá většina během války

Hned po vyhlášení války Německu vyjádřila řada organizací zastupujících domorodce na území Unie svou loajalitu koruně a jihoafrické vládě. Africký národní kongres (*African National Congress – ANC*) chápal válku jako příležitost k emancipaci domorodého obyvatelstva Unie a apeloval na oficiální místa, aby domorodcům bylo nejen umožněno sloužit se zbraní v ruce, ale aby v souvislosti s válkou došlo k jejich zapojení do politického života Unie.³³¹ A skutečně nástup Smutsova válečného kabinetu v roce 1939 a jeho následná politika vzbudily v domorodých reprezentacích oprávněné naděje na zlepšení poměrů.

V první řadě tyto naděje vzbuzovala sama osoba nového premiéra. Generál Smuts nepovažoval „bílé“ obyvatele Unie za nadřazené domorodcům, ale věřil v možnosti konsenzuálního soužití mezi dvěma hlavními etniky při postupném vzdělávání, kulturním rozvoji a zlepšování podmínek domorodců, ke kterému budou napomáhat „bílé“ Jihoafričané. Tento koncept, který nazval „svěřenstvím“ (*trusteeship*) stál mezi nacionalistickou afrikánskou ideologií a myšlenkou rovnosti ras, který prosazovala většina domorodých reprezentací.³³² Během války si generál Smuts také velice cenil služby domorodých vojáků v pomocných službách. Služba desítek tisíc domorodců v pomocných jednotkách UDF byla podle něj prostředkem, který umožní domorodým vojákům získat díky výcviku a vojenské disciplíně a v neposlední řadě i možnosti sloužit mimo Unii nové dovednosti a zkušenosti.³³³

---

³³¹ NAR, Vol. 2214, Ref. 78/224, Letter ANC to Col. Denys Reitz, Minister for Native Affairs (9.9.1939), African Ministers' Association, Message of Loyalty to Government through Minister of Native Affairs (nedatováno, pravděpodobně počátek září 1939), Prime Minister Office to the Secretary to the Governor General (9.11.1939).

³³² VAN DER POEL: *Volume VI*, s. 331–343, SANDFA UWH (Civil), Box 239, file B.I.2, Social and Economic Planning Council – Opening Address by Field-Marshal J. C. Smuts (9.6.1942).

³³³ VAN DER POEL, *Volume VI*, s. 366.

Mezi první pozitivní signály patřilo především uvolnění režimu migrace domorodců do průmyslových městských oblastí. Vlád k tomuto postupu vedla především zvýšená poptávka po pracovních silách ve válečném a zejména těžebním průmyslu. Během války tak počet domorodců v městských oblastech dosáhl téměř 1,7 milionu.³³⁴

V září 1942 vznikla Rada pro sociální a ekonomické plánování (*Social and Economic Planning Council*), která měla připravit pro vládu návrhy na zlepšení v hospodářské a sociální oblasti a připravit koncepty budoucího rozvoje. Ve svém projevu ke členům právě zřízené rady Smuts označil za hlavní problémy Unie mimo jiné napětí mezi rasami a neutěšený stav životních podmínek chudých domorodců i Evropanů. Tento projev, ve kterém zazněla výzva k uvolnění (ale nikoli odstranění) bariér mezi domorodci a Evropany, vyvolal v domorodých Jihoafričanech mnohé naděje.³³⁵ Zmíněná rada pak pro kabinet připravila mnohá doporučení v sociální oblasti a vláda následně částečně zlepšila platové podmínky, veřejnou zdravotní péči i penzijní pojištění a podporu v nezaměstnanosti.³³⁶

K podstatnějším reformám, které by významněji zlepšily postavení domorodců ale bohužel nedošlo. Masivní nárůst počtu domorodců v městských aglomeracích, zejména v Johannesburgu, vedl k opětovnému zavedení přísné kontroly plnění podmínek pro usídlení a následná protestní kampaň (tzv. *Anti-Pass Campaign*)³³⁷ a výzvy vládě nepřinesly změnu. Kumulovaly se také sociální problémy. Domorodí přistěhovalci bydleli v naprosto nevyhovujících podmínkách a navíc se pro ně určené oblasti (zejména v Johannesburgu) nacházely daleko od jejich pracovišť. Domorodí dělníci proto byli odkázáni na veřejnou dopravu. Zvyšování jízdného pak vedlo k řadě bojkotů a protestů, nedostatek vhodného bydlení pak ke squattingu. Mzdy domorodých dělníků, zejména v těžebním průmyslu, byly tak

---

³³⁴ DAVENPORT: s. 354, ROOS: s. 649.

³³⁵ SANDFA UWH (Civil), Box 239, file B.I.2, Social and Economic Planning Council – Opening Address by Field-Marshal J.C. Smuts (9.6.1942).

³³⁶ DAVENPORT: s. 354—355.

³³⁷ Tato kampaň směřovala ke zrušení zvláštních průkazů (*passes*), kterými museli domorodci prokazovat své oprávnění pobývat v městských oblastech. Rada domorodců, kteří se začátkem války odstěhovali do měst, tyto průkazy neměla a tak jim hrozila deportace zpět na venkov.

nízké, že nedostačovaly ani k pokrytí ani základních životních potřeb,³³⁸ což vedlo k mnoha desítkám stávek a často i k násilnostem.³³⁹

Bezpochyby nejvýznamnější organizací sdružující domorodce byl v době druhé světové války ANC, jehož prezidentem se v prosinci 1940 stal Alfred Bitini Xuma.³⁴⁰ ANC se v tomto období soustředil na legální formy činnosti, zejména se spoléhal na jednání s vládou ať již přímo nebo prostřednictvím tzv. Sboru domorodých zástupců (*Natives Representative Council - NRC*)³⁴¹, peticemi a pokojnými protesty.³⁴² ANC se pod Xumovým vedením také zaměřil na formulování vize podoby Unie po skončení války. Dne 14. prosince 1943 uveřejnil ANC prohlášení s názvem „Požadavky Afričanů v Jižní Africe“ (*Africans' Claims in South Africa*), které primárně oslovovalo jihoafrickou vládu, jakkoliv adresováno bylo všem obyvatelům Unie.³⁴³ Tento politický manifest byl výsledkem činnosti osmadvacetičlenného výboru v jehož čele stál Xuma a na jehož činnosti se podíleli zástupci různých politických, náboženských a profesních organizací zastupujících zájmy domorodých obyvatel Unie. Prohlášení se z velké části opíralo o text Atlantické charty podepsané 14. srpna 1941 a o připravovanou Chartu lidských práv. Manifest vycházel z univerzálního pojetí lidských práv, jehož logickým důsledkem byla rovnoprávnost ras v Unii. Ale i když jeho jazyk byl spíše umírněný a vyzýval k dialogu mezi vládou a zástupci domorodého obyvatelstva, Smutsova vláda manifest jednoznačně odmítla jako nerealistický a propagandistický.³⁴⁴

Na přelomu let 1943 až 1944 vznikla v rámci ANC tzv. Liga mladých (*ANC Youth League*) tvořená mladými vzdělanými členy ANC. V březnu 1944 liga

---

³³⁸ Na to poukazoval i generál Smuts, viz např. VAN DER POEL: *Volume VI*, s. 341, SANDFA UWH (Civil), Box 239, file B.I.2, Social and Economic Planning Council – Opening Address by Field-Marshal J. C. Smuts (9.6.1942).

³³⁹ NAR, File SAP 15/34/46, Strikes and Labour and Industrial Disputes, Police Reports (1939—1945), DAVENPORT: s. 356.

³⁴⁰ Alfred Bitini Xuma (1893—1962), jihoafrický lékař, učitel a politik, v letech 1940—1949 zastával funkci prezidenta ANC.

³⁴¹ NRC byl zřízen v roce 1936 na základě zákona o zastoupení domorodců (*Representation of Natives Act No 12 of 1936*). Neměl ale žádnou legislativní nebo výkonnou moc a měl pouze právo vyjadřovat se k zákonům a dalším záležitostem, které se týkaly domorodců.

³⁴² DAVENPORT: s. 361—363.

³⁴³ Archiv ANC, *Africans' Claims in South Africa*, (14.12.1943), dostupné na: <http://www.anc.org.za/show.php?id=4474>, [cit. 12.7.2016].

³⁴⁴ DAVENPORT: s. 236.

uveřejnila svůj manifest, jehož hlavním tématem byla jednota všech organizací sdružujících nebo reprezentujících domorodce jako nutná podmínka úspěchu emancipačních snah. Liga kritizovala izolované násilné akce a jako formu boje za zlepšení podmínek domorodců prosazovala masové koordinované protesty, bojkot a pasivní resistenci. Liga si vzala za úkol vypracovat ideologický a programový základ tohoto boje.³⁴⁵ Mezi představitele této skupiny, která měla být ekvivalentem Bondu v domorodém hnutí, patřil také Nelson Mandela a vůdčí osobnosti ligy pak koncem 40. let hrály významnou roli ve vedení ANC.³⁴⁶

O zlepšení poměrů domorodých obyvatel se snažily také některé skupiny či instituce, na jejichž činnosti se podíleli „bílí“ liberálové, jako např. Přátelé Afriky (*Friends of Africa*) nebo Jihoafrický institut rasových vztahů (*South African Institute of Race Relations*). Jejich snahy apelovat na vládu (jak v parlamentu, tak osobními intervencemi) a tak lepší postavení domorodých obyvatel, zejména v sociální a zaměstnanecké oblasti, ale během války vycházely naprázdno.³⁴⁷

Podstatně radikálnější domorodou reprezentaci představovala Komunistická strana Jižní Afriky (*Comunist Party of South Africa – CPSA*). Zpočátku války CPSA podobně jako jiné komunistické strany kritizovala vstup Unie do války proti Německu. V té době byli jihoafričtí komunisté málo početní a v podstatě bez vlivu. Situace se ale zásadně změnila po vstupu Sovětského svazu do války. CPSA opustila protiválečnou rétoriku a jejím hlavním zájmem se stala práce v odborech.³⁴⁸

Nárůst počtu domorodých dělníků během války a potřeba řešit jejich mzdové a sociální požadavky, vedly ke masivnímu zvýšení počtu členů odborů. CPSA se již před válkou účastnila dění v odborovém hnutí a tak mohla tyto zkušenosti během války naplno využít. Komunisté navíc spojili svou práci v odborech s organizováním místních protestů týkajících se zejména bydlení a dopravy. Do konce války se CPSA podařilo ovládnout vedení většiny odborových organizací

---

³⁴⁵ Archiv ANC, ANC Youth League Manifesto, dostupné na: <http://www.anc.org.za/show.php?id=4439&t=The%20Early%20Years>, [cit. 12.7.2016].

³⁴⁶ DAVENPORT: s. 363—364.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 401—405, VAN DER POEL: *Volume VI*, s. 323—324, 401—405.

³⁴⁸ DAVENPORT: s. 363.

sdužujících domorodé (ale také „bílé“) dělníky a stála za organizováním většiny stávek, bojkotů a protestních akcí. Na druhou stranu CPSA narazila při šíření myšlenky proletářské revoluce i při boji proti rasové segregaci na opatrnost a konzervativismus většiny domorodých odborářů. Roli v tom hrála především skutečnost, že nově vzniklé dělnictvo mělo ve 40. letech ještě velmi silné vazby k venkovskému prostředí s tradičním hodnotovým systémem. Proto se bez ohledu na nepopiratelný vzestup v rámci odborového hnutí nestala CPSA ve 40. letech masovou politickou stranou.³⁴⁹ Přes mnohé názorové rozdíly komunisté spolupracovali s Xumovým ANC a zejména s Ligou mladých a někteří z jejich vedoucích představitelů se koncem války dostali do vedení ANC.³⁵⁰

8.6 Pegging Act

V Unii žila také další významná neevropská menšina, kterou tvořili Indové usídlení především v provinciích Natal a Transvaal.³⁵¹ Historie jejich usídlení v Jižní Africe sahá až do počátku 60. let devatenáctého století, kdy do Natalu dorazila první vlna Indů z Madrasu, kteří pracovali převážně na plantážích cukrové třtiny. Po nich pak následovali další přistěhovalci z indického subkontinentu a před druhou světovou válkou pak jejich počet dosáhl téměř dvou set tisíc osob, což představovalo přibližně dvě procenta populace Unie.³⁵²

Během války se hlavním tématem pro indickou menšinu stal tzv. *Pegging Act*.³⁵³ Vláša tímto zákonem řešila problém pronikání indické komunity do tradičně „bílých oblastí“ v provinciích Natal a Transvaal, na který poukazovaly různé iniciativy obyvatel evropského původu.³⁵⁴ Zákon o tři roky prodlužoval stávající moratorium na nabývání nemovitostí Asiaty v oblastech obývaných většinou Jihoafričany evropského původu v provincii Transvaal a zaváděl obdobné

---

³⁴⁹ FORTESCUE, D.: *The Communist Party of South Africa and the African Working Class in the 1940s*, The International Journal of African Historical Studies, Volume 24, No. 3 (1991), s. 481—512.

³⁵⁰ DAVENPORT: s. 363.

³⁵¹ Šlo o relativně heterogenní skupinu tvořenou různými etniky z tehdejší britské Indie, tj. z dnešní Indie, Pakistánu a Bangladéše.

³⁵² The 1936 Census of the Union of South Africa, Population, Index Volume 9, No. 3 (červenec 1943), s. 153.

³⁵³ Trading and Occupation of Land (Transvaal and Natal) Restriction Act No. 35 of 1943.

³⁵⁴ NAR, File 101/74, Volume 4, Encroachment by Indians into European Residential Areas, různá korespondence, DAVENPORT: s. 367.

moratorium nově v provincii Natal, kde ale toto moratorium působilo oboustranně, tj. vztahovalo se i na nabývání nemovitostí Evropany v oblastech s indickou většinou.

Proti návrhu zákona protestoval ze všech členů kabinetu pouze ministr financí a místopředseda vlády Jan H. Hofmeyr,³⁵⁵ který svůj nesouhlas vyjádřil i veřejně, přestože ho premiér žádal o zdrženlivost.³⁵⁶ Smuts byl zcela přesvědčený, že v této věci je nutné vyhovět požadavkům „bílých“ obyvatel Durbanu, kteří měli obavy z indické infiltrace. Premiér měl pro bohaté Indý, kteří (jak Smuts uvedl) „*své neprávem nabyté zisky neinvestují do válečných půjček, ale do nákupů nemovitostí od bílých a tak vyvolávají obavy o budoucnost evropské civilizace v Jižní Africe*“, jen slova pohrdání.³⁵⁷ Reprezentace indické komunity v provincii Natal (*Natal Indian Congress – NIC*) proti tomuto zákonu důrazně protestovala a k protestům se přidala i indická vláda. Po vleklých jednáních mezi zástupci vlády a NIC byla dne 18. dubna 1944 v Pretorii uzavřena dohoda, podle které byla platnost zákona pozastavena a „mezirasové“ nemovitostní transakce podléhaly schválení nezávislou radou složenou ze dvou zástupců Evropanů, dvou zástupců Indů a jednoho nezávislého předsedy. Ústupek „bílým“ obyvatelům Durbanu pak představovalo ustanovení dohody, které umožňovalo vládě provincie Natal, aby stanovila svým nařízením omezení pro usídlování Indů v určitých částech Durbanu. Ani to ale nepřineslo vyřešení problému, protože všechny tři návrhy těchto nařízení NIC odmítl jako odporující dohodě z Pretorie a Indie v listopadu 1944 dokonce přijala reciproční opatření směřující proti Jihoafričanům usídleným v Indii. Otázky, které měl *Pegging Act* vyřešit, zaměstnávaly Smutse a jeho vládu až do roku 1946, kdy byl přijata nová zákonná úprava (*Asiatic Land Tenure and Indian Representation Act No. 28 of 1946*).³⁵⁸

---

³⁵⁵ Jan Hendrik Hofmeyr (1894—1948), jihoafrický politik, intelektuál, v letech 1939 až 1948 byl ministrem financí a ministrem školství, v letech 1943 až 1948 navíc také místopředsedou vlády. Během války se stal nejbližším spolupracovníkem generála Smutse a nebyť předčasně smrti v prosinci 1948, stal by se pravděpodobně Smutsovým nástupcem v čele Sjednocené strany.

³⁵⁶ VAN DER POEL, *Volume VI*: s. 422—423.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 425—426.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 506, 511, 515, 528 a 545, DAVENPORT: s. 366—369.

8.7 Unie na sklonku války

V roce 1945 byla Jihoafrická unie jinou zemí, než na počátku války. Na politické scéně dominovala Sjediněná strana vedená premiérem dvou válečných kabinetů pětasedmdesátiletým generálem Smutsem a nacionalistická opozice byla zatlačena do pozadí. Země prošla rychlou industrializací a stav veřejných financí, které měl na starosti ministr financí a Smutsův blízký spolupracovník Jan Hofmeyr, byl uspokojivý. Účast ve válce byla sice nákladná, ale cena, kterou musela Unie zaplatit, byla zejména díky výnosům z těžby zlata poměrně přijatelná. Lidské ztráty ani materiální škody, které Unie během války utrpěla, nebyly na rozdíl od jiných válčících států, nijak devastující. Smutsovo rozhodnutí postavit se nacismu po boku Velké Británie a dalších spojenců a v tomto postoji vytrvat i přes nepříznivý počáteční vývoj válečné situace získal Unii nezanedbatelný morální kredit na mezinárodní scéně.

Válka ale přinesla také zvýšené napětí mezi „bílou“ menšinou a domorodou většinou resp. dalšími neevropskými etniky v Unii. Jak ukázal pozdější vývoj mezi lety 1945 a 1948, řešení, která Smuts a Sjediněná strana nabízeli, neuspokojila ani jednu ze zúčastněných stran. Válka také přinesla zásadní změnu mezinárodního postavení Velké Británie, jejíž podpora během války byla úhelným kamenem Smutsovy politiky. Jakkoliv Británie vyšla z války jako jedna z vítězných mocností, její postavení jako světové velmoci se chýlilo ke konci, což pochopitelně oslabovalo Smutsovu pozici. Tato situace byla naopak příznivá pro konsolidovanou nacionalistickou opozici s jejím programem osamostatnění Jižní Afriky.

9 Poválečné období

9.1 Problémy soužití ve městech

Během války do měst a přiléhajících průmyslových oblastí, zejména v okolí Johannesburgu přesídlilo několik set tisíc domorodých dělníků a příslušníků jejich rodin. Politika vlády, která dočasně uvolnila tuto migraci, dostala tuto část domorodé populace mimo kontrolu státní moci, zejména ministerstva pro domorodé záležitosti (*Department of Native Affairs*). Nekontrolované rozšiřování oblastí s domorodým osídlením v okolí velkých měst, protesty domorodců proti podmínkám, ve kterých museli žít a pracovat, ale i protesty ze strany Evropanů učinili z řešení této situace prvořadý úkol Smutsovy vlády.

Proto parlament na návrh vlády přijal v květnu 1945 Konsolidovaný zákon o domorodcích v městských oblastech (*Natives (Urban Areas) Consolidation Act No. 45 of 1945*), který obsahoval novou komplexní úpravu postavení domorodých a barevných obyvatel ve městech. Byl především založen na zásadním oddělení oblastí osídlených domorodým obyvatelstvem od ostatního území, přičemž rozdělení městských aglomerací ponechával v pravomoci městských samospráv. Rasová segregace pak byla zajištěna nejen zákazem usídlování domorodců v „evropských“ částech měst (a naopak), ale také zákazem nabytí nemovitostí jiným, než usídleným etnikem. Každý domorodec, který se nelegálně usídlil mimo oblast určenou pro domorodce, mohl být deportován a soudně stíhán.³⁵⁹

Zákon dále stanovil povinnou registraci domorodých mužů, kteří pracovali a žili v hornických a průmyslových oblastech. Ti pak prokazovali své oprávnění pobývat v takových oblastech zvláštními identifikačními průkazy, které museli mít stále u sebe.³⁶⁰ Ani takový průkaz ale nezajišťoval možnost trvalého usídlení v dané oblasti. Pokud počet domorodých mužů v určitém místě přesahoval odůvodněné potřeby dolů nebo průmyslových podniků, mohli být „nadbyteční“

³⁵⁹ Natives (Urban Areas) Consolidation Act No. 25 of 1945, čl. 6—9, čl. 14.

³⁶⁰ Povinnost nosit s sebou identifikační průkazy se ale zásadně nevztahovala na barevné muže (míšence), Natives (Urban Areas) Consolidation Act No. 25 of 1945, čl. 43.

domorodí muži i se svými rodinami deportováni na základě rozhodnutí generálního guvernéra (na návrh ministra pro domorodé záležitosti). Seznamy deportovaných připravovaly orgány místní samosprávy. Toto opatření mělo odstranit potenciální sociální a kriminální problém, který představovala přítomnost dlouhodobě nezaměstnaných a jejich rodin.³⁶¹

Policie mohla také vyhledávat, zatýkat a předvést na místní úřad jakéhokoliv domorodce, který byl podle názoru policisty nezaměstnaný resp. neměl legitimní zdroj obživy a taková osoba mohla být okamžitě deportována. Dále mohl být uložen také zákaz vycházení v nočních hodinách a byla zavedena částečná prohibice pro domorodé obyvatelstvo.³⁶²

Ucelená právní úprava postavení domorodých obyvatel Unie ve městech přijatá v roce 1945 přinesla opět utužení režimu migrace a usídlování domorodců. Vláda jasně demonstrovala, že není nakloněna liberalizaci poměrů, ve kterou během války doufaly domorodé reprezentace. Zákon zejména principálně nepřipouštěl trvalé usídlení domorodců ve městech a jejich pobyt vázal na pracovní poměr. Politika vlády v této oblasti ale problémy nevyřešila a konflikty v městských oblastech se dále vyostřovaly a kulminovaly již následujícího roku při velkého hornické stávce.³⁶³

9.2 Indická otázka

Indická otázka zaměstnávala Smutse po podstatnou část prvního poválečného roku. Smuts byl značně frustrovaný tím, že ani *Pegging Act*, ani následná dohoda z Pretorie v roce 1944, nepřinesly vyřešení konfliktu mezi indickou menšinou a Evropany v provincii Natal. Vláda byla pod tlakem jak ze strany v Natalu usídlených Evropanů,³⁶⁴ tak od indické menšiny podporované indickou vládou. V tomto konfliktu se Smuts nakonec rozhodl neustupovat Indům v otázce dalšího

---

³⁶¹ Natives (Urban Areas) Consolidation Act No. 25 of 1945, čl. 23, čl. 28.

³⁶² Natives (Urban Areas) Consolidation Act No. 25 of 1945, čl. 29, čl. 31—35.

³⁶³ Viz kapitolu 9.4.

³⁶⁴ Např. NAR, File 101/74, Vol. 4, File: M360: různá korespondence (srpen 1944 až prosinec 1945), Sunday Times (9.7.1944), Indian Views (12.9.1945).

územního rozšiřování jimi obydlených oblastí. Již během války projevoval jen málo sympatií pro jejich požadavky a tlak ze strany indické vlády jeho averzi vůči Indům jen prohloubil. Indickou infiltraci na východním pobřeží afrického kontinentu navíc považoval za hrozbu křesťanské západní civilizace v tomto regionu.³⁶⁵

Smuts tedy přistoupil k autoritativnímu řešení a prosadil nový zákon,³⁶⁶ který v ničem neustupoval v zásadní otázce, tj. nabývání nemovitostí Indů v oblastech mimo jejich současné legální usídlení. Podobně jako v roce 1943 v souvislosti s *Pegging Act* i v tomto případě se Jan Hofmeyr postavil proti a i tentokrát nebyl úspěšný.³⁶⁷ Zákon, záhy Indů označovaný jako *Ghetto Act* konzervoval status quo indického osídlení v Durbanu a dalších oblastech provincií Natal a Transvaal po neomezenou dobu. Nová právní úprava sice Indům výměnou za omezení v oblasti nabývání nemovitostí nabídla širší zastoupení v parlamentu,³⁶⁸ to ale tuto menšinu nijak neuspokojilo. Ústupky ohledně zastoupení Indů v parlamentu Unie i v provinciích zase vyvolaly nepříznivou reakci v řadách Evropanů.³⁶⁹

Bylo zřejmé, že vláda je v této věci na straně „bílých“ Jihoafričanů a že Indové se nedomohou splnění svých požadavků na úplné zrovnoprávnění s „bílou“ populací Unie. NIC tedy reagoval kampaní pasivní rezistence a zvýšeným tlakem na vládu Unie prostřednictvím Indie, a to i na půdě OSN.³⁷⁰ Okolo dvou tisíc Indů bylo uvězněno za obsazení prázdných budov v oblastech vyhrazených pro Evropany. *Ghetto Act* měl také jeden neočekávaný efekt, když vedl k užší spolupráci mezi indickými a domorodými představiteli. Organizace sdružující Indů v obou zmíněných provinciích v březnu 1947 podepsaly s ANC deklaraci o společném postupu.³⁷¹

---

³⁶⁵ VAN DER POEL, J.: *Selections from the Smuts Papers, Volume VII*, Cambridge 1973, s. 46—47, s. 86

³⁶⁶ Asiatic Land Tenure and Indian Representation Act No. 28 of 1946.

³⁶⁷ VAN DER POEL: *Volume VII*, s. 49.

³⁶⁸ Nadále Indové volili tři členy poslanecké sněmovny a dva senátory a měli také nárok na dva členy provinčních parlamentů v Natalu a Transvaalu.

³⁶⁹ DUBOW, S.: *Smuts, the United Nations and the Rhetoric of Race and Rights*, *Journal of Contemporary History*, Volume. 43, No. 1 (leden 2008), s. 67.

³⁷⁰ Viz kapitulu 9.3.

³⁷¹ DAVENPORT: s. 369.

9.3 Unie a Organizace spojených národů

Vnitřní poměry v Unii se staly tématem také na půdě nově vzniklé Organizace spojených národů. Jihoafrický premiér, který hrál důležitou roli při formování meziválečné Společnosti národů, se po váhání rozhodl zúčastnit se konference, která se konala v San Franciscu od 25. dubna do 26. června 1945 a v jejímž závěru zástupci zúčastněných států podepsaly Chartu spojených národů.³⁷² Generál Smuts, který byl členem komise pracující na textu Charty spojených národů, byl frustrován pomalým postupem prací, ale zejména tušil nebezpečí pro Unii vyplývající z formulací zabývajících se lidskými právy.³⁷³ Toto tušení se ukázalo jako naprosto opodstatněné.

Jakkoliv se Smuts osobně podílel na formulování preambule Charty spojených národů, která výslovně zmiňovala lidská práva, chápal tato práva daleko omezeněji, než bylo univerzální pojetí, které zastávala většina dalších účastníků konference. Připomeneme-li, jak příkře Smuts odmítl návrh ANC na dialog na základě manifestu „*Africans' Claims in South Africa*“ z roku 1943 vycházejícího z Atlantické charty,³⁷⁴ nepřekvapí nás, že v ani v roce 1945 jeho pojetí lidských práv neznamenal rovnost všech obyvatel Unie.³⁷⁵

Smuts věřil, že jeho pověst jednoho z vůdců svobodného světa z doby válečného zápasu s nacismem ho uchrání od veřejné kritiky Unie na půdě OSN a že se mu podaří oddělit vnitřní záležitosti Unie od jejího mezinárodní postavení. Jak se ale záhy ukázalo, měl se dočkat velkého zklamání. Již na prvním zasedání Valného shromáždění OSN v New Yorku v říjnu 1946 se jihoafrická politika rasové segregace stala předmětem velké kritiky. Vedoucí indické delegace Vijaya L.

---

³⁷² Smuts byl v roce 1945 pravděpodobně posledním vrcholným politikem, který stál u zrodu Společnosti národů a tak považoval za svou morální povinnost zúčastnit se také založení nové mezinárodní organizace, přesto že cítil, že politická situace v Unii si vyžadovala jeho přítomnost doma, viz. VAND DER POEL: *Volume VI*, s. 526—527.

³⁷³ Tamtéž: s. 533—534.

³⁷⁴ Viz kapitolu 8.5.

³⁷⁵ DUBOW: *Smuts...*, s. 63—64.

Pandit³⁷⁶ sklídila potlesk, během projevů, jejichž hlavním terčem se stal o několik měsíců dříve schválený *Ghetto Act*.³⁷⁷

Politika rasové segregace byla také jedním z důvodů proč Smuts nezískal podporu Spojených států pro svůj návrh na připojení Mandátního území Jihozápadní Afrika k Unii a proč musel použít nevybíravý nátlak na britskou delegaci, aby tento návrh podpořila. Přes veškeré naděje, které vkládal do své osobní prestiže, OSN nakonec anexi jihozápadní Afriky neschválila.³⁷⁸

Smuts věřil v bohuľibost svého záměru zabránit rozšiřování indické komunity na východním pobřeží Unie (i celé Afriky) a považoval indickou vládu za pokryteckou, když kritizovala rasovou segregaci a sama vládla v zemi, ve které jsou existuje diskriminace a segregace jednotlivých vrstev obyvatel. Jeho postoje ale nezískaly na půdě OSN podporu a Unie se již od počátku existence této mezinárodní organizace dostávala do izolace.³⁷⁹

Smutsův neúspěch na půdě OSN byl nejen jedním ze signálů, že jeho pojetí diplomacie a suverenity států patří minulosti, ale také představoval porážku, která se nepříznivě odrazila na jeho postavení na politické scéně Unie.³⁸⁰ Otevření otázky rasové segregace bylo jenom začátkem kritiky poměrů v Unii na půdě OSN. Tato kritika nakonec vyústila v ustavení komise, která ve své zprávě z roku 1953 konstatovala, že politika rasové segregace v Jihoafrické Unii porušuje principy Charty spojených národů, které je Jihoafrická Unie signatářem.³⁸¹

---

³⁷⁶ Jejím bratrem byl první indický premiér Jawaharlal Nehru.

³⁷⁷ Tamtéž: s. 66—67, VAN DER POEL: *Volume VII*, s. 101—102.

³⁷⁸ HENSHAW, P.: *South African Territorial Expansion and the International Reaction to South African Racial Policies, 1939 to 1948*, South African Historical Journal, Volume 50, Issue 1, (2004), s. 70—72, VAN DER POEL: *Volume VII*, s. 113, ANDERSON, C.: *International Conscience, the Cold War, and Apartheid: The NAACP's Alliance with the Reverend Michael Scott for South West Africa's Liberation, 1946-1951*, Journal of World History, Volume. 19, No. 3, New Histories of the United Nations (září 2008), s. 300—301.

³⁷⁹ HENSHAW: s. 68, VAN DER POEL: *Volume VII*, s. 102, 113, 116, 126.

³⁸⁰ DUBOW: *Smuts...*, s. 66—67, 71—72, VAN DER POEL: *Volume VII*, s. 116, 163—164.

³⁸¹ I když je nutné poznamenat, že komise hodnotila právní a faktický stav, který v Unii panoval v době, kdy u moci byla již Národní strana vedená dr. Malanem, viz Report of the United Nations Commission on the Racial Situation in the Union of South Africa, dostupné na: <http://www.aluka.org/action/showMetadata?doi=10.5555/AL.SFF.DOCUMENT.puun1953003>, [cit. 12.7.2016].

9.4 Hornická stávka roku 1946

Během válečných let došlo nejen k velkému nárůstu počtu domorodých a barevných pracovníků v průmyslu, ale také (jak bylo zmíněno shora) k velkému zvýšení jejich odborové organizovanosti. Na sklonku války tak Výbor neevropských odborů (*Council of Non-European Trade Unions – CNETU*) evidoval na 158 000 členů.³⁸² S rozmachem odborového hnutí během válečného období souvisí také pokračující stávky po roce 1945. Nejvíce zasaženým odvětvím byl těžební průmysl, který tradičně zaměstnával největší počet špatně placených domorodých dělníků.

V reakci na pokračující stávky vláda prosadila v parlamentu prodloužení platnosti jejich nezákonnosti³⁸³ a nadále nepřiznávala odborům sdružujícím neevropské pracovníky právo účasti na kolektivním vyjednávání. Spolu se zaměstnavateli také odmítala většinu platových požadavků domorodců. A tak přestože již v roce 1944 doporučila tzv. Landsdownova komise podstatnější zvýšení hornických platů, jak vláda tak Komora těžebního průmyslu (*Chamber of Mines*) akceptovala tyto návrhy jen z malé části.³⁸⁴

Již počátkem roku 1946 hlásila policie násilné protesty horníků v oblasti East Rand východně od Johannesburgu, kterých se účastnilo několik tisíc protestujících a které si vyžádaly nejen desítky zraněných z řad horníků i policie, ale i několik mrtvých protestujících.³⁸⁵ Napětí mezi domorodými horníky a zaměstnavateli se vystupňovalo poté, co Komora těžebního průmyslu odmítla s odborovým svazem sdružujícím domorodé horníky o jejich mzdových požadavcích vůbec jednat s poukazem na to, že tento svaz nemá nutný *locus standi*.

---

³⁸² LICHTENSTEIN, A.: *The Hope for White and Black? Race, Labour and the State in South Africa and the United States, 1924-1956*, Journal of Southern African Studies, Volume. 30, No. 1, Special Issue: Race and Class in South Africa and the United States (březen 2004), s. 137.

³⁸³ Podle *War Measure Act No. 13 of 1940* byla platnost zákonných opatření vydaných za války omezena na šest měsíců po ukončení válečného stavu. Vláda ale v rámci poválečné obnovy prosadila prodloužení zákazu stávek podle *War Measure No. 145 of 1942*.

³⁸⁴ DAVENPORT: s. 355—356.

³⁸⁵ NAR, File 15/9/46 (SAP), Office of the District Commandant Boksburg: Riot: Modder East Natice Compound: Benoni: 6th March, 1946 (7.3.1946).

V reakci na tuto situaci začalo dne 4. srpna 1946 stávkovat přibližně 70 000 horníků v oblasti East Rand.³⁸⁶ Vláda sice v reakci na stávkou vytvořila výbor složený ze čtyř ministrů, který měl komunikovat s odbory i s vlastníky dolů zasažených stávkou, současně ale vydala policii pokyn zasáhnout s největší rozhodností. Střety se stávkujícími (při kterých policie neváhala použít nejen obušky, ale i střelné zbraně) si vyžádaly několik desítek mrtvých a mnoho zraněných v řadách horníků. CNETU vyzval své členy ke generální stávce, ale tato výzva nenašla potřebnou odezvu a policii se po necelých dvou týdnech podařilo stávkující pacifikovat a obnovit ve většině dolů normální provoz. Bezpečnostní složky provedly také razii v domorodé hornické odborové centrále a v ústředí komunistické strany; několik desítek osob z řad odborových a komunistických předáků bylo obžalováno z podněcování k nezákonné stávce.³⁸⁷ NRC v reakci na brutální potlačení stávky a razii v odborové centrále obvinil vládu z věrolomnosti a 15. srpna rozhodl, že se až do odvolání nebude scházet. Současně přijal rezoluci, v níž vyzval vládu, aby zrušila veškerá rasová omezení a pohrozil generální stávkou.³⁸⁸

Vládě se sice podařilo hornickou stávkou poměrně brzy potlačit a nedošlo k rozšíření násilných protestů do jiných oblastí, ale byl vážně narušen její dialog s domorodou reprezentací, který se stal důležitou součástí Smutsovy vnitřní politiky. NRC činila vládu odpovědnou za oběti na životech během stávky a požadovala zrušení veškeré rasové segregace. Zastupující premiérem Janem Hofmeyrem³⁸⁹ se s NRC sice sešel, ale odsoudil stávkou a striktně odmítl jakékoliv požadavky na uznání práva domorodých odborů na kolektivní vyjednávání i požadavky politického charakteru.³⁹⁰ Jedním z důsledků drastického potlačení hornické stávky v roce 1946, ale také neschopnosti odborů sdružujících neevropské dělníky prosadit své požadavky, byl dramatický počet členů koncem 40. let a následná marginalizace této části odborového hnutí.³⁹¹

---

³⁸⁶ DAVENPORT: s. 358.

³⁸⁷ Tamtéž, Rand Daily Mail, The Star (8.—17.8.1946).

³⁸⁸ Rand Daily Mail (16.8.1948), VAN DER POEL, *Volume VII*, s. 82.

³⁸⁹ Generál Smuts v této době zastupoval Jihoafrickou Unii na Pařížské mírové konferenci. Pro zajímavost lze uvést, že Smuts byl jediný, kdo se jako vrcholný představitel státu účastnil obou Pařížských mírových konferencí.

³⁹⁰ DAVENPORT: s. 359.

³⁹¹ V roce 1949 už CNETU evidoval pouhých 21 tisíc členů, viz LICHTENSTEIN: s. 137.

Na závěr lze poznamenat, že stávkové hnutí nebylo výlučně spojeno jen s domorodými dělníky. Stávkovali také „bílé“ horníci a v období před rokem 1948 shromáždění stávkujících příležitostí pro politickou agitaci HNP.³⁹² V omezeném rozsahu se zúčastnili také stávky v roce 1946 a vymohli si (na rozdíl od domorodých horníků) určité zvýšení platů.

9.5 Faganova komise

Ve snaze dobrat se řešení cestou reformy zákonů upravujících postavení domorodců ustavila vláda v srpnu 1946 pětičlennou komisi, jejímž předsedou se stal soudce Henry Allan Fagan.³⁹³ Faganova komise dostala od vlády zadání doporučit změny v legislativě i v oblasti praktických opatření, které měly zlepšit situaci domorodých dělníků v městských a průmyslových oblastech a čelit problému nekontrolované masové migrace.

Po téměř dvouleté činnosti vypracovala Faganova komise svou zprávu, v níž doporučila vládě liberální přístup ve většině problémů, kterými se zabývala. Především navrhla nahradit stávající systém identifikačních průkazů opravňujících k pobytu a pohybu v určitých oblastech systémem dobrovolné registrace v rámci sítě pracovních úřadů. Tato registrace by byla nutná pro získání práce v dané oblasti. Dále komise doporučila stabilizovat pracovní síly usídlením rodin domorodých dělníků v oblastech s pracovními příležitostmi. Tím se mělo zabránit stále nekontrolované migraci převážně mužů mezi domorodými rezervacemi a průmyslovými a městskými oblastmi. Konečně komise navrhovala státní koordinaci řešení otázky důstojného bydlení pro usídlené domorodce. Nezpochybovala sice, že tato otázka je v pravomoci místních samospráv, ale poukazovala na fakt, že ve většině případů pro splnění tohoto úkolu postrádají místní orgány dostatečné nástroje a prostředky, kterými naopak disponuje Národní komise pro výstavbu (*National Housing and Planning Commission*). Ta měla

³⁹² Viz např. NAR, File 2/2/47 (SAP), South African Police, Office of the Deputy Commissioner, Transvaal Division, Pretoria, Report on Miners' Strike, Klerksdorp (14.2.1947).

³⁹³ Oficiální název komise zněl „*Commission of Enquiry into Operation of Natives (Urban Areas) Act*“, tedy šlo o vyšetřovací komisi, která měla zkoumat fungování zmíněného zákona.

koordinovat využití domorodých pracovních sil a distribuci stavebního materiálu pro výstavbu obydlí pro domorodce jak ve městech, tak v domorodých rezervacích. Všechna tato opatření směřovala primárně k odstranění hlavního problému, kterým byla nekontrolovaná migrace domorodců na území Unie i území pod správou koruny (*High Commission Territories*).³⁹⁴

Jisté je, že Smuts v době, kdy působila Faganova komise, odmítal jakékoliv požadavky na odstranění rasové segregace a politickou emancipaci domorodců, jak navrhovala NRC. Na druhou stranu jeho představě o budoucím rasovém soužití mezi Evropany a domorodci závěry Faganovy komise do značné míry konvenovaly. Byl mimo jiné ochotný se zabývat návrhem, jenž v únoru 1947 předložila Margaret Bellinger (senátorka za domorodce) a který předpokládal podobné reformy, jaké navrhovala Faganova komise.³⁹⁵

I když se nabízí otázka, zda by tento, na jihoafrické poměry liberální a pokrokový dokument, Smutsova vláda uvedla v život, opatření doporučená Faganovou komisí neměla ve skutečnosti šanci na realizaci. Konečná zpráva byla vyhotovena až 19. února 1948, tedy těsně před volbami, v situaci, kdy si Sjednocená strana nemohla dovolit jakékoliv riskantní kroky, které by jí mohly stát hlasy voličů.

Po volbách se politika v oblastech, které Faganova komise tak důkladně prozkoumala, ubírala jiným směrem. V roce 1947 iniciovala HNP vznik své vlastní, tzv. Sauerovy komise, která měla formulovat cíle a prostředky budoucí politiky rasového soužití. Paul Sauer vyšel z premisy, že hlavním cílem politiky rasového soužití je zajistit „přežití“ Afrikánců. Komise svou zprávu, kterou založila nejen na expertíze vybraných afrikánských akademiků, církevních špiček a žurnalistů, ale i na názorech několika set místních představitelů HNP, publikovala koncem roku 1947.³⁹⁶ V ní označila důslednou rasovou segregaci (apartheid) jako základní prostředek rasové politiky a odvolala se v tomto směru na Bohem danou rozdílnost jednotlivých etnik, kterou je nutné respektovat. Na

---

³⁹⁴ NAR, File 632/313, Commission of Enquiry into Operation of Natives (Urban Areas) Act (Fagan Commission), DAVENPORT, s. 360—361.

³⁹⁵ VAN DER POEL: *Volume VII*, s. 123, DAVENPORT: s. 360.

³⁹⁶ GILJOMEE, H.: *The Making of Apartheid Plan, 1929—1948*, Journal of Southern African Studies, Volume 29, No. 2 (červen 2003), s. 389—390.

druhé straně komise uznávala, že z praktických (zejména ekonomických) důvodů bude zavedení naprosté rasové segregace postupné. Hlavním okamžitým opatřením pak měla být důsledná kontrola a omezování počtu domorodců v městských oblastech a další opatření proti migraci domorodých obyvatel z venkova, která způsobovala nedostatek pracovních sil na afrikánských farmách. Dále zpráva doporučovala vyloučení neevropských etnik z politického zastoupení v Unii a vytvoření konsolidovaného systému rezervací pro domorodé obyvatelstvo.³⁹⁷

9.6 Volby roku 1948

Rok 1948 byl rokem voleb do poslanecké sněmovny. Podobně, jako o pět let dříve, šlo především o volební zápas mezi Sjednocenou stranou, která byla od roku 1943 hegemonem politické scény a HNP. Své dosavadní pozice v poslanecké sněmovně hájily také Strana práce a Strana dominia. Poslední stranou, která měla reálnou šanci uspět, byla Afrikánská strana Hertzogova následovníka Nicolaase Havengy.

HNP v čele s dr. Malanem zahájila svou kampaň již počátkem roku. Hlavní tématem bylo rasové soužití a otázka budoucího postavení neevropských menšin. Obě strany volebního zápasu si uvědomovaly, že jde o středobod budoucího uspořádání poměrů v Jižní Africe. Nicméně v řešení tohoto problému se Sjednocená strana a HNP diametrálně lišily.

Přesto, že jeho politika byla založena na rasové segregaci a dominanci „bílých“ Jihoafričanů, věřil Smuts v konsensuální soužití, určitou formu dialogu mezi vládou evropskou menšinou a zástupci domorodců (zejména NRC) a postupnou integraci domorodců. V jeho představách měli Evropané s křesťanskou láskou domorodce vést a pečovat o jejich rozvoj.³⁹⁸ Byl také proti zásahům do omezeného zastoupení neevropských etnik v poslanecké sněmovně a senátu Unie,

³⁹⁷ DAVENPORT: s. 373—374, POSEL, D.: *The Meaning of Apartheid before 1948: Conflicting Interests and Forces within the Afrikaner Nationalist Alliance*, Journal of Southern African Studies, Volume 14, No. 1 (říjen 1987), s. 136—138, GILIOME: s. 389—390, Rand Daily Mail (26.2.1948).

³⁹⁸ Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, 20.1.1948, sl. 89—90.

protože je považoval za nebezpečné pro vztah vzájemné důvěry mezi vládou a domorodými reprezentacemi. Ve značné míře to platilo i pro indickou menšinu v Unie, jakkoliv Smuts pro její požadavky neměl zdaleka tolik pochopení.³⁹⁹

Malanova HNP považovala smířlivý postoj Smutsovy vlády vůči neevropským etnikům za krajně nebezpečný. Požadovala, aby zrušení jakékoliv zastoupení neevropanů v poslanecké sněmovně, aby bylo eliminováno nebezpečí jejich vlivu na politický systém Unie. Místo dialogu, byl jejím programem apartheid, tj. naprostá rasová segregace ve všech oblastech.⁴⁰⁰ V opačném případě, jak argumentoval dr. Malan, by během 25 až 30 let došlo k tomu, že v Unii budou dominovat domorodci.⁴⁰¹

Oba tábory se při své argumentaci zaštiťovaly křesťanskými hodnotami. Smuts považoval apartheidní pojetí segregace za odporující křesťanským zásadám, pro HNP byl naopak apartheid přirozený a jediný způsob ochrany identity Afrikanců jako vyvoleného národa a v širším pojetí i evropských křesťanských hodnot. V tomto postoji se mohla opřít o jednu z bašt Afrikanství, Holandskou reformovanou církev (*Nederduitse Gereformeerde Kerk* – NGK), k níž se hlásilo více než 40 procent „bílých“ Jihoafričanů. NGK zavedla důslednou rasovou segregaci při praktikování víry již ve 40. letech a mnoho jejich duchovních bylo členy HNP.⁴⁰²

Zvláštní pozornost věnovaly oba soupeřící tábory otázce mezinárodního dopadu rasové otázky. Zatímco pro Smutse a jeho spojence byla kritika Unie za rasovou segregaci na půdě OSN důvodem pro liberální a civilizovaný způsob řešení tohoto problému, pro HNP to byl důkaz jak neschopnosti vlády obhájit rasovou

---

³⁹⁹ Tamtéž, sl. 79—84.

⁴⁰⁰ Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, 29.1.1948, sl. 413.

⁴⁰¹ Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, 20.1.1948, sl. 62—78. Byla to nechtěně prorocká slova. Bez ohledu na realizaci Malanova politického programu po roce 1948, se za 46 let konaly v Jižní Africe první všerasové všeobecné volby.

⁴⁰² Viz prameny citované shora, RITNER, S. R.: *The Dutch Reformed Church and Apartheid*, Journal of Contemporary History, Volume 2, No. 4, Church and Politics (říjen 1967), s. 20, 24—28.

segregaci, tak zasahování vnějších sil včetně komunistů (sic!) do vnitřních záležitostí Unie.⁴⁰³

Jakkoliv byla HNP reprezentantem především Afrikánců, bylo pro ni důležité, aby získala hlasy i britských voličů. Proto součástí jejího programu se proto stala také naprostá rovnost mezi oběma skupinami „bílých“ Jihoafričanů ve všech oblastech života, i když pozdější vývoj ale ukázal, že tento slib nemínila HNP dodržet.⁴⁰⁴ Sjedenocená strana se pak obracela na britské voliče s negativní propagandou, když například tvrdila, že dr. Malan a řada dalších kandidátů HNP jsou tajnými členy Bondu, organizace, jejímž cílem je afrikánská dominance v Unii.⁴⁰⁵

Jak Sjedenocená strana, tak HNP si uvědomovaly důležitost partnerů pro volební koalici. Záhy ale z politické scény zmizel jeden z možných Smutsových spojenců a koaliční partner z prvního válečného kabinetu, Strana dominia. Již koncem ledna se tato strana rozštěpila poté, co z ní odešli čtyři významní poslanci na protest proti tomu, že předseda strany plukovník Stallard podpořil návrh HNP na další omezení zastoupení domorodců a indické menšiny v poslanecké sněmovně.⁴⁰⁶ Tito čtyři poslanci pak neúspěšně kandidovali jako nezávislí.

Dalším možným partnerem Sjedenocené strany byla Afrikánská strana Nicolaase Havengy, se kterým Smuts jednal o předvolební koalici. Nicméně ke své škodě generál Smuts nevěřil ve volební potenciál Afrikánské strany a jednání tedy neskončila uzavřením dohody. Afrikánská strana bez ohledu na osobní animozity mezi Havengou a Malanem vytvořila koalici s HNP.⁴⁰⁷ Jako jediný spojenec tak Sjedenocené straně zůstala Labour Party, její koaliční partner z období války.

Předvolební odhady jak v Jižní Africe, tak ve Velké Británii hovořily o velmi pravděpodobném, pokud ne o jistém vítězství koalice Sjedenocené strany a Labour Party. I při malé volební účasti měla tato Sjedenocená strana získat 76 mandátů,

---

⁴⁰³ Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, 20.1.1948, sl. 68 a 80, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, 29.1.1948, sl. 411, 419.

⁴⁰⁴ Tamtéž, sl. 422.

⁴⁰⁵ Cape Times (19.5.1948, 20. 5.1948, 22.5.1948), The Star (25.5.1948)

⁴⁰⁶ Rand Daily Mail (27.1.1948, 30.1.1948).

⁴⁰⁷ DAVENPORT: s. 371.

Labour Party pak nejméně 7.⁴⁰⁸ Tyto predikce také do jisté míry potvrzovaly i prozatímní volební výsledky vyhlášené den po skončení voleb, kdy ale stále chyběly výsledky z přibližně poloviny volebních obvodů. Alarmující ale bylo, že podle prvních výsledků získávala Sjednocená strana mandáty na úkor malých stran a nezávislých kandidátů, ale ne na úkor nacionalistů a v některých obvodech její kandidáti s nacionalisty prohráli.⁴⁰⁹ 28. května, dva dny po konání voleb, bylo jasné, že premiérem vedená koalice Sjednocené strany a Labour party utrpěla těsnou porážku a že novou vládu sestaví HNP a Afrikánská strana. Smutsova koalice sice získala v celonárodním měřítku podstatně více hlasů, než její soupeř, ale díky systému poměrného zastoupení jednotlivých provincií Unie to stačilo pouze na 71 mandátů a nacionalisté se tak mohli těšit ze zisku 79 mandátů, což jí zaručovalo většinu potřebnou k sestavení vlády.⁴¹⁰

Pro Sjednocenou stranu byl volební výsledek šokující o to víc, že generál Smuts neobhájil svůj mandát a aby mohl dále zasedat v poslanecké sněmovně musel přijmout nabídku na poslanecký mandát, který mu uvolnil jiný člen Sjednocené strany, který byl zvolen v Pretorii.⁴¹¹

Příčin Smutsovy volební porážky bylo hned několik a je obtížné, ne-li nemožné, určit jednu rozhodující. Jisté ovšem je, že pro řadu voličů byl přístup stávajícího kabinetu k rasové otázce příliš liberální a že značnou část hlasů ztratila Sjednocená strana v Natalu díky vleklému problému s indickou komunitou. Dalším faktorem byla nepochybně potřeba změny respektive „únava voličů ze Smutse“, který byl ve vrcholných vládních funkcích dlouhých 15 let.⁴¹²

Stranou nelze ponechat také skutečnost, že HNP připravila podstatně lepší předvolební kampaň založenou na aktivní práci místních organizací, jejichž strukturu do značné míry převzala od OB. S tím kontrastoval někdy až letargický přístup Sjednocené strany, jejíž kampaň byla založena převážně na

---

⁴⁰⁸ The Star (22.5.1948), WADDY, N. L.: *The fork in the road? British reactions to the election of an apartheid government in South Africa*, May 1948, *Historia*, Volume 55, Issue 1 (květen 2010), s. 79.

⁴⁰⁹ The Star (27.5.1948).

⁴¹⁰ Podrobnější výsledky voleb dostupné na: http://africanelections.tripod.com/za.html#1948_House_of_Assembly_Election, [cit. 12.7.2016].

⁴¹¹ Cape Times (28.5.1948), The Star (1.6.1948).

⁴¹² V letech 1933 až 1939 byl prvním místopředsedou vlády, The Times (26.5.1948).

dobrovolnících.⁴¹³ Energická agitace HNP zejména v posledních dvou měsících před 26. květnem kontrastovala s pasivním přístupem Sjedenocené strany, které se dostala do naprosté defenzívy.⁴¹⁴ Navíc ve snaze získat co nejvíce hlasů i od Britů, HNP záměrně potlačila některá kontroverzní témata, zejména vyhlášení republiky.⁴¹⁵

Bez ohledu na tyto dílčí, i když podstatné faktory, se stala ústředním tématem předvolebního boje otázka budoucího uspořádání rasového soužití. Je ale nutné poznamenat, že není správné, dívat se na předvolební prezentaci programu apartheidu perspektivou následujícího vývoje, který přinesl represivní stát tvrdě potlačující jakékoliv projevy nesouhlasu. Rozhodující hlasy ve volbách roku 1948 získal program, který proti Smutsovu programu postupné asimilace postavil vizi oddělení etnik k uchování jejich „Bohem dané jedinečnosti“. Program HNP nabídl řešení napětí mezi „bílymi“ a domorodými Jihoafričany v jejich oddělené existenci při respektování kulturních odlišností a převzal i Smutsův koncept svěřenství (*trusteeship*) zmíněný shora. Takovýto obecný princip pochopitelně oslovil různé skupiny voličů, pro které znamenal rozdílné věci.⁴¹⁶

9.7 Nový kabinet – nový směr

Designovaný premiér dr. Malan sestavil svůj kabinet až na jednu výjimku ze členů HNP. Touto výjimkou byl předseda koaliční Afrikánské strany Nicolaas Havenga, který se po téměř devítileté přestávce vrátil na post ministra financí.⁴¹⁷ Ve svém prvním rozhlasovém projevu k národu 2. června 1948 nový předseda vlády nastínil klíčové teze politiky nového kabinetu. Hlavním tématem byly poněkud překvapivě mezinárodní vztahy. Jakkoliv Malan vyloučil možnost, že by Jižní Afrika opustila Commonwealth, dal jasně najevo, že dosavadní proimperální politika bývalého kabinetu patří minulosti. Místo mnohostranného

---

⁴¹³ DAVENPORT: s. 371.

⁴¹⁴ TIRYAKIAN, E.: *Apartheid and Politics in South Africa*, The Journal of Politics, Volume 22, No. 4 (listopad 1960), s. 686.

⁴¹⁵ Tamtéž, Cape Times (19.5.1948), Rand Daily Mail (30.1.1948).

⁴¹⁶ KOORTS, L.: *An Unlikely Charismatic Leader: D.F. Malan in a Weberian light*, Paper presented at the conference Charisma and emergent Social Movements, Institute of Biography, University of Groningen, 6 & 7 November 2008, s. 21.

⁴¹⁷ The Star (31.5.1946).

uspořádání v rámci Commonwealthu, měla Jižní Afrika nadále upřednostňovat bilaterální vztahy mezi suverénními státy. To byla jasná narážka na existující roztržku s Indií související s postavením indické menšiny v Unii. Poněkud do pozadí byla v tomto prvním projevu odsunuta otázka apartheidu, jakkoliv byla hlavním tématem nedávných voleb. K tomu dr. Malan uvedl, že jde o vnitřní záležitost Unie a že je přesvědčen, že ministři jeho vlády, do jejichž portfoliích patří otázky mezirasového soužití, jsou dostatečně kompetentní, aby danou problematiku řešili civilizovaně a k uspokojení všech skupin obyvatel.⁴¹⁸

Přes umírněný tón zmíněného rozhlasového projevu, nová vláda nabrala poměrně rychle radikálnější kurz k prosazení jak afrikánského nacionalismu, tak rasové segregace.

Jedním z prvních zásadních témat, který se Malanův kabinet rozhodl vyřešit již v roce 1948, bylo zrušení zastoupení Indů v parlamentu. Shodně se svou parlamentní rétorikou z počátku roku zdůvodnili nacionalisté tento návrh obavou, aby zastoupení Indů v poslanecké sněmovně a senátu⁴¹⁹ nebylo jen prvním krokem k podstatně nebezpečnějšímu zastoupení osmi milionů domorodých obyvatel Unie. Opozice vedená generálem Smutsem marně argumentovala tím, že tato záležitost má významný mezinárodní rozměr a že zrušení práva na zastoupení indické menšiny v legislativních orgánech Unie a provincií Transvaal a Natal vyvolá nepříznivou reakci v Indii, Británii i na půdě OSN.⁴²⁰

Dalším směrem politiky nového kabinetu bylo zajištění afrikánské dominance v Unii, a to i na úkor Britů. V prvé řadě nová vláda ukončila program přijímání přistěhovalců z Británie a kontinentální Evropy přijatý Smutsovým kabinetem v roce 1946.⁴²¹ Následně přijatý zákon o jihoafrickém občanství (*South African Citizenship Act No. 44 of 1949*) podstatně ztížil získání občanství Unie pro imigranty, včetně těch, kteří pocházeli z Velké Británie a (pokud měli evropský původ) i z jiných částí Commonwealthu a dosud požívali určitou míru

---

⁴¹⁸ The Times (5.6.1948).

⁴¹⁹ Viz kapitolu 9.2.

⁴²⁰ Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, 22.9.1948, sl. 3047—3062, Asiatic Laws Amendment Act No. 47 of 1948.

⁴²¹ The Times (15.8.1946), Rand Daily Mail (16.8.1946).

zvýhodnění.⁴²² Součástí politiky dominance Afrikánců a oslabení britského vlivu v Unii byly také změny ve sféře veřejné služby a zejména v ozbrojených silách. Vykonavatelem a do značné míry i tvůrcem „poafrikánštění“ UDF se stal ministr obrany Frans Christiaan Erasmus, který záhy po svém uvedení do funkce zajistil zrovnoprávnění afrikánštiny jako služebního jazyka⁴²³ a propustil ze služby řadu vysokých důstojníků, kteří pro své probritské postoje nebo napojení na Sjedinocnou stranu neodpovídali novému nacionalistickému profilu velitelského sboru.⁴²⁴ Z UDF se velmi rychle vytratil válečný étos a hrdost na účast v druhé světové válce, a do vrcholných velitelských pozic se dostala řada osob, které v letech 1939 až 1945 patřily k protiválečné opozici.⁴²⁵ To spolu s dalšími projevy afrikánského nacionalismu nevěstilo nic dobrého pro britskou část evropské populace v Unii.

Volby v roce 1948 měly také samozřejmě vliv na vztahy s Velkou Británií. Britská vláda byla sice vítězstvím nacionalistů ve volbách zaskočena, ale nepředpokládala, že by Malanova vláda nějak zásadně změnila svůj postoj vůči Londýnu. Především ale panovalo přesvědčení, že jde jen o dočasnou anomálii a že v příštích volbách se k moci opět vrátí Sjedinocná strana. V tomto optimistickém (a naprosto nesprávném) předpokladu ji utvrzoval nejen sám generál Smuts, ale i fakt, že Sjedinocná strana získala ve volbách v roce 1948 o čtvrtinu hlasů víc, než HNP.⁴²⁶

Tyto naděje ale vzaly za své po Smutsově smrti v roce 1950, kdy bylo zřejmé, že bez jeho vedení⁴²⁷ nelze doufat v to, že Sjedinocná strana nahradí HNP a britská vláda tedy přijala politiku užší spolupráce s Malanovým kabinetem. Základní teze

---

⁴²² DAVENPORT: s. 377—378.

⁴²³ V polovině 50. let již museli všichni důstojníci UDF ovládat plynně jak Angličtinu, tak Afrikánštinu, což bylo pro mnoho neafrikánských důstojníků překážkou pro další službu.

⁴²⁴ Po svém volebním vítězství nacionalisté ale přehlédli, že generál Smuts je stále vrchním velitelem UDF a této skutečnosti si všimli až po šestnácti měsících. Smuts byl z této funkce odvolán generálním guvernérem na návrh vlády až 7. října 1949, viz VAN DER POEL: *Volume VII*, s. 311—312.

⁴²⁵ BOULTER, R. S.: *Afrikaner nationalism in action: F. C. Erasmus and South Africa's defence forces 1948- 1959*, Nations and Nationalism, Volume 6, No. 3 (2000), s. 455—457.

⁴²⁶ Sjedinocná strana získala 524.230 hlasů, tj. 49,18%, zatímco HNP pouze 401.834 hlasů, tj. 37,7%. Rozdělení jendomandátových obvodů a poměrné zastoupení jednotlivých provincií ale do určité míry zvýhodňovalo obvody, kde měla HNP větší podporu, viz výsledky voleb dostupné na: <http://africanelections.tripod.com/za.html#1948 House of Assembly Election>, [cit. 12.7.2016] a WADDY: s. 86.

⁴²⁷ Smutsův pravděpodobný nástupce v čele Sjedinocné strany Jan Hofmeyr zemřel předčasně prosinci 1948, viz VAN DER POEL: *Volume VII*, s. 269—272.

této politiky formuloval dokument, který Atleeho kabinetu předložil Patrick Gordon-Walker, státní tajemník Úřadu pro vztahy s Commonwealthem (*Commonwealth Relationships Office*). Vzhledem k tomu, že pozice HNP se po dvou letech u moci stabilizovala a že není reálná naděje, že by ji u moci vystřídala Sjednocená strana, dokument doporučoval užší spolupráci s Malanovým kabinetem ve vojenské i hospodářské oblasti. Jižní Afrika měla v roce 1950 (podobně jako během druhé světové války) prvořadou důležitost v případné vojenské konfrontaci na Středním východě, byla důležitým spojencem v boji proti světovému komunismu a nezanedbatelnou se stala také skutečnost, že Unie byla největším světovým producentem zlata a významným odbytištěm britského exportu. Gordon-Walker poukázal také na skutečnost, že bez ohledu na velké názorové rozdíly v pojetí rasového soužití, imigrace a vztahů v rámci Commonwealthu, je spolupráce s jihoafrickou vládou na praktické úrovni překvapivě dobrá.⁴²⁸

9.8 Smutsova poslední léta

Generál Smuts i po prohraných volbách zůstal v čele Sjednocené strany, přestože mu bylo již osmasedmdesát let. Stárnoucí vůdce se nechtěl smířit s tím, že jeho politická linie nebude mít pokračování a že by volby v roce 1948 znamenaly definitivní odsouzení Sjednocené strany do opozice.⁴²⁹

Situace se ale pro případný návrat k moci nevyvíjela vůbec příznivě. HNP posilovala své pozice a nedostavoval se Smutsem předvídaný hospodářský kolaps v důsledku mezinárodní izolace Malanova kabinetu.⁴³⁰ Smuts se v této době profiloval jako hlavní kritik apartheidu, ale jeho úsilí na půdě parlamentu nebylo nijak úspěšné a ani podpora HNP mezi „býlími“ Jihoafričany v této otázce (a to i mezi voliči Sjednocené strany) neklesala. Bývalý premiér tedy nejenže nedokázal v této věci dosáhnout jakékoliv změny vládní politiky, ale navíc ztrácel

---

⁴²⁸ OVENDALE, R.: *The South African Policy of the British Labour Government, 1947-51*, International Affairs, Volume. 59, No. 1 (Winter, 1982-1983), s. 45—48.

⁴²⁹ VAN DER POEL: *Volume VII*, s. 209.

⁴³⁰ Tamtéž: s. 268, 285, 301, 304.

podporu veřejnosti.⁴³¹ Navíc v prosinci 1948 předčasně zemřel pravděpodobný Smutsův nástupce v čele strany Jan Hofmeyr a nebyl nikdo, kdo by ho plnohodnotně nahradil.

Protože HNP byla závislá na koalici s Afrikánskou stranou, jedinou reálnou šancí Sjednocené strany na návrat k moci bylo rozbití této koalice. Spojení s Nicolaasem Havengou, který představoval liberálnější nacionalistický proud ale Smuts odmítl, nejen v důvěře ve vítězství Sjednocené strany v následujících volbách, ale především pro nesouhlas s Havengovou podporou apartheidu.⁴³²

Smuts pokračoval v politické a veřejné činnosti až do doby těsně před svou smrtí 11. září 1950. Očekávání Sjednocené strany na návrat to vlády a porážku HNP ve volbách v roce 1953 se nenaplnily. Afrikánská strana se v roce 1951 sloučila s HNP, která v následujících volbách získala dostatečnou většinu k sestavení vlády bez koaličních partnerů. Sjednocená strana pak až do svého zániku v roce 1977 zůstávala v opozici.⁴³³

Se Smutsem odešla i jeho koncepce rasového soužití v Jižní Africe. Po jeho smrti již neexistovala na parlamentní scéně relevantní politická síla, která by představovala alternativu k apartheidní politice nacionalistů. K odstranění apartheidu tak došlo až po více než čtyřiceti letech a to v době, kdy byl jakýkoliv koncept dominance „bílých“ Jihoafričanů zcela neudržitelný.

---

⁴³¹ Tamtéž: s. 227, 277, 287, 309—311 361—362.

⁴³² Tamtéž: s. 237-247.

⁴³³ Výsledky voleb dostupné na: <http://africanelections.tripod.com/za.html>, [cit. 12.7.2016].

10 Závěr

Vstup Jihoafrické unie do války 5. září 1939 znamenal nejen rozpad kompromisu mezi Hetzegovým a Smutsovým proudem afrikánské politické reprezentace, ale také začátek období velkých změny v politickém a společenském klimatu v Unii. Tyto změny pak kulminovaly ve volbách v květnu roku 1948, kdy se ti, co byli v roce 1939 poraženi, stali vítězi a pro vítěze z roku 1939 začalo období odchodu do opozice, ze které se již neměli vrátit.

Vyhlášení války Německu, které jsem zvolil jako první klíčový moment v této práci, a volby v roce 1948 mají zásadní společný rys. Tím je nástup politické garnitury, které se vymezila vůči předcházejícímu politickému kurzu. Smuts po září roku 1939 popřel předchozí Hertzogovu politiku neutrality a úzkého pojetí národních zájmů Unie a nahradil ji programem zaměřeným na v zásadě bezvýhradnou podporu válečného úsilí Velké Británie a jejích spojenců. V tomto programu byl důsledný a neustoupil ani pod tlakem nepříznivého vývoje války na jejím počátku, kdy musel čelit několika hlasováním v poslanecké sněmovně i protestům ze strany mimoparlamentní opozice. Politický program nacionalistické koalice, které zvítězila ve volbách v roce 1948, byl pak v podstatných ohledech antitezí politického kurzu Sjedenocené strany zahájeného v roce 1939. Smutsova válečná politika, jejímiž úhelnými kameny byly urychlená modernizace ozbrojených sil a jejich zapojení do válečného konfliktu i masivní rozšíření průmyslových kapacit Unie, byla prostředkem realizace jeho vize nového významného postavení Unie v poválečném světě. Řešení problému mezirasového soužití cestou postupné asimilace neevropských etnik pak stálo na vedlejší koleji. Nacionalistická opozice naproti tomu soustředila svůj program právě kolem tohoto problému a mezinárodní aspekty politiky apartheidu a její vliv na postavení Unie ve světě hrály pouze okrajovou roli.

Obě události mají ale podstatně odlišný charakter. Vyhlášení války bylo výsledkem hlasování v poslanecké sněmovně a následného zásahu vnější moci v podobě generálního guvernéra Patricka Duncana, který nepřipustil, aby tento akt prošel testem mimořádných voleb do poslanecké sněmovny, jak ho žádal generál

Hertzog. Výměna politické garnitury v roce 1939 byla náhlá a nikdo, včetně jejího hlavního aktéra, designovaného premiéra generála Smutse, neměl zpočátku jasnou představu, jakou podobu bude mít účast Unie v právě zahájené válce. Válečná politika Sjednocené strany se tedy formovala postupně a na rozdíl od válčících velmocí byl jejím podstatným prvkem v prvním období války neustálý boj s parlamentní a mimoparlamentní opozicí, často i za použití mimořádných prostředků. Tato politika, která byla zcela podřízena válečnému úsilí, pak prošla úspěšně testem parlamentních voleb až následně v roce 1943.

Nástup HNP v koalici s Afrikánskou stranou k moci byl naopak výsledkem delšího vývoje. Klíčovým momentem bylo sjednocení roztržitěné nacionalistické politické opozice pod křídly Malanovy HNP, která se před volbami v roce 1943 rozešla s radikálními pronacistickými skupinami, které mnohdy usilovaly o změnu poměrů prostředky mimo ústavní pořádek Unie. Skutečnost, že od roku 1943 byla HNP jedinou nacionalistickou stranou zastoupenou v poslanecké sněmovně, vytvořila situaci, kdy se HNP stala dominantním politickým reprezentantem nacionalistické opozice proti Smutsovi. Za této situace se HNP mohla soustředit na formulování svého nového politického programu a postupně získával stále větší podporu nejen mezi afrikánskou opozicí, ale i mezi voliči Sjednocené strany.

I když obě události dělí devět let, spojuje Hertzogovu i Smutsovu porážku jak přehnaná sebedůvěra obou aktérů, tak jejich víra, že porážka je jen dočasná. V roce 1939 věřil tehdejší premiér, že jeho politika neutrality má dostatečnou podporu mezi poslanci Sjednocené strany a že i v případě, že tuto podporu mít nebude, dostane druhou šanci uspět v předčasných parlamentních volbách. Hertzog se ale v obou těchto předpokladech mýlil. Podobně i v roce 1948 byl Smuts přesvědčen, že jeho řešení mezirasové otázky má dostatečnou podporu mezi voliči a že zopakuje svůj triumf z roku 1943. Po prohraných volbách si pak byl jistý, že odchod Sjednocené strany do opozice je jen dočasný. V obou případech byl sice rozdíl mezi vítězstvím a porážkou mimořádně těsný a potvrdil rozdělení společnosti, ale změny, které obě události přinesly, znamenaly jak pro Hertzoga, tak pro Smutse doživotní odchod do opozice.

Položíme-li si otázku, zda byl výsledek obou střetů logický nebo dokonce nevyhnutelný, dospějeme podle mého názoru k rozdílným odpovědím. Politika neutrality byla součástí politického kurzu několika unijních vlád a měla velkou podporu mezi obyvatelstvem. Navíc v roce 1939 měla Velká Británie jen velmi málo možností, jak přimět Unii k účasti ve válce. Proto byla neutralita Jižní Afriky v konfliktu s Německem proto naprosto reálným scénářem.

Není na místě spekulovat o možnostech dalšího vývoje v případě, že by generál Smuts zůstal u moci i po volbách v roce 1948, je ale zřejmé, že Sjedinčená strana procházela v poválečných letech obdobím stagnace. Vláda především nebyla schopna vyřešit otázku mezirasového soužití způsobem, který by oslovil kteroukoliv ze zúčastněných stran. Její program postupné asimilace domorodců a akceptování jejich přítomnosti ve městských aglomeracích nebyly pro velkou část „bílé“ populace přijatelné. Přetrvávaly problémy v sociální oblasti, zejména bytová krize. Dále pokračoval konflikt s indickou menšinou se všemi nepříznivými důsledky pro mezinárodní postavení Unie na půdě OSN i v rámci Commonwealthu. Smutsovi se také nepodařilo naplnit svou vizi silného postavení Unie na mezinárodní scéně ani nezískal podporu pro svůj plán připojení Mandátního území Jihozápadní Afrika. HNP, která nikdy nebyla vládní stranou, se v předvolební kampani neomezila jen na kritiku vlády, ale představila voličům apartheid, přímočaré a přitažlivé řešení otázky mezirasového soužití, které mělo být klíčem k řešení řady sociálních problémů, včetně kriminality ve městech, bytové krize a nezaměstnanosti. Zdá se tedy logické, že odchod Sjedinčené strany do opozice byl jen otázkou času.

Co však bylo pro mnohé soudobé pozorovatele překvapivé, byla skutečnost, že v roce 1953 ani později se Sjedinčená strana nevrátila k moci, přesto, že si ještě poměrně dlouhou dobu udržovala značnou podporu mezi voliči. Důvody tohoto vývoje nejsou sice předmětem této práce, ale za zmínku stojí dva podstatné fakty. V prvé řadě díky většinovému volebnímu systému jednomandátových obvodů, nerozhodoval ve volbách zisk většiny hlasů, ale většiny obvodů. HNP se v roce 1948 podařilo získat podporu v řadě obvodů (často i s malým počtem voličů),

které v roce 1943 volily Smutse a Sjednocené straně se tyto obvody nepodařilo získat zpět.

Druhý fakt je spojen s lídry obou stran. Jak Smuts, tak Malan byli v roce 1948 na sklonku své politické kariéry. Po předčasné smrti Jana Hofmeyra v prosinci 1948 ale nebyl v řadách Sjednocené strany nikdo, kdo by Smutse adekvátně nahradil. Naproti tomu Národní strana (Nasionale Party), která byla od roku 1951 nástupkyní HNP, měla po Malanově odchodu z politického života v roce 1954 ve svých řadách několik vhodných kandidátů, kteří zajistili pokračování Malanova politického odkazu.

11 Prameny a literatura

11.1 Archivní prameny

(A) National Archives of South Africa, Pretoria, Public Records of Central Government since 1910 (SAB)

ARG, File 101/74, Volume 4, Encroachment by Indians into European Residential Areas, Correspondence (srpen 1944 — prosinec 1945).

BTS, Ref. 1/54/12, Part 1, Responsibility for the Fall of Tobruk, Telegram No. 959, High Commissioner, London to Secretary for External Affairs, Pretoria (9.7.1942), Telegram No. 835, Secretary for External Affairs, Pretoria to High Commissioner, London (10.7.1942).

BTS, Ref. 39/161/36, War Office - List of recommendations for award to personnel of the U.D.F. for services at Tobruk in 1942 (14.12.1946)

DFA, Volume 1, Ref. 72/13/09, Part. 1, Severance of Diplomatic Relations between the Union of South Africa and Departure of German Diplomatic and Consular Representatives in the Union, Correspondence (4.—6.9.1939), Telegram No. 377, Secretary of State for Dominion Affairs, London to Minister for External Affairs, Pretoria (8.9.1939), Telegram No. 452, Minister for External Affairs, Pretoria to Secretary of State for Dominion Affairs, London (9.9.1939), Declaration by J. C. Smuts (26.9.1939).

GG, Vol. No. 1126, Ref. 23/800A, Union of South Africa Cabinet, Resignation of the Honourable J. B. M. Hertzog as Prime Minister and event which led up thereto, Memorandum – Governor General of South Africa (4.9.1939), Continuation of Memorandum of 4th September, 1939 - Governor General of South Africa (6.9.1939).

GG, Vol. No. 1126, Ref. 23/800A, Part II. Order of Precedence of Cabinet Ministers, P.M. 92/22/3 (11.9.1939)

GG, Vol. 2214, Ref. 78/224, Letter ANC to Col. Denys Reitz, Minister for Native Affairs (9.9.1939), African Ministers' Association, Message of Loyalty to Government through Minister of Native Affairs (nedatováno, pravděpodobně počátek září 1939), Prime Minister Office to the Secretary to the Governor General (9.11.1939).

NTS, File 632/313, Report of the Commission of Enquiry into Operation of Natives (Urban Areas) Act (Fagan Commission), Comments on the Report.

SAP, File 2/2/47 (SAP), South African Police, Office of the Deputy Commissioner, Transvaal Division, Pretoria, Report on Miners' Strike, Klerksdorp (14.2.1947).

SAP, File 15/9/46 (SAP), Office of the District Commandant Boksburg: Riot: Modder East Natice Compound: Benoni: 6th March, 1946 (7.3.1946).

SAP, File SAP 15/34/46, Strikes and Labour and Industrial Disputes, Police Reports (1939—1945),

(B) South African National Defence Force Archives, Pretoria (SANDEFA)

AI GP1, Box 19 File I 18A, Censorship Report (nedatováno).

AI GP1, Box 21, File I 19, Important Notice (to Troops Embarking on Ships) – Censorship and Despatch of Correspondence (5.6.1940), Important Notice – Censorship and Despatch of Correspondence (25.6.1940).

AI GP1, Box 20 File I 20E, Broadcast Script (nedatováno), Report on the recruitment campaign (10.3.1943), Film Scripts (listopad 1942).

AI GP1, Box 21 File I 20, Publicity and Propaganda as applied to Recruiting (5.11.1941).

AI GP1, Box 23, File I. 21, Censorship Summary issued by I(c) Sub-section to D.D.M.I., DHQ – Pretoria, R.A.F. – S.A.A.F. Matters (nedatováno, pravděpodobně leden 1942).

AI GP1, Box 23, File I 21A, Military Censorship Summary No. 34 (Deputy Chief Censor Durban – 23.9.1941), Military Censorship Summary No. 48, Deputy Chief Censor Durban (25.8.1942), Military Censorship Summary No. 49 (Deputy Chief Censor Durban – 7.10.1942), Military Censorship Summary No. 47 – Additional Special Report referring to Libyan Campaign (Deputy Chief Censor Durban – 5.8.1942).

AI GP1, Box 23, File I 21B, Cape Town Censorship Report on the Reaction of the Public on the Fall of Tobruk (9.7.1942), Union of South Africa Censorship – 3rd Memorandum re Public Reaction to Fall of Tobruk and Rommel's Advance to Egypt (18.7.1942), Union of South Africa Censorship – 4th and Final Memorandum re Public Reaction to Fall of Tobruk and Rommel's Advance to Egypt (28.7.1942).

AI, GP1, Box 24, File I 22, IRBS No. 7 (15.8.1941), IRBS No. 10 (14.10.1942), IRBS No. 13 (10.12.1941), IRBS No. 14 (16.1.1942), IRBS No. 15 (10.2.1942), IRBS No. 15 (10.2.1942), IRBS No. 16 (17.3.1942), IRBS No. 21 (3.9.1942), IRBS No. 22 (9.11.1942), IRBS No. 23 (28.12.1942), IRBS No. 25 (1.3.1943), IRBS No. 31 (23.7.1943), Report No. 27– Summary of German Press published during January and February 1943 (27.7.1943).

AI GP1, Box 55, File I(B) 47, Suggestion for Future Functioning of Ic (4.3.1941).

AI GP1, Box 69 File I 44, Censorship Report (10.1.1941).

CGS War, Box 173, Conversion to Armoured Division, Memorandum on Organisation of SA Armoured Division (21.11.1942).

TC, Box 2, File /1, Defence Appropriation for Financial Year 1940-1941.

TC, Box 7, File 100/2, Defence Finance Committee – Minutes of the Meeting held on 14th November, 1944.

TC, Box 8, File 106/1: Joint Air Training Scheme in South Africa – Memorandum of Understanding (23.6.1941), Minutes of the meeting of the Defence Finance Committee (nedatováno, pravděpodobně podzim 1944), Correspondence (1943—1946).

TC, Box 10, File TC 109/1, Agreement between the governments of the United Kingdom and the United States of America on the principles applying to mutual aid in the prosecution of the war against aggression of 24th of February, 1942, Memorandum on principles of the U.S. Lend-Lease Act (18.9.1942).

TC, Box 11, File 109/8, , Immediate Telegram from Secretary for Foreign Affairs, Cape Town to S.A. Legation, Washington (28.5.1946), Notes exchanged between the Legation of the Union of South Africa and the State Department of the United States of America (27.3.1947).

TC, Box 11, TC 109/18/1, Correspondence between the government of the Union of South Africa and the Legation of the Union of South Africa in Washington (květen 1946 až únor 1947).

TC, Box 11, File 109/18/4: Amount with U.S.A. Air Stores and Equipment Summary (nedatováno, pravděpodobně 1946).

TC, Box 14, File TC 114/2, War Expenses Account 1944-1945.

TC, Box 15, File TC 200/1, Financial Assistance Scheme (27.3.1944), Union of South Africa –Summary of Gratuities and Benefits for Ex-Volunteers Decided upon by the Government (27/4/1944), Secretary for Finance – Comments on the Demobilization Committee Report (18/5/1945).

UWH (Civil), Box 1, Papers on Aspect of S. A. Economy Before the War written or extracted by J. W. Garmany.

UWH (Civil), Box 117, Correspondence between the Governments of the Union of South Africa and Great Britain (říjen a listopad 1940).

UWH (Civil), Box 239, File B.I.1, Zeesen Broadcast No. 31 (3.11.1939), Zeesen Broadcast No. 32 (4.11.1939), Zeesen Broadcast No. 34 (6.11.1939), Zeesen Broadcast No. 38 (10.11.1939), Zeesen Broadcast No.61 (3.12.1939), Zeesen Broadcast No. 65A (7.12.1939), Zeesen Broadcast No. 67A (9.12.1939), Zeesen Broadcast No. 69A (11.12.1939), Zeesen Broadcast No. 81A (23.12.1939), Zeesen Broadcast No. 102 (13.1.1940), Zeesen Broadcast No. 102A (13.1.1940).

UWH (Civil), Box 239, File B.I.2, Transcript of the address by the Minister of Finance Jana Hofmeyr „A Burden of Higher Living Costs“ (31.7.1941), Transcript of the Article „Union Must Avoid Inflation“, the Star (29.7.1941), Extracts from the Report on the Growth, Duties and Difficulties of the South Africa Coastal Air Force (13.11.1941), Minister of Finance Jan Hofmeyr Address on the Budget for the Fiscal Year 1942/1943 (25.2.1942), Social and Economic Planning Council – Opening Address by Field-Marshal J. C. Smuts (9.6.1942), Survey of three years war supply (leden 1943), Extract from General Smuts Radio Broadcast (červen 1943).

UWH, Box 240, File B.I. 2, Sidi Rezegh and its Call (prosinec 1942).

UWH Box 243 file B.I.5, Zeesen Broadcast No. 102 (13.1.1940), Zeesen Broadcast No. 105 (16.1.1940), Zeesen Broadcast No. 116A (27.1.1940), Telegram to the British Government (2.9.1940).

UWH (Civil), Box 249, File B.I.9, Zeesen Broadcast No. 62A (4.12.1939), Zeesen Broadcast No. 76A (18.12.1939), Zeesen Broadcast No. 91A (2.1.1940), Zeesen Broadcast No. 102A (13.1.1940), Zeesen Broadcast Zeesen Broadcast No. 115A (26.1.1940), Press Release – Press Liaison Officer of Department of Defence (6.2.1940), The Statement Issued to the Press by Press Liaison Officer (18.4.1940).

UWH (Civil), Box 270, File B.I.23, Weekly Propaganda Directives, Notes for Press, Broadcast and Censorship Guidance (únor až duben 1942).

UWH Box 279 (file B.I.30) – Memorandum relating to Nazi Activities in the Union of South Africa (28.10.1939)

11.2 Publikované prameny

CHURCHILL, W. S.: *Konec začátku – Třetí svazek válečných projevů*, Praha 1947.

Union of South Africa, Debates of the House of Assembly (Hansard), Volume 64, 20.1.1948, 29.1.1948, 22.9.1948, Government Printers, Cape Town (1948).

The 1936 Census of the Union of South Africa, Population Index Volume 9, No. 3 (červenec 1943).

VAN DER POEL, J.: *Selections from the Smuts Papers, Volume VI, December 1934—August 1945, Volume VII, August 1945—October 1950*, Cambridge 1973.

11.3 Legislativa

The South Africa Act, 1909, The American Journal of International Law, Volume 4, No. 1, Supplement: Official Documents (leden 1910), s 1-39.

Union of South Africa Government Gazette Extraordinary, Government Printers,
Pretoria (1912—1949):

South Africa Defence Act No. 13 of 1912.

The Status of the Union Act No. 69 of 1934.

Representation of Natives Act No 12 of 1936.

Proclamation No. 197, 1939, Department of the Prime Minister and for External
Affairs – Notice No. 1344, (6.9.1939).

Government Notice (Department of Finance) No. 1386 of 1939 — Emergency
Finance Regulations.

State of Emergency Proclamation No. 201 of 1939.

Proclamation No. 201, 1939 – National Emergency Regulations.

National Emergency Regulation 17 of 1939.

National Emergency Regulation 19 of 1939.

Proclamation No. 145, 1940.

Proclamation No. 4, 1940.

Proclamation No. 8, 1940.

War Measures Act No. 13 of 1940.

War Measures (Amendment) Act No. 32 of 1940.

The Special Pension Act No. 2 of 1941.

War Measure No. 4 of 1941 — National Security Regulations.

War Measure No. 6 of 1941 — Control of Industrial Man Power.

Active Service Voters Act No. 37 of 1941.

War Measure No. 13 of 1942 — Emergency Regulations to Provide for the Trial of Serious Cases of Sabotage by Special High Courts.

War Service Voters Act No. 34 of 1943.

Trading and Occupation of Land (Transvaal and Natal) Restriction Act No. 35 of 1943.

War Measure No. 55 of 1942

War Measure No. 119 of 1942 — Consolidated Emergency Finance Regulations

War Measure 138 of 1942.

War Measure No. 145 of 1942 — Settlement of Labour Disputes.

Proclamations (Department of Commerce and Industries) Nos. 113, 116, 839, 911, 914, 1020, 1112, 1707, 1942.

Natives (Urban Areas) Consolidation Act No. 25 of 1945.

Housing (Emergency Powers) Act No. 45 of 1945.

Asiatic Land Tenure and Indian Representation Act No. 28 of 1946.

Asiatic Laws Amendment Act No. 47 of 1948.

South African Citizenship Act No. 44 of 1949.

11.4 Periodika

Cape Times, 19.5.1948, 20. 5.1948, 22.5.1948, 28.5.1948.

Indian Views, 12.9.1945

Rand Daily Mail, 16.11.1939, 8.1.1940, 24.—27.1.1940, 27.8.—2.9.1940, 26.4.1943, 10.9.1945, 8.—17.8.1946, 27.1.1948, 30.1.1948, 26.2.1948,

Sunday Times, 9.7.1944.

The Times, 5.9.1939, 15.8.1946, 26.5.1948, 5.6.1948,

The Star, 15.11.1939, 24.1.1940, 25.1.1940, 27.1.1940, 30.8.1940, 27.8.—2.9.1940, 8.—17.8.1946, 22.5.1948, 25.5.1948, 27.5.1948, 31.5.1946, 1.6.1948,

11.5 Monografie a odborné články

ALEXANDER, P.: *Workers, War & Origins of Apartheid, Labour & Politics in South Africa 1939—48*, Cape Town, 2000.

ANDERSON, C.: *International Conscience, the Cold War, and Apartheid: The NAACP's Alliance with the Reverend Michael Scott for South West Africa's Liberation, 1946-1951*, *Journal of World History*, Volume. 19, No. 3, *New Histories of the United Nations* (září 2008), s. 297—325.

BARNETT, C.: *Bojujte s nepřítelem zblízka – Britské válečné námořnictvo za druhé světové války*, sv. I., Praha 2006, sv. III., sv. IV., Praha 2008.

BECK, R. B.: *History of South Africa*, Westport 2000.

BENTZ, G.: *From El Wak to Sidi Rezegh: The Union Defence Force's First Experience of Battle in East and North Africa, 1940-1941*, Scientia Militaria Volume 40, No 3, 2012, s. 177—199.

BOULTER, R. S.: *Afrikaner nationalism in action: F. C. Erasmus and South Africa's defence forces 1948- 1959*, Nations and Nationalism, Volume 6, No. 3 (2000), s.437—459.

DAVENPORT, R. a SAUNDERS C.: *South Africa – A Modern History*, London 2000.

DE WET, F. a LIEBENBERG, I.: *Conflict and Consequences*, in Reflections on War: Preparedness and Consequences, Potgieter, T. a Liebenberg, I. (Eds), Stellenbosch, 2012, s. 241—268.

DORNING, W. A.: *A Concise History of the South African Defence Force (1912 – 1987)*, Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies, Volume 17, Nr 2, 1987, s. 1—23.

DUBOW, S.: *Afrikaner Nationalism, Apartheid and the Conceptualization of 'Race'*, the Journal of African History, Volume 33, No. 2, s 209—237.

DUBOW, S.: *Smuts, the United Nations and the Rhetoric of Race and Rights*, Journal of Contemporary History, Volume. 43, No. 1 (leden 2008), s. 45—74.

DUMETT, R.: *Africa's Strategic Minerals During the Second World War*, The Journal of African History, Vol. 26, No. 4, World War II and Africa (1985), s. 381—108.

FEDOROWICH, K.: *German Espionage and British Counter-Intelligence in South Africa and Mozambique, 1939-1944*, The Historical Journal, Volume 48, No. 1 (březen 2005), s. 209—230.

FORTESCUE, D.: *The Communist Party of South Africa and the African Working Class in the 1940s*, The International Journal of African Historical Studies, Volume 24, No. 3 (1991), s. 481—512.

GILIOMEE, H.: *The Making of Apartheid Plan, 1929—1948*, Journal of Southern African Studies, Volume 29, No. 2 (červen 2003), s. 373—392.

GRUNDLINGH, A.: *The King's Afrikaners? Enlistment and Ethnic Identity in the Union of South Africa's Defence Force during the Second World War, 1939-45*, The Journal of African History, Volume 40, No. 3 (1999), s. 351—365.

HARRISON, E. D. R.: *British Subversion in French East Africa, 1941-42: SOE's Todd Mission*, The English Historical Review, Volume 114, No. 456 (duben 1999), s. 339—369.

HENSHAW, P.: *South African Territorial Expansion and the International Reaction to South African Racial Policies, 1939 to 1948*, South African Historical Journal, Volume 50, Issue 1, (2004), s. 65—76.

CHURCHILL, W. S.: *Druhá světová válka, II. díl, Jejich nejskvělejší hodina, III. díl, Velká aliance*, Praha 1993, *IV. díl, Karta se obrací*, Praha 1994.

HULEC, O.: *Dějiny Jižní Afriky*, Praha 2010,

ILSLEY, L. L.: *The War Policy of South Africa*, The American Political Science Review, Volume 34, No. 6 (Dec., 1940), s. 1178—1187.

JACKSON, A.: *The British Empire and the Second World War*, London 2006.

KATZ, D.: *The Greatest Military Reversal of South African Arms: The Fall of Tobruk 1942, An Avoidable Blunder or an Inevitable Disaster?*, *Journal for Contemporary History: Military History 1912-2012*, Volume 37, Issue 2 (prosinec 2012), s. 71—104.

KIENZLE W.: *German--South African Trade Relations in the Nazi Era*, *African Affairs*, Volume 78, No. 310 (leden, 1979), s. 81—90.

KLEYNHANS, E.: *The First South African Armoured Battle in Italy during the Second World War: The Battle of Celleno – 10 June 1944*, *Scientia Militaria* Volume 40, No. 3, 2012, s. 250—279.

LICHTENSTEIN, A.: *The Hope for White and Black'? Race, Labour and the State in South Africa and the United States, 1924-1956*, *Journal of Southern African Studies*, Volume. 30, No. 1, Special Issue: Race and Class in South Africa and the United States (březen 2004), s. 133-153.

MARX, C.: *The Ossewabrandwag As a Mass Movement, 1939-1941*, *Journal of Southern African Studies*, Volume 20, No. 2 (červen 1994), s. 195—219.

MERVIS, J.: *South Africa in World War II*, Johannesburg, 1989.

NATTRASS, N.: *Economic Growth and Transformation in 1940s*, in *South Africa's 1940s: Worlds of Possibilities*, Dubow, S., Jeeves, A. (Eds), Cape Town, 2005, s. 20—44.

O'MEARA, D.: *The Afrikaner Broederbond 1927-1948: Class Vanguard of Afrikaner Nationalism*, *Journal of Southern African Studies*, Volume 3, No. 2 (duben 1977), s. 156-186.

OOSTHUIZEN, F.: *Demobilisation and the Post-War Employment of the White Union Defence Force Soldiers*, Militaria, Vol. 23, Issue. 4 (1993), s. 32—38.

OVENDALE, R.: *The South African Policy of the British Labour Government, 1947-51*, International Affairs, Volume. 59, No. 1 (Winter, 1982-1983), s. 41—58.

POSEL, D.: *The Meaning of Apartheid before 1948: Conflicting Interests and Forces within the Afrikaner Nationalist Alliance*, Journal of Southern African Studies, Volume 14, No. 1 (říjen 1987), s. 123—139.

RITNER, S. R.: *The Dutch Reformed Church and Apartheid*, Journal of Contemporary History, Volume 2, No. 4, Church and Politics (říjen 1967), s. 17—37.

ROBERTSON, H. M.: *The War and the South African Economy*, The South African Journal of Economics, Volume 22, No. 1, (březen) 1954, s. 100—106.

ROSS, N.: *The Springbok and the Skunk: War Veterans and the Politics of Whiteness in South Africa during the 1940s and 1950s*, Journal of Southern African Studies, Vol. 35, Issue 3, September 2009, s. 643—661.

SHACKELTON, D.: *South Africa and the High Commission Territories during the Second World War: Politics and Policies Affecting War Mobilization*, Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies, Vol. 30, Nr. 2, 2000, s. 237—252.

STAPLETON, T. J.: *A Military History of South Africa*, Praeger Security International, Denver 2010.

STEWART, A.: *The British Government and the South African Neutrality Crisis, 1938-39*, The English Historical Review, Vol. 123, No. 503 (srpen 2008), 947—972.

STEWART, A.: „*The Klopper Affair*“: *Anglo-South African Relations and the Surrender of the Tobruk Garrison*, Twentieth Century British History, Volume 17, Issue 4, s. 516—544.

TEER-TOMASELLI, R.: *In service of Empire: the South African Broadcasting*

Corporation during World War II, Critical Arts, Volume 28 Issue 6 (2014), s. 879—904,

THOMAS, M.: *Imperial Backwater or Strategic Outpost? The British Takeover of Vichy Madagascar, 1942*, The Historical Journal, Volume 39, No. 4 (prosinec 1996), s. 1049—1074.

TIRYAKIAN, E.: *Apartheid and Politics in South Africa*, The Journal of Politics, Volume 22, No. 4 (listopad 1960), s. 682—697.

UYS, S.: *Apartheid: Opium of the Afrikaner*, Transition, No. 19 (1965), s. 13—16.

VAN DER WAAG, I.: *The Union Defence Force Between the Two World Wars 1919-1940*, Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies, Volume 30, Nr. 2, 2000, s. 183—219.

WADDY, N. L.: *The fork in the road? British reactions to the election of an apartheid government in South Africa, May 1948*, Historia, Vol. 55, Issue 1 (květen 2010), s.78—89.

WARD E. H.: *Swifter than Eagles – Brief History of South African Air Force 1912—1982*, Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies, Volume 12, No 2, 1982, s. 18—30.

WESSELS, A.: *The South African Air Force, 1920–2012: A Review of its History and an Indication of its Cultural Heritage*, Scientia Militaria Volume 40, No 3, 2012, s. 222—249.

WASSEL, A.: *The South African Navy and its Predecessors, 1910 – 2010, A Century of Cooperation with Commonwealth Navies*, Scientia Militaria: South African Journal of Military Studies, Volume 38, No. 2 (2010), s. 109—130.

11.6 Dizertační práce a přednášky

BENTZ, G.: *Fighting Springboks, C Company, Royal Natal Carbineers: From Premier Mine to Po Valley, 1939 – 1945*, Master Degree Theses, Stellenbosch University, 2013

KOORTS, L.: *An Unlikely Charismatic Leader: D.F. Malan in a Weberian light*, Paper presented at the conference Charisma and emergent Social Movements, Institute of Biography, University of Groningen, 6 & 7 November 2008.

MONAMA, F. L.: *Wartime Propaganda In the Union of South Africa, 1939 – 1945*, Dissertation, Stellenbosch University (duben 2014)

11.7 Internetové zdroje

Archiv ANC, Africans' Claims in South Africa, (14.12.1943), dostupné na: <http://www.anc.org.za/show.php?id=4474>, [cit. 12.7.2016].

Archiv ANC, ANC Youth League Manifesto, dostupné na: <http://www.anc.org.za/show.php?id=4439&t=The%20Early%20Years>, [cit. 12.7.2016].

MOLLER, P.: *The Warsaw Airlift, A Triumph of South African Bravery*, Military History Journal, Volume 13 No 1, June 2004, dostupné na: <http://samilitaryhistory.org/vol131pm.html>, [cit. 12.7.2016].

ORPEN, N.: *South African Forces World War II – East African and Abyssinian Campaigns*, dostupné na: <http://www.ibiblio.org/hyperwar/UN/SouthAfrica/EAfrica>, [cit. 12.7.2016].

Report of the United Nations Commission on the Racial Situation in the Union of South Africa, dostupné na: <http://www.aluka.org/action/showMetadata?doi=10.5555/AL.SFF.DOCUMENT.puun1953003>, [cit. 12.7.2016].

Sidney Robey Leibbrandt 1913—1966, dostupné na: http://www.leibbrandt.com/leibbrandt_archive/Sidney_Robey_Leibbrandt/Boeke_waarin_RL.htm, [cit. 12.7.2016].

WESSELS, A.: *The first two years of war: The development of the Union Defence Forces (UDF) - September 1939 to September 1941*, Military History Journal, Volume 11 No 5, June 2000, dostupné na: <http://samilitaryhistory.org/vol115aw.html>, [cit. 12.7.2016].

12 Seznam zkratek:

AI	<i>Army Intelligence</i> (Vojenská zpravodajská služba – fond SANDFA)
ANC	<i>African National Congress</i> (Africký národní kongres)
BOI	<i>Bureau of Information</i> (Úřad pro informace)
CNETU	<i>Council of Non-European Trade Unions</i> (Rada neevropských odborů)
CPSA	<i>Comunist Party of South Africa</i> (Komunistická strana Jižní Afriky)
GNP	<i>Gesuiwerde Nasionale Party</i> (Očištěná národní strana)
HNP	<i>Herenigde Nasionale Party</i> (Znovusjednocená národní strana)
IRBS	<i>Union of South Africa Intelligence Records Bureau Summary</i> (Svodka jihoafrického úřadu pro shromažďování zpravodajských informací)
JATS	<i>Joint Air Training Scheme</i> (Společný program leteckého výcviku)
NAR	<i>National Archive Repository</i> (Repozitář Národního archivu v Pretorii)
NIC	<i>Natal Indian Congress</i> (Natalský indický kongres)
NGK	<i>Nederduitse Gereformeerde Kerk</i> (Holandská reformovaná církev)
NRC	<i>Natives Representative Council</i> (Sbor domorodých zástupců)
NSBC	<i>National Supplies Control Board</i> (Národní rada pro kontrolu zásobování)
OB	<i>Ossewa Brandwag</i> (afrikánské masové hnutí z 30. a 40. let)

- RAF *Royal Air Force* (Britské vojenské letectvo)
- SAAF *South African Air Force* (Jihoafrické vojenské letectvo)
- SABC *South African Broadcasting Corporation* (Jihoafrická rozhlasová společnost)
- SANDFA *South Africa National Defence Force Archives* (Archiv jihoafrických ozbrojených sil)
- SAPA *South African Press Association* (Jihoafrická tisková agentura)
- SOE *Special Operations Executive* (Oddělení pro zvláštní operace britské zpravodajské služby)
- TC *Treasury Controller* (Finanční správa – fond SANDFA)
- UDF *Union Defence Forces* (Jihoafrické ozbrojené síly)
- UWH *Union War History* (Válečná historie Unie – fond SANDFA)